

חלק ד

סדר השנה

בפרקים הבאים יובאו לפי סדר השנה, ההלכות וההנהגות של החגים, ראשי החדשים, תעניות הצבור ושאר התאריכים המיוחדים המצויים בשנה. נבאר תחלה את הלכות יום-טוב (הדינים הכלליים החלים על כל החגים) ואת דיני ראש-חדש ולאחר מכן, תובאנה ההלכות של כל חג וחג בנפרד. יש ללמוד בתקופה שלפני החג ובימי החג עצמם את הלכותיו. מן הראוי ללמוד גם את פרקי ההגות של החג. הדבר מוסיף עמק, תכן ומשמעות לים קדושים אלו. לכל חג ישנם תכנים ורעיונות מיוחדים. מצויים ספרי הגות רבים העוסקים בנושאים אלו.

מצוי מדרך הלכות שנת שבו מפרטים בהתאם לתאריכי השנה דיני התפלות והקריאה בתורה בשבתות ובחגים, דיני המצות המיוחדות החלות בחגים ועוד. בלוח זה מצויים פרטי הלכה חשובים וראוי לעיין בו בכל חג (בבתי-כנסת רבים הוא תלוי בלוח-קיר).

פרק כב

הלכות יום-טוב

תאריכי החגים

א. ההלכות בפרק זה מתחסות לחגים הבאים: ראש השנה (א'ב' בתשרי), סכות (ט"ו בתשרי). הימים ט"ז-כ"א בתשרי הנם ימי חל-המועד ודיניהם יובאו להלן בפרק כ"ט, שמיני עצרת, הנקרא גם שמחת תורה (כ"ב בתשרי), פסח (ט"ו וכ"א בניסן). הימים ט"ז-כ"ב בניסן הם ימי חל-המועד) ושבעות (ו' בסיון). דיניו של יום הכפורים הנם מיוחדים ויובאו להלן בפרק כ"ח.

יום-טוב שני של גליות

ב. בחוץ-לארץ מצויים במשך השנה עוד חמשה ימי חג. הם נקראים: "יום-טוב שני של גליות". ימים אלו חלים למחרת ימי החג של סכות, פסח ושבעות¹. דינם של ימים אלו לתושבי חוץ-לארץ הוא כדיון יום טוב².

ימים אלו הם: ט"ז בתשרי (בארץ-ישראל יום זה הוא יום ראשון של חל-המועד סכות), כ"ג בתשרי (בארץ-ישראל הוא אסרו-חג של סכות), ט"ז בניסן

(בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל: הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל חֹל-הַמּוֹעֵד פָּסַח), כִּיב בְּנִיסוֹן (בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל: אֶסְרוּ-חַג שֶׁל פָּסַח), ז' בְּסִינּוֹן (בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל: אֶסְרוּ-חַג שֶׁל שְׁבוּעוֹת).

ג. יום-טוב ראשון ויום-טוב שני בחוץ-לארץ, למרות היותם סמוכים זה לזה, יש להם שתי קדשות נפרדות. לכן, אין מבשלים או עושים הכנות אחרות, מהיום הראשון של החג, ליום השני.

את הנרות בליל יום-טוב שני מדליקים לאחר שהחשיף (ראה להלן בהלכה ז' את דיני העברת אש ביום-טוב).

אם יום טוב שני של גליות חל בשבת, עושים בחוץ לארץ בערב החג (ביום ה') ערוב תבשיליו, כמובא להלן, ומתיר להכין מיום ו' לשבת. במקרה זה, מדליקים את הנרות לשבת לפני שקיעת השמש, כפי שמובא בלוחות זמני הדלקת נרות שבת, ראה לעיל בסוף פרק ט"ז.

ד. פְּרָטִי דִּינִים רַבִּים קִיָּמִים בְּדִינֵי יוֹם טוֹב שֶׁנִּי לְגַבֵּי תוֹשֵׁב חוּץ לְאֶרֶץ הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ, תוֹשֵׁב אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא בְּחוּץ לְאֶרֶץ אוּ מִי שֵׁישׁ לוֹ שְׁתֵּי דִירוֹת בְּאֶרֶץ וּבְחוּץ לְאֶרֶץ וְהוּא שׁוֹהֵה לְחִלּוּפֵינוּ בְּשְׁנֵי הַמְּקוֹמוֹת.³

על אנשים אלו לשאל רב כיצד לנהג בהקשר לעשיית מלאכה, נסח התפלה, השלמת מנין ועליה לתורה. נציין מספר הלכות:

בן חוץ-לארץ הנמצא בארץ ישראל ובדעתו לשוב לחוץ לארץ, אסור בעשיית מלאכה ביום טוב שני של גליות ועליו להתפלל תפלת יום-טוב. כמו כן, הוא חָבֵב לֵאכֹל שְׁתֵּי סְעוּדוֹת, לְקַדֵּשׁ לְפָנֶיהֶן עַל הַיּוֹם, לְהוֹסִיף "יַעֲלֶה וְיָבֵא" בְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן וְעוֹד.

בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ אסור לו לעשות מלאכה. עליו להניח תפלין ולהתפלל בהם תפלה של חל בביתו ואחר כך ילך לבית הכנסת לשמע קדיש, קדשה וכו'.

אָסוּר מְלָאכָה בְּיוֹם-טוֹב

ה. מְלָאכוֹת רַבּוֹת שְׁאֵסוּר לַעֲשׂוֹתָן בְּשַׁבָּת, אָסוּר לַעֲשׂוֹת אוֹתָן גַּם בְּיוֹם-טוֹב. הַחֲגִים מְשַׁמְשִׁים לְמִנוּחַה, לְשִׁמְחַת יוֹם-טוֹב וְלְהַתְעַלּוֹת רוּחַנִית.

בהסתמך על דיני שבת שהובאו לעיל בפרק כ' (עין שם), נכתבו בפרק זה דיני יום-טוב בקצרה. ראה גם בפרק כ"א, אלו דברים ראוי להכין מראש לפני שבת, כדי שלא להפשיל באסורי מלאכה. חלק נפר מהכנות אלו מתאים גם ליום-טוב.

ו. נִמְנָה לְדַגְמָה מִסְפַּר מְלָאכוֹת שְׁאֵסוּר לַעֲשׂוֹתָן בְּיוֹם-טוֹב: כַּבוֹס וּסְחִיטָה, תְּסַפְרָת, גְּלוּחַ וְגִזִּיזַת צְפָרְנִים, כְּתִיבָה וּמְחִיקָה. כְּמוֹ כֵן, אָסוּרִים הַדְּלָקָה אוּ כַּבּוּי שֶׁל אוּר הַחֲשֵׁמֶל, הַפְּעָלָה, וְסוּת אוּ כַּבּוּי שֶׁל מְנוּעָה, כְּלֵי רֶכֶב, טְלָפוֹן וְכוּ'. אָסוּרוֹת גַּם עֲבוֹדוֹת שְׂדֵה וְגִנָּה וְעוֹד.⁴

מו הראוי להדגיש שמצויים אנשים שנוצח אצלם טעות שמתר להדליק חשמל בנהג. יש לדעת שזוהי טעות ושההדלקה או הפכוי אסורים. ישנו מלאכות שבהן קצם הבדל בין שבת ליום-טוב. המלאכות שמתר לעשותן (כמובא להלן), מתרות רק לצרף שמוש בו ביום. נביא כמה דגמאות:

דיני אש ובשול ביום-טוב

ז. **העברת אש:** אסור להצית ביום-טוב אש חדשה על ידי גפרור, מצית וכדו⁵. מתר רק להעביר אש מאש שדולקת כבר, כלומר, לקרב גפרור או נר לאש דולקת ולהדליק ממנה. כדאי שיהיה בבית, במשך כל היום, נר דולק וממנו נתן יהיה להעביר אש בעת הצורך.

עשון: יש האוסרים לעשן ביום-טוב ויש המתירים לעשן למי שרגיל בכך. המקעשן צריך להזהר מאד מפכוי הו בשעת ההדלקה, שלא יכבה את האש שממנה הוא מדליק והו בשעת העשון שלא יסיר באצבעו או באמצעות דבר אחר את האפר⁶. יש המקפידים למחוק לפני יום-טוב את האותיות המדפסות על הסיגריות, כי חוששים ששרפת האותיות בזמן העשון נחשבת כמחיקה. לאחר העשון יש להניח את הסיגרית בזהירות כדי שהיא תכבה מאליה.

אסור פכוי אש: אסור לכבות אש ביום-טוב, וכן אסור להקטין (להנמיך) את הלהבה⁷. יש להניח את הגפרור או את הנר שהדליקו בהם בזהירות, כדי שהם יכבו מאליהם.

ח. **אפייה ובשול:** מתר לאפות ולבשל ביום טוב. הבשול והאפייה מתרים רק לצרף אכילה באותו יום. מלאכות אלו נקראות "מלאכת אכל נפש", מלשון הפסוק: "אף אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" (שמות יב, טו).

קיימים פרטי דינים רבים לגבי בשול ואפייה של מאכלים שאם יכינו אותם מערב יום-טוב (מלפני החג) לא יפוג טעמם כלל⁸.

אסור לבשל לצרף יום המחרת גם במקרה שהיום השני הוא יום טוב (שני ימים טובים של גליות או שני ימי ראש השנה). לגבי בשול מיום-טוב שחל ביום ששי לצרף השבת, ראה להלן בקטע הדן בערוב תבשילין.

אסור הפעלת מכשירים חשמליים: למרות שמתר לבשל ביום-טוב (מבלי לכבות או להנמיך את האש), אסור להפעיל, לנזת (להגדיל או להקטין) או לכבות תנור או כירה חשמליים (כשם שאסור להפעיל או לכבות את שאר המכשירים החשמליים).

סחיטה, לישה וטחינה

ט. סחיטת גרקות ופירות אסורה ביום-טוב, גם אם היא נעשית לצרף הכנת מאכלים לבו-ביום⁹.

י. מִתֵּר לְלוּשׁ בַּיּוֹם-טוֹב, לְצַרֵּךְ מֵאֲכָלִים שְׂיֵאכְלוּם בּו-בַּיּוֹם.

דִּינֵי נְפוּי קִמְחַת בַּיּוֹם-טוֹב הֵנָּם רַבִּים. מִפְּעֻלַת רַבּוּי דִּינֵים אֵלּוּ רְאוּי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּקִמְחַת שְׂנֵפוּ אוֹתוֹ לְפָנֵי הַחֵג. אֵין לְמַדֵּד בַּיּוֹם-טוֹב אֶת הַקִּמְחַת עֲבוּר הַלִּישָׁה, אֶלֶּא שְׂקָחָנוּ בְּאֵמֶד¹⁰.

בְּטַחֲיִנַת מֵאֲכָלִים בַּיּוֹם-טוֹב מְצוּיִים תְּנָאִים וּפְרָטִים רַבִּים, כְּגוֹן: אִם הַמֵּאֲכָלִים הֵם מְגֻדְוִילֵי קֶרֶקַע אוֹ שְׂאִינִים מְגֻדְוִילֵי קֶרֶקַע, אִפְּנֵי הַטַּחֲיָנָה בְּשֵׁנוּי אוֹ לֹלֵא שְׁנוּי, מֵאֲכָלִים שְׂאִים יִטְחָנוּ אוֹתָם לְפָנֵי יוֹם-טוֹב יִתְקַלְקְלוּ אוֹ לֹא יִתְקַלְקְלוּ, יִפּוּג טַעֲמָם אוֹ לֹא יִפּוּג וְעוֹד. רְאוּי לְלַמֵּד אֶת הַחֲלָכָה לְפִרְטִיהָ¹¹.

נְצִינֵי חֶלֶק מְדִינִים אֵלּוּ:

מִתֵּר לְטַחֵן לְצַרֵּךְ אֲכִילָה בּו בַּיּוֹם דְּבָרֵי מֵאֶפֶה הַעֲשׂוּיִים מִחֲמַר טַחוּן, כְּלוּמַר מִחֲמַר שְׂנֵטְחֵן כְּבָר בְּעֵבֶר.

מֵאֲכָלִים שְׂאִינִים גְּדוּלֵי קֶרֶקַע, כְּגוֹן: בֶּשֶׂר, דָּגִים וּבִיצִים מִתֵּר לְמַעַכְס בְּמִזְלָג וְכדו'. אוּלָּם אִם צְרִיד לְטַחֵן אוֹתָם בְּמִטְחָנָה, יִטַּחֵן אוֹתָם לְפָנֵי הַחֵג.

לְגַבֵּי פְרוֹת, יִרְקוֹת, תְּבַלִּינִים וְכדו', שְׂהֵם גְּדוּלֵי קֶרֶקַע, קִימִים חֲלוּקֵי דִינֵים: אִם הֵם יִתְקַלְקְלוּ אוֹ יִפּוּג טַעֲמָם כְּאֲשֶׁר יִטְחָנוּ אוֹתָם לְפָנֵי הַחֵג וְעוֹד. כְּאֲמוּר, רְאוּי לְלַמֵּד הַחֲלָכָה זֹו לְפִרְטִיהָ.

דִּינֵי בּוֹרֵר בַּיּוֹם-טוֹב

יא. דִּינֵי בּוֹרֵר בַּיּוֹם-טוֹב שְׂוִים בְּחֻלְקָם לְדִינֵי בּוֹרֵר בְּשַׁבָּת וּבְחֻלְקָם הֵם שׁוֹנִים מֵהֵם. רְאֵה אֶת דִּינֵי בּוֹרֵר בְּהַלְכוֹת שַׁבָּת. כְּאֲשֶׁר בּוֹרְרִים בַּיּוֹם-טוֹב אֲכָל הַמַּעֲרַב בְּפִסְלַת לְצַרֵּךְ אֲכִילָה בּו בַּיּוֹם, בּוֹרְרִים בִּיד אוֹ בְּכָלִי שְׂאִינוּ מִיַּחַד לְבִרְיָה וּבִאִפְּנֵי שֵׁישׁ בּו בְּטַרְחָה מוּעַטָּת כְּכָל הָאֶפְשֶׁר. כְּאֲשֶׁר בְּרִירַת הָאֲכָל מִתּוֹךְ הַפִּסְלַת, כְּרוּכָה בְּטַרְחָה מְרַבָּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּרִירַת הַפִּסְלַת מִתּוֹךְ הָאֲכָל (אִם הָאֲכָל מְרַבָּה וְהַפִּסְלַת מוּעַטָּת אוֹ שְׂהָאֲכָל הוּא מַחֲתִיכוֹת זְעִירוֹת מֵאֵד שְׂקֻשָׁה לְאַסְף אוֹתוֹן), מוּצִיאִים אֶת הַפִּסְלַת מִתּוֹךְ הָאֲכָל¹².

לְעֻמַת זֹאת, כְּאֲשֶׁר בְּרִירַת הַפִּסְלַת מִתּוֹךְ הָאֲכָל, כְּרוּכָה בְּטַרְחָה מְרַבָּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּרִירַת הָאֲכָל מִתּוֹךְ הַפִּסְלַת, מוּצִיאִים אֶת הָאֲכָל מִתּוֹךְ הַפִּסְלַת.

דִּינֵי הוּצָאָה מִרְשׁוֹת לְרִשׁוֹת, אֲסוּר טְלִטוּל מְקַצָּה וְאֲסוּר יְצִיאָה מִחוּץ לְתַחֲוּם

יב. חֲפְצִים שְׂאִין בְּהֵם צְרָךְ לַיּוֹם-טוֹב אֵין לְהוּצִיאֵם מִרְשׁוֹת לְרִשׁוֹת אוֹ לְהַעֲבִירָם ד' אַמּוֹת בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים.

מִתֵּר לְהוּצִיאַת חֲפְצִים שְׂיֵישׁ בְּהֵם צְרָךְ לַיּוֹם-טוֹב (לְאֹתוֹ יוֹם) מִרְשׁוֹת-הִיחִיד לְרִשׁוֹת-הַרְבִּים אוֹ לְהַפְדָּ¹³, וְכֵן מִתֵּר לְהַעֲבִיר חֲפְצִים אֵלּוּ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים (בְּמִקּוּם שְׂאִין בּו עֲרוּב).

אָסוּר לְטַלְטֵל בְּיוֹם-טוֹב חֲפָצֵי מְקַצָּה¹⁴. אֶת פְּרֻטֵי הַלְכוֹת מְקַצָּה, דִּינֵי הוֹצָאָה מְרֻשּׁוֹת לְרֻשׁוֹת וְאִסוּר יִצְיָאָה מִחוּץ לְתַחוּם, רָאָה לְעִיל בְּפֶרֶק כ' הַלְכוֹת פ"ב צ"ו. מִתֵּר לְטַלְטֵל מְקַצָּה לְצַרְף אֶכָּל נֶפֶשׁ, כְּגוֹן, אִם מִפְתַּח שֶׁל אָרוֹן שְׁנִמְצָאִים בּוֹ דְבָרֵי אֶכָּל, וְנִמְצָא בֵּין חֲפָצֵי מְקַצָּה, מִתֵּר לְטַל לְטַל מִשָּׁם אֶת הַמִּפְתָּח. אִם אֲפֹשֶׁר לְהִזְזוֹ אֶת חֲפָצֵי הַמְקַצָּה כְּלֹאֲחֵר יָד, יַעֲשֶׂה זֹאת כְּלֹאֲחֵר יָד (בְּשֵׁנוֹי).

עֲרוֹב תְּבִשְׁלִין

יג. אֵין לְבַשֵּׁל אוֹ לְאָפוֹת בְּיוֹם-טוֹב, שְׁלֵא לְצַרְף אֲכִילָה בּו-בְּיוֹם. אוּלָם כְּאֲשֶׁר יוֹם-טוֹב חַל בְּיוֹם שְׁשִׁי, מִתֵּר לְבַשֵּׁל וְלְאָפוֹת בְּיוֹם זֶה לְצַרְף הַשַּׁבָּת, אִם עוֹשִׂים עֲרוֹב תְּבִשְׁלִין¹⁵.

עֲנִינוּ שֶׁל עֲרוֹב תְּבִשְׁלִין הוּא שְׂבִיבֵשֶׁל אוֹ יֵאָפֶה מִיוֹם-טוֹב לְשַׁבָּת יַחַד עִם מֵה שְׂבִיבֵשֶׁל וְאֵפֶה כְּבָר מְעָרֵב יוֹם-טוֹב (כְּלוֹמֵר, מִיוֹם חֲמִישִׁי) לְשַׁבָּת, וְנִמְצָא שְׁלֵא הַתְּחִיל אֶת הַמְלָאכָה בְּיוֹם-טוֹב, אֲלָא רַק גִּמַּר אוֹתָהּ. עַל הַמְבַשֵּׁל בְּיוֹם-טוֹב עֲבוּר שַׁבָּת לְהַשְׁתַּדֵּל לְסַיֵּם אֶת מְלֹאכְתּוֹ בְּעוֹד הַיּוֹם גְּדוֹל, וְלֹא לְהַמְשִׁיךְ בְּבִשּׁוּל עַד סְמוּךְ לְכַנְיִסַת הַשַּׁבָּת. יד. בְּעָרֵב יוֹם-טוֹב (בְּיוֹם ה') מְנִיחִים פֶּת (לֶחֶם, חֶלֶה אוֹ לַחְמִינָה וְכדו'') וְתְבִשְׁלִין, כְּגוֹן: בִּיצִים, דָּגִים אוֹ בֶּשֶׂר וְכדו', שֶׁהֵם תְּבִשְׁלִים שְׂדָרְף לְאֲכָלָם עִם פֶּת¹⁶.

לְעֲרוֹב תְּבִשְׁלִין צָרִיךְ פֶּת בְּגֹדֶל שֶׁל "כְּבִיצָה" וְתְבִשְׁלִין בְּשִׁעוֹר שֶׁל "כְּבִיצָת", וְלִכְלַל הַפְּחוֹת "כְּבִיצָת" תְּבִשְׁלִין וְ"כְּבִיצָת" פֶּת. אֶת שְׁעוֹרֵי כְּבִיצָת וְכְּבִיצָה בְּסַמ"ק רָאָה לְעִיל בְּסוּף פֶּרֶק ט"ו. מִשּׁוּם הַדּוּר מְצוּה, יֵנִיחַ לְצַרְף הָעֲרוֹב פֶּת שְׁלֵמָה, וְכֵן חֲתִיכַת בֶּשֶׂר אוֹ דָּגִים גְּדוֹלָה¹⁷.

טו. מְבָרְכִים: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוֹת עֲרוֹב" וְאוֹמְרִים אֶת נֶסַח עֲרוֹב הַתְּבִשְׁלִין הַמוּבָא בְּסִדּוּרִים וּבְמַחְזוּרִים¹⁸.

נֶסַח הַ"עֲרוֹב" כְּתוּב בְּשִׁפְהַ הָאֲרָמִית. תְּרַגּוּמוֹ בְּעֵבְרִית הוּא: "בְּזֶה יִהְיֶה מִתֵּר לָנוּ לְאָפוֹת וְלְבַשֵּׁל וְלְהַטְמִין וְלְהַדְלִיק נֵר וְלִתְקוֹן וְלַעֲשׂוֹת כָּל צְרָכֵינוּ מִיוֹם-טוֹב לְשַׁבָּת, לָנוּ וְלִכְלַל יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים בְּעִיר הַזֹּאת". מִי שְׂאִינוּ מִבֵּין אֶת הַנֶּסַח בְּאֲרָמִית יֵאָמֵר אוֹתוֹ בְּעֵבְרִית¹⁹.

בְּנֶסַח עֲרוֹב תְּבִשְׁלִין נֶאֱמַר שֶׁהָעֲרוֹב נַעֲשֶׂה עֲבוּר כָּל בְּנֵי הָעִיר (אִם הֵם יִשְׁפָּחוּ לַעֲשׂוֹת עֲרוֹב לְעֶצְמָם). מִי שְׂרוּצָה שֶׁעֲרוֹב הַתְּבִשְׁלִין יוֹעִיל לְבָנֵי עִירוֹ, יִזְכֶּה אֶת הַפֶּת וְהַתְּבִשְׁלִין לְבָנֵי הָעִיר. אָדָם אַחֵר, שְׂאִינוּ מְבַנֵּי מִשְׁפָּחָתוֹ הַסְּמוּכִים עַל שֶׁלְּחָנוֹ שֶׁל עוֹשֶׂה הָעֲרוֹב (מְצוּיִים בְּעִנְיָן זֶה פְּרֻטֵי דִּינָיִם שׁוֹנִים), מְגַבִּיָּה אֶת הַפֶּת וְהַתְּבִשְׁלִין לְגַבְיָה שֶׁל טַפַּח וְמַעֲלָה וּמִתְפַּנֵּן לְזָכוֹת בָּהֶם עֲבוּר בְּנֵי הָעִיר. לְאַחֵר מִכֵּן, הוּא מַחְזִירוֹ לְבַעַל-הָעֲרוֹב וּבַעַל-הָעֲרוֹב מְבָרְף וְאוֹמֵר אֶת נֶסַח הָעֲרוֹב²⁰. מִי שֶׁשָּׂכַח לְהֵנִיחַ עֲרוֹב תְּבִשְׁלִין, יִשְׂאֵל רַב בְּאֵלוֹ תְּנָאִים הוּא יָכוֹל לְסַמֵּךְ עַל עֲרוֹב תְּבִשְׁלִין שֶׁעָשׂוֹ אַחֲרָיִם.

זו. צָרִיךְ שֶׁהָעָרוֹב לֹא יֵאָכֵל עַד גְּמַר הַהֲכָנָוֹת לְשֶׁבֶת. אִם נֶאֱכַל הַתְּבַשִּׁיל שֶׁל הָעָרוֹב לִפְנֵי כֵן, אֵין לְהַמְשִׁיךְ לְבִשָּׁל מִיּוֹם-טוֹב לְשֶׁבֶת עַל סִמְךָ עָרוֹב זֶה²¹.

לְאַחַר שֶׁהַכִּינוּ אֶת צָרְכֵי הַשֶּׁבֶת, וְשָׂאִים לְאָכֵל אֶת הָעָרוֹב, וְנִכְוֹן לְהַנִּיחַ אֶת פֶּת הָעָרוֹב עַל הַשְּׁלַחַן לְלַחֵם-מִשְׁנֶה בְּסֻעֻדַת לַיִל-שֶׁבֶת וּבְסֻעֻדַת שַׁחֲרִית בְּשֶׁבֶת וּלְאָכְלָהּ בְּסֻעֻדָה הַשְּׁלִישִׁית²².

זי. אִם יוֹם-טוֹב חָל בְּיָמִים חֲמִישֵׁי וְשֵׁשִׁי (רֹאשׁ הַשָּׁנָה שְׁאָרְכּוּ יוֹמִים אוֹ יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלִיּוֹת בַּחוּץ-לְאָרֶץ), מְנַיְחִים אֶת עָרוֹב הַתְּבַשִּׁילִיו בְּיוֹם רְבִיעִי (לִפְנֵי כְּנִיסַת הַחֵג) וּמְבַשְּׁלִים לְשֶׁבֶת רַק בְּיוֹם-טוֹב שְׁנֵי, בְּיוֹם שֵׁשִׁי²³.

הַדְּלָקַת נְרוֹת

יח. בְּלֵיל יוֹם-טוֹב מְדַלְקִים נְרוֹת²⁴.

אוֹר הַנְּרוֹת מְבִיא לְשָׁלוֹם-בֵּית וְנוֹסֵף אוֹיְרָה שֶׁל עֲנַג וְשִׂמְחָה. בְּהַדְּלָקַת הַנְּרוֹת מְבַעֲרִים הַכְּבוֹד וְהַחֲשִׁיבוּת שְׁאֵנוּ מְעַנְיָקִים לְחַג (רְאֵה לְעֵיל בְּהַלְכוֹת שֶׁבֶת פָּרָק ט"ז הַלְכוֹת ט"י-י"ח אֶת הַדִּינָיִם הַכְּלָלִיִּים שֶׁל הַדְּלָקַת נְרוֹת).

יט. יֵשׁ הַמְּדַלְקוֹת נְרוֹת יוֹם-טוֹב בְּעַת כְּנִיסַת הַחֵג וְיֵשׁ הַמְּדַלְקוֹת לְאַחַר מִכּוֹן (כְּאֲשֶׁר הַבַּעַל שָׁב מִבֵּית הַכְּנָסוֹת וְכוּ').

לְאַחַר כְּנִיסַת הַחֵג אָסוּר לְהַצִּיַּת אֵשׁ חֲדָשָׁה. לְכֵן, הַמְּדַלְקִים נְרוֹת בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, מְעַבְרִים אֵשׁ לְנְרוֹת מֵאֵשׁ שְׂדוּלְקַת כְּבֵר. כְּמוֹ כֵן, אָסוּר לְכַבּוֹת אֵשׁ לְאַחַר כְּנִיסַת הַחֵג. לְכֵן, מְנַיְחִים אֶת הַנֵּר אוֹ אֶת הַנְּפָרֹר שֶׁהִדְלִיקוּ בְּהֵם אֶת הַנְּרוֹת בְּזִהְרֵירוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּכְבּוּ מֵאֲלֵיהֶם. בְּיוֹם-טוֹב אָסוּר לְהַתִּיף אֶת הַנְּרוֹת וּלְהַדְבִּיקֵם לְפָמוֹטִים.

כְּאֲשֶׁר יוֹם טוֹב חָל בְּשֶׁבֶת, חַיִּבִּים לְהַדְלִיק אֶת הַנְּרוֹת מִבְּעוֹד יוֹם, לִפְנֵי שְׂקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ. בְּפָרָק ט"ז הַלְכָה י"ח מוֹיְבֵאת טְבֵלַת זְמַנֵּי הַדְּלָקַת נְרוֹת שֶׁבֶת.

כ. נְשִׂים רְבוֹת נוֹהֲגוֹת לְבָרֵךְ עַל הַנְּרוֹת בְּיוֹם-טוֹב (כְּאֲשֶׁר הוּא חָל בְּיוֹם חַל) לִפְנֵי הַחְדָּלָהּ, שְׁלֵא כְּבִשְׁבֶּת שֶׁבָה מְדַלְקָה הָאִשָּׁה אֶת הַנְּרוֹת תְּחִלָּה וְאַחַר כֵּן הִיא מְבָרְכָת²⁵.

נִסַּח בְּרַכַּת הַדְּלָקַת נְרוֹת הוּא: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל יוֹם טוֹב"²⁶, וְכֵן מְבָרְכִים אֶת בְּרַכַּת "שֶׁהַחֲחִינוּ". בְּנֵי עַדוֹת הַמְזֻרָח אֵינָם מְבָרְכִים אֶת בְּרַכַּת "שֶׁהַחֲחִינוּ" בְּעַת הַדְּלָקַת הַנְּרוֹת בְּלֵיל יוֹם-טוֹב. אִם הַמְּדַלְקִי יִקְדָּשׁ בְּעֶצְמוֹ עַל הַיּוֹן לִפְנֵי הַסֻּעֻדָה בְּלֵיל יוֹם-טוֹב, וְכֵן אִם מְדַלְקָה אִשָּׁה שֶׁתִּקְדָּשׁ עַל הַיּוֹן בְּעֶצְמָהּ, לֹא יְבָרְכוּ "שֶׁהַחֲחִינוּ" בְּשַׁעַת הַחְדָּלָהּ שֶׁהָרִי הֵם יְבָרְכוּ "שֶׁהַחֲחִינוּ" בְּשַׁעַת הַקְּדוּשָׁה.

כא. אִם יוֹם-טוֹב חָל בְּשֶׁבֶת, מְדַלְקָה הָאִשָּׁה תְּחִלָּה אֶת הַנְּרוֹת (כְּמוֹ בְּשֶׁבֶת רְגִילָה), וְאַחַר כֵּן הִיא מְבָרְכָת: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שֶׁבֶת וְשֶׁל יוֹם-טוֹב" וְאֶת בְּרַכַּת "שֶׁהַחֲחִינוּ"²⁷.

בְּלֵיל שְׁבִיעֵי שֶׁל פֶּסַח, אִין מְבָרְכִים "שְׁהַחֲיֵנוּ" כִּי שְׁבִיעֵי שֶׁל פֶּסַח אֵינּוּ חַג נִפְרָד, אֶלָּא הוּא הַמְשָׁךְ יְמֵי הַחַג הַקּוֹדְמִים, וּכְבֵר בְּרַכּוֹ "שְׁהַחֲיֵנוּ" בְּיוֹם-טוֹב רֵאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח. שְׁמִינֵי עֶצְרַת (שְׁמַחַת תּוֹרָה) הוּא חַג נִפְרָד, וְאֵינּוּ הַמְשִׁכּוֹ שֶׁל חַג הַסְּכוּת, וּמְבָרְכִים בוֹ "שְׁהַחֲיֵנוּ".

בַּחוּץ לְאָרֶץ מְדֻלְקִים וּמְבָרְכִים עַל הַנְּרוֹת גַּם בְּלֵיל יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שֶׁל גְּלוּיּוֹת²⁸. מְבָרְכִים בוֹ גַּם "שְׁהַחֲיֵנוּ" כְּמוֹ בְּלֵיל יוֹם-טוֹב רֵאשׁוֹן.

תְּפִלוֹת הַחַג

כב. בְּתִפְלוֹת מִבְּעַת מְשֻׁמְעוֹתָם הַעֲמָקָה שֶׁל הַחֲגִים וּמוֹבָאוֹת בְּהוֹן בְּקִשׁוֹת הַמִּתְאַמֵּימוֹת לְיָמִים קְדוֹשִׁים אֵלוֹ. בְּיוֹם טוֹב קוֹרְאִים בְּתוֹרָה, מִתְּפִלָּים תְּפִלַּת מוֹסֵף וְעוֹד.

לְכָל חַג יֵשׁ סֵפֶר תְּפִלוֹת מִיַּחַד הַנִּקְרָא "מַחְזוֹר" וּבוֹ עֲרוּכוֹת כָּל הַתְּפִלוֹת לְפִי סִדְרָן. בְּפָרָקִים הַבָּאִים הַעוֹסְקִים בְּעֵינֵינוּ שֶׁל כָּל חַג בְּנִפְרָד יוֹבֵאוּ גַּם פְּרָטִים הַקְּשׁוּרִים לְתַפְלָה.

יֵשׁ לְעֵנוּ מֵרֵאשׁ בְּתִפְלוֹת הַחֲגִים, כְּדֵי שֶׁהוּן תִּהְיֶינָה שְׁגוּרוֹת בְּפִינוֹ אוֹ שִׁיתְּפַלֵּל אוֹתוֹן בְּפֶעַם הַרֵאשׁוֹנָה בְּאוֹתוֹ חַג מִתּוֹף סְדוּר אוֹ מַחְזוֹר²⁹.

כְּאֶשֶׁר מִתְּפִלָּים תְּפִלוֹת נְדִירוֹת כְּגוֹן "וַתוֹדִיעֵנוּ" (כְּשֶׁחַל יוֹם-טוֹב בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת). מִן הַרְאוּי לְסִמּוֹן מֵרֵאשׁ תְּפִלוֹת אֵלוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵאָלֶץ לַחֲפֹשׂ אוֹתוֹן בְּאִמְצַע תְּפִלָּתוֹ וְעַל כֵּן יִגְרַם הַפֶּסֶק בְּתַפְלָה³⁰.

כְּבוֹד הַחַג וְשְׁמַחְתּוֹ

כג. יֵשׁ לְכַבֵּד אֶת הַחַג כְּשֶׁם שְׁמִכְבְּדִים אֶת הַשַּׁבָּת³¹. מִצְוָה לְהִתְרַחֵף בְּיָמִים חַמִּים לְפָנֵי כְּנִיסַת הַחַג, לְכַבֹּד הַחַג³². נְהוּג לְטַבֵּל בְּמִקְוֵה לְפָנֵי רֵאשׁ הַשָּׁנָה, יוֹם הַכְּפֻרִים וּשְׁלֵשַׁת הַרְגָּלִים.

לְכַבֹּד הַחַג לּוֹבְשִׁים בְּגָדֵי יוֹם-טוֹב. עַל בְּגָדִים אֵלוֹ לְהִיּוֹת טוֹבִים יוֹתֵר מִבְּגָדֵי שַׁבָּת, כִּי בְּיוֹם-טוֹב קִיָּמַת גַּם מִצְוַת שְׂמִיחָה וּלְבִישׁוֹת בְּגָדִים נְאִים הִיא בְּכֻלָּל שְׂמִיחָת יוֹם-טוֹב³³. מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁעַר הַזִּקּוּק לְתַסְפֵּרְתָּ, מִצְוָה שִׁיסְתַּפֵּר לְפָנֵי הַחַג. פְּרָטִים נוֹסְפִים רְאֵה בְּפָרָק ט"ז הַלְכוֹת א'-ח' בְּעֵנֵן הַחֲכָנוֹת לְשַׁבָּת.

כד. נֶאֱמַר בְּתוֹרָה: "וּשְׂמַחְתָּ בַּחֲגֹךָ" (דְּבָרִים טו, יד). מִפְּסוּק זֶה לוֹמְדִים שְׂמִיחָה לְשִׂמְחָה בְּיוֹם-טוֹב. הַשְּׂמִיחָה נּוֹבְעַת מִתְּחוּשַׁת הַלֵּב בְּקִרְבַּת ה' לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, מִהַמּוֹרֵשֶׁת הַרוּחִינִית הָאֲדִירָה שֶׁל עַמְּנוּ וּמִמְשֻׁמְעוֹתָיו שֶׁל הַחַג, רְעִיוֹנוֹתָיו וְקִדְשָׁתּוֹ.

חֵיב אָדָם לְהִיּוֹת שְׂמִיחַ וְטוֹב לֵב בְּמוֹעֵד, הוּא, אֲשֶׁתּוֹ, בְּנָיו וְכָל הַנְּלוּיִם אֵלָיו. לְקִרְאֵת הַחַג יִקְנֶה כָּל אָדָם לְאֲשֶׁתּוֹ בְּגָדִים וְכֹדוֹ לְפָנֵי אֲפֻשְׁרֵיוֹתָיו. וְכוּ, יַחֲלֹק לִילְדָיו מִמִּתְקִים, אֲגוּזִים וְכֹדוֹ כְּדֵי לְשִׂמְחָה אוֹתָם³⁴.

כה. רבי יהודה הלוי בספר "הכוזרי" מעמיק במשמעותה של שמחת המועד. הוא מגדיל את מעלתה של שמחת מצוה זו, שבה באים לידי בטוי ודאות הלב באמונתו, ה' הקרבה אליו והדבקות בו :

"תורתנו נחלקת ביו ה'דאה. האהבה והשמחה. התקרב אל אלקיך בכל אחת מאלה. ואין נניעתך בימי התענית יותר קרובה אל האלקים משמחתך בימי השבתות והמועדים. כאשר תהיה שמחתך בנונה ובלב שלם. וכמו שהתחוננים צריכים מחשבה וכוונה. שתשמח במצוה עצמה מתוך אהבתך את המצוה אותה ותכיר מה שהטיב לך בה וכלו אתה בא באכסניתו. קרוא אל שחטנו וטובו ותודה על כך במצפנו ובגלוי. ואם תעבר בך השמחה אל הנוגו והרקוד - היא עבודת האלקים ועל ידם תדבק בענין האלקי ומאמר ב.ו.)

לפי דבריו של רבי יהודה הלוי מסגל האדם להגיע להתעלות רוחנית ולקרבת אלקים גדולה ביותר על ידי השמחה.

סְעוּדוֹת הַחַג

כו. ביום טוב אוכלים לפחות שתי סעודות, אחת בליילה לאחר תפלת ערבית ואחת ביום³⁵.

לפני סעודות אלו מקדשים על היין. נסח הקדוש מובא במחזורים ובסדורים (פרטים נוספים על הקדוש, כגון: כמות היין הדרושה, שאין לאכל או לשותות לפני הקדוש, כיצד מוציא המקדש את שאר המסבים ידי חובה ומי שותה את היין, שיש לאכל מיד לאחר הקדוש ובאותו מקום שבו קדשו ועוד, ראה לעיל בהלכות שבת בפרק י"ז הלכות ט"כ).

כז. לפני הסעודה נטלים ידים, מברכים את ברפת "על נטילת ידים" ואחר כך מברכים את ברפת "המוציא" על "לחם משנה" כבשבת.

הסעודות נערכות מתוך שמחה וענג. מצוה לאכל בהן בשר, לשותות יין (המשמח לבב אנוש) ועוד. עוסקים בדברי תורה מעניני דיומא, שרים זמירות ושירי קדש ומחזירים ללבבות את תכון החג וקדשותו.

בברפת המזון מוסיפים את הקטע: "אלקינו ואלקי אבותינו יעלה ויבוא וכי" שפלולה בו תפלה לה' שיזכרנו ויפקד אותנו לטובה. לעיל בפרק י"ב הלכה ט" מובאת טבלת-דינים שבה מפרט כיצד נהג מי ששכח להוסיף את "יעלה ויבוא" ונזכר לאחר מכן.

ההבדלה

כח. בתפלת ערבית במוציא יום-טוב, בברפת "אתה חונן" מוסיפים את הקטע "אתה חוננתנו". אם שכח להוסיף בתפלה "אתה חוננתנו" אינו חוזר³⁶. ראה פרטים נוספים לעיל בהלכות שבת, פרק י"ט הלכה ב'.

בְּמוֹצָאֵי יוֹם-טוֹב מְבַדְּלִים עַל הַיַּיִן וְאוֹמְרִים אֶת הַנְּסֻחַ הַמוּבָא בְּסֻדוּרֵים
 וּבַמַּחְזוּרִים. אִם הֶחָג חָל בַּיּוֹם חַל, אִין מְבָרְכִים עַל הַיַּיִן וְעַל הַבְּשָׂמִים³⁷.
 פְּרָטִים נוֹסְפִים בְּהַקְשֵׁר לְהַבְדִּילָהּ, לְעִשְׂיֵת מְלֹאכָה לְאַחַר זְמַן צֵאת הַכּוֹכָבִים
 בְּמוֹצָאֵי הֶחָג וְעוֹד, רְאֵה בְּהַלְכוֹת שֶׁבֶת בְּפָרָק י"ט הַלְכוֹת וי"ב.
 כְּאֲשֶׁר הֶחָג חָל בַּיּוֹם ו', אִין אוֹמְרִים הַבְדִּילָהּ בְּמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁהוּא לֵיל שֶׁבֶת, כִּי
 יוֹצְאִים מִקְדָּשָׁה קִלְה יוֹתֵר (קִדְשֵׁת יוֹם-טוֹב) לְקִדְשָׁה חֲמוּרָה (קִדְשֵׁת שֶׁבֶת).

פָּרָק כָּג

הַלְכוֹת רֵאשׁ חֹדֶשׁ

הַשָּׁנָה הָעֵבְרִית

א. בַּשָּׁנָה הָעֵבְרִית מְצוּיִים שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֹדָשִׁים. הֵם נִקְבָּעִים לְכִי מוֹלַד הַלְבָנָה,
 כְּלוּמֵר, לְכִי הָאוֹר הַנוֹלָד - הַמִּתְחַדֵּשׁ עַל פְּנֵי הַלְבָנָה, בְּכָל חֹדֶשׁ. אֲרַכּוּ שֶׁל הַחֹדֶשׁ
 (הַזְּמַן הַמְּמָצֵעַ שֶׁבִּין מוֹלַד לְמוֹלַד) הוּא כ"ט, י"ב, תשצ"ג. כְּלוּמֵר, 29 יָמִים, 12 שְׁעוֹת
 ו-793 חֲלָקִים (חֲלָק הוּא 1/1080 שֶׁל הַשָּׁעָה). לָכוֹ, חֲלָק מִהַחֲדָשִׁים אֲרַכָּם 30 יוֹם
 וְחֲלָק מֵהֶם אֲרַכָּם 29 יוֹם.

הַחֲדָשִׁים תִּשְׁרִי, שְׁבֵט, נִיסוֹן, סִינּוֹן וְאָב הֵם תְּמִיד חֲדָשִׁים מְלֵאִים, בְּנֵי שְׁלֹשִׁים יוֹם.
 הַחֲדָשִׁים טֵבֵת, אֲדָר (בְּשָׁנָה לֹא מְעַבְרֶת), אֲזָר, תַּמּוּז וְאֵלוּל הֵם חֲדָשִׁים חֲסָרִים, בְּנֵי
 עֶשְׂרִים וְתִשְׁעָה יוֹם. חֲשׁוֹן וְכֶסֶלּוֹ מְשֻׁתָּנִים, לְעֵתִים שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים (שְׁלֹשִׁים יוֹם),
 לְעֵתִים שְׁנֵיהֶם חֲסָרִים (עֶשְׂרִים וְתִשְׁעָה יוֹם) וְלְעֵתִים חֲשׁוֹן חֲסָר וְכֶסֶלּוֹ מְלֵא.

ב. בְּכָל מַחְזוֹר בֵּין תִּשְׁעֵ-עֶשְׂרֵה שָׁנָה יִשְׁנֹן שֶׁבַע שָׁנִים מְעַבְרוֹת לְכִי סֵדֵר גּו"ח אֲדָר י"ט
 (כְּלוּמֵר, הַשָּׁנִים: 19, 17, 14, 11, 8, 6, 3 שְׁבַפְמַחְזוֹר הוּן מְעַבְרוֹת). בַּשָּׁנָה מְעַבְרֶת
 מִתּוֹסֵף חֹדֶשׁ שְׁלֹשָׁה-עֶשֶׂר וְיֹשֶׁבֶת שְׁנֵי חֲדָשִׁי אֲדָר. אֲדָר א' הוּא חֹדֶשׁ מְלֵא בֵּין שְׁלֹשִׁים
 יוֹם, וְאֲדָר ב' הוּא חֹדֶשׁ חֲסָר בֵּין עֶשְׂרִים וְתִשְׁעָה יוֹם.

שְׁנַת ה'תשל"ט הִיְתָה הַשָּׁנָה הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל מַחְזוֹר ש"ג (303) מְבָרִיאַת הָעוֹלָם.
 בַּשָּׁנָה ה'תשנ"ח מִתְחִיל מַחְזוֹר ש"ד (304).

הַיּוֹם הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַחֹדֶשׁ קְרוּי רֵאשׁ-חֹדֶשׁ. כְּאֲשֶׁר הַחֹדֶשׁ מְלֵא (בֵּין שְׁלֹשִׁים יוֹם),
 גַּם יוֹם הַשְּׁלֹשִׁים הוּא רֵאשׁ-חֹדֶשׁ וּבְמִקְרָה זֶה יוֹמִים רְצוּפִים הֵנָּה יְמֵי רֵאשׁ חֹדֶשׁ.

"שֶׁבֶת מְבָרְכִים"

ג. בְּשֶׁבֶת שְׁלֹפְנֵי רֵאשׁ-חֹדֶשׁ (מְלֵבֵד הַשֶּׁבֶת שְׁלֹפְנֵי רֵאשׁ-חֹדֶשׁ תִּשְׁרִי), אוֹמְרִים אֶת
 בְּרַכַּת הַחֹדֶשׁ. הִיא נֶאֱמָרֶת לְפָנֵי תַּפְלַת מוֹסֵף וּמוֹדִיעִים בָּהּ מִתִּי יְחוּל רֵאשׁ-חֹדֶשׁ.¹
 טוֹב לְדַעַת בְּשָׁעָה שְׁמְבָרְכִים אֶת בְּרַכַּת הַחֹדֶשׁ, אֵימֹתֵי בְּדִיוֹק חָל מוֹלַד הַלְבָנָה. זְמַן

המוֹלָד מוֹפִיעַ בְּחֶלֶק מֵהַלּוּחוֹת הַהִלְכָתִיִּים וְנִהוּג הַלְּהוֹדִיעַ אוֹתוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת (בְּקִהְלוֹת הָאֲשֶׁכְּנֹזִיּוֹת), בְּשָׁעָה שְׁמִבְרָכִים אֶת בְּרַכַּת הַחֹדֶשׁ.
בְּנִסְח בְּרַכַּת הַחֹדֶשׁ מוֹסִיפִים תַּפְלָה, שְׂיַחֲדֹשׁ ה' עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַבָּא לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה.

”יוֹם כְּפוּר קָטוֹן”

ד. ראש-חֹדֶשׁ הַנּוֹ זָמַן כְּפָרָה לְחֻטָּאֵי עַם יִשְׂרָאֵל. בְּזָמַן שְׂבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִזָּם הַקְּרָבָנוֹת שֶׁהִקְרִיבוּ בְּרֹאשׁ-חֹדֶשׁ הָיוּ ”זָמַן כְּפָרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתָם”.
מֵאוֹתוֹ טַעַם שְׂרֹאשׁ-חֹדֶשׁ הוּא זָמַן כְּפָרָה, יֵשׁ הַנּוֹחֲגִים לְהַתְעַנּוֹת בַּיּוֹם שֶׁלִּפְנֵי רֹאשׁ-חֹדֶשׁ. רַבִּים אוֹמְרִים בְּעָרֵב רֹאשׁ חֹדֶשׁ בְּמִנְחָה סְלִיחוֹת הַנִּקְרָאוֹת סֹדֵר ”יוֹם כְּפוּר קָטוֹן”. כְּאֲשֶׁר רֹאשׁ-חֹדֶשׁ חֵל בַּיּוֹם רֹאשׁוֹן מִקְדִּימִים אֶת תַּפְלַת יוֹם כְּפוּר קָטוֹן לַיּוֹם חֲמִישִׁי. בְּתַפְלַת מִנְחָה בְּעָרֵב רֹאשׁ חֹדֶשׁ לֹא אוֹמְרִים תַּחֲנוּן. לִפְנֵי הַחֹדֶשִׁים: תִּשְׁרִי, חֲשָׁנוּ, טִבַּת וְאִיר לֹא אוֹמְרִים תַּפְלַת יוֹם כְּפוּר קָטוֹן.

הַתַּפְּלוֹת בְּרֹאשׁ-חֹדֶשׁ

”יַעֲלֶה וַיָּבֹא”

ה. בְּתַפְּלוֹת עֲרֵבִית, שְׁחֲרִית וּמִנְחָה בְּרֹאשׁ-חֹדֶשׁ מוֹסִיפִים בְּתַפְּלַת שְׂמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה בְּבְרַכַּת ”רִצָּה”, אֶת הַקְּטַע ”אֶלְקִינוּ וְאֶלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וַיָּבֹא וְכוּ”².
מֵצִרְפֵּת טְבֵלַת דִּינֵים שְׁבָה מְבֹאֵר כִּיצַד יִנְהַג מִי שֶׁשָּׂכַח לְהוֹסִיף אֶת ”יַעֲלֶה וַיָּבֹא” בְּתַפְּלָה:

דִּינֵי שְׂכִיחַת "יַעֲלֶה וַיָּבֹא" בְּתַפִּילַת רֵאש־חֹדֶשׁ

בשחרית ובמנחה * (כיום א' וכיום ב' של ראש-חודש)	בתפילת ערבית (כיום א' וכיום ב' של ראש-חודש)	המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר "יעלה ויבוא" וכן, אם הוא ¹ מסתפק אם אמר או לא
חוזר לומר את נוסח "יעלה ויבוא" ואח"כ אומר "ותחזינה עינינו וכו'"	חוזר לומר את נוסח "יעלה ויבוא" ואח"כ אומר "ותחזינה עינינו וכו'"	לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת: "ברוך אתה ה' המחזיר שכינתו לציון".
אומר "למדני חוקיך" ³ וחוזר לומר את "יעלה ויבוא" ואח"כ אומר "ותחזינה עינינו וכו'"	גומר את תפילתו ואינו חוזר	הזכיר את שם ה' ועדין לא אמר: "המחזיר שכינתו לציון" ²
אומר את "יעלה ויבוא" ⁴ ואח"כ אומר את ברכת "מודים" ⁵	גומר את תפילתו ואינו חוזר	אמר את ברכת "המחזיר שכינתו לציון" ועדיין לא התחיל את ברכת "מודים".
חוזר לתחילת ברכת "רצה" ¹	גומר את תפילתו ואינו חוזר	התחיל את ברכת "מודים" או שהמשיך גם את הברכה שלאחריה ונזכר לפני שסיים את תפילת שמונה עשרה
חוזר לראש תפילת שמונה-עשרה ¹	אינו חוזר	גמר את תפילתו (לאחר אמירת: "יהיו לרצון אמרי פי וכו'" שבסוף "אלקי, נצור")

1. בסי' תכ"ב במשנ"ב ס"ק י' כתב שבספק חוזר ומתפלל, כי מסתמא התפלל כמו שרגיל בכל יום, בלא "יעלה ויבוא". *1. ס"י תכ"ב סעי' א'. 2. ס"י תכ"ב במשנ"ב ס"ק ב'. 3. בתהלים קי"ט, י"ב מצוי הפסוק: "ברוך אתה ה' למדני חוקיך". כאשר האדם מסיים את הברכה בשתי המילים "למדני חוקיך" נמצא שבדיעבד אמר פסוק זה ולא הוציא מפיו את שם ה' לבטלה (ראה בסי' תכ"ב ס"ק ה'). 4. ס"י תכ"ב סעי' א' וראה גם בסי' קי"ד סעי' ו' ובמשנ"ב ס"ק ל"ב. 5. אם סיים את ברכת "המחזיר שכינתו לציון" ועדין לא שהה שיעור של "תוך כדי דיבור" (זמן אמירת שלוש מילים: "שלוש עליך רבני" – ראה בסי' ר"ו במשנ"ב ס"ק י"ב) ישתדל לומר **מיד** את יעלה ויבוא בלא שהיה (ס"י קי"ד במשנ"ב ס"ק ל"א).

ו. בְּרֵאש־חֹדֶשׁ אֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן³ וְאֵין אוֹמְרִים "לְמַנְצַח יַעֲנֶד ח' בְּיוֹם צָרְחָה" לִפְנֵי "וַיָּבֹא לְצִיּוֹן"⁴.

הַלְל

ז. לְאַחַר תַּפִּילַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה בְּשַׁחֲרִית קוֹרְאִים אֶת הַ"הַלְל"⁵. בְּ"הַלְל" מוּבָאִים פְּרָקֵי תַּהֲלִים שֶׁבָּהֶם מְהַלְלִים וּמוֹדִים לַה' עַל הַנְּהַגְתּוֹ עִם עַם יִשְׂרָאֵל וְעַל הַנְּסִים וְהַחֲסָדִים הַגְּדוֹלִים שֶׁהוּא עוֹשֶׂה עִמָּנוּ.

בַּעַת אַמִּירַת הַלֵּל בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ מְדַלְגִים עַל שְׁנֵי קִטְעִים: "לֹא לָנוּ וְכוּ" וְ"אֶהְבֵּתִי וְכוּ". הַלֵּל הַנֶּאֱמָר בְּדִלּוּג נִקְרָא "חֲצִי הַלֵּל".

מְבָרְכִים בְּתַחֲלַת הַהֵלֵל: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶד הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוּוֵנוּ לְקַרְא אֶת הַהֵלֵל" וּבִסּוּפוֹ: "וְהַלְלוּהוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְכוּ". יֵשׁ לְהַשְׁתַּדֵּל לְקַרְא אֶת הַהֵלֵל בְּצַבּוּר.⁶

בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזוּרָח אֵינָם מְבָרְכִים עַל "חֲצִי הַלֵּל". הֵם מְבָרְכִים אֶת הַבְּרָכוֹת, בְּתַחֲלַת הַהֵלֵל וּבִסּוּפוֹ, רַק עַל הַלֵּל שֶׁלֵם הַנֶּאֱמָר בְּחַגִּים, כַּמְפָּרֵט בַּפְּרָקִים הַבָּאִים.⁷

ח. אֶת הַהֵלֵל אוֹמְרִים בְּעִמְדָה.⁸ לְאַחַר אַמִּירַת הַהֵלֵל אוֹמֵר שְׁלִיחַ הַצַּבּוּר קִדְּשׁ שְׁלֵם.

אִין לְהַפְסִיק בְּדַבּוּר בַּעַת אַמִּירַת הַהֵלֵל. בְּיָמִים שֶׁבָּהֶם קוֹרְאִים אֶת הַהֵלֵל בְּדִלּוּג מִתָּר לְהַפְסִיק בְּכֹל הַהֵלֵל לְעִנִּית "אֲמֹן", "אֲמֹן, יְהִי שְׁמִיהַ רַבָּה וְכוּ" כְּמוֹ שְׁמִפְסִיקִים בֵּין הַפְּרָקִים בְּקִרְיַאת שְׁמַע וּבְרָכוֹתֶיהָ. רְאֵה בְּטַבֵּלַת הַהַפְסָקוֹת בְּתַפְלָה לְעִיל בַּפְּרָק ז' הַלְכָה כ"ט.

קִרְיַאת הַתּוֹרָה וּמוֹסָף

ט. לְאַחַר הַהֵלֵל קוֹרְאִים בְּתּוֹרָה אֶת הַפְּרָשָׁה הַעוֹסְקוֹת בְּקִרְבָּן הַתְּמִיד וּבְקִרְבָּנוֹת מוֹסָף שֶׁל שַׁבָּת וְשֶׁל רֹאשׁ-חֹדֶשׁ (בַּמְדָּבָר כח, א-טו).

אַרְבָּעָה אֲנָשִׁים נִקְרְאִים לְעֵלוֹת לְתּוֹרָה. כַּחַן עוֹלָה רִאשׁוֹן וְלוֹי עוֹלָה אַחֲרָיו (דִּינִים נוֹסָפִים בְּהַקְשֶׁר לְקִרְיַאת הַתּוֹרָה, רְאֵה לְעִיל בַּפְּרָק ז' הַלְכוֹת פ"ט-ק).

י. לְאַחַר אַמִּירַת "אֲשֶׁרִי" וּבֹא לְצִיּוֹן" אוֹמֵר שְׁלִיחַ הַצַּבּוּר קִדְּשׁ וּלְאַחַר מִכּוֹן חוֹלְצִים אֶת הַתְּפִלּוֹן. אִין לְשׁוֹחֵחַ בֵּין הַקִּדְּשׁ לְתַפְלַת מוֹסָף. כֹּל הַצַּבּוּר מִתְחִיל לְהַתְּפַלֵּל מוֹסָף בְּיַחַד.

מִתְּפִלָּלִים תַּפְלַת מוֹסָף שֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְשְׁלִיחַ הַצַּבּוּר חוֹזֵר עַל הַתְּפִלָּה.⁹ בְּנִסַּח הַתְּפִלָּה, הַמוּבָא בְּסִדּוּרִים, אֵנוּ מְזַכְּרִים אֶת קִרְבָּנוֹת הַמוֹסָף שֶׁהֵיוּ מְקַרְבִּים בְּאוֹתוֹ יוֹם.

רֹאשׁ חֹדֶשׁ הוּא זְמַן כְּפָרָה וּבְבִית-הַמִּקְדָּשׁ הָיוּ מְקַרְבִּים קִרְבָּנוֹת כְּדִי לְכַפֵּר עַל חֲטָאֵי הַעַם, וְכֹד אֵנוּ אוֹמְרִים בְּנִסַּח תַּפְלַת מוֹסָף: "רֹאשֵׁי חֲדָשִׁים לְעִמְדָה נִתְּתָ, זְמַן כְּפָרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתֵם, בְּהִיוֹתֵם מְקַרְבִּים לְנִיזְדָּבְחִי רְצוֹן וְשִׁעִירֵי חֲטָאת לְכַפֵּר בְּעֵדֶם וְכוּ"¹⁰.

יא. בְּתַפְלָה בְּרֹאשׁ-חֹדֶשׁ אוֹמְרִים אֶת מְזִמּוֹר ק"ד בְּתַחֲלִים: "בְּרָכִי נַפְשִׁי אֶת ה' וְכָל קִרְבֵי אֶת שֵׁם קִדְּשׁוֹ וְכוּ". בְּ"בְרָכִי נַפְשִׁי" מוּבָא שְׁה' בְּרָא אֶת הַיָּרֵחַ כְּדִי לְקַבֵּעַ בּוֹ אֶת חֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה וּמוֹעֲדֶיהָ¹¹: "עֲשֵׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים" (תְּהִלִּים קד, יט). לְכוּ, אוֹמְרִים פָּרָק זֶה בְּרֹאשׁ-חֹדֶשׁ. בְּנִסַּח אֲשַׁכְּנֵנוּ אוֹמְרִים אֶת "בְּרָכִי נַפְשִׁי" בְּמִקּוֹם שִׁיר שֶׁל יוֹם. בְּנִסַּח סִפְרָד אוֹמְרִים אֶת "בְּרָכִי נַפְשִׁי" בְּנוֹסָף לְשִׁיר שֶׁל יוֹם.

דִּינֵי בְרַכַת "קִדּוּשׁ לְבִנְהָ" מוּבָאִים לְעִיל בַּפְּרָק י"ט הַלְכוֹת ד-ה'.

סְעוּדָה בְּרֵאשׁ-חֹדֶשׁ

יב. מִצְוָה לְהַרְבּוֹת בְּסְעוּדַת רֵאשׁ-חֹדֶשׁ. כְּדֵי שְׂיִהְיֶה נֶכֶד כְּבוֹד רֵאשׁ-חֹדֶשׁ, יֵשׁ נוֹהֲגִים לְהוֹסִיף בְּסְעוּדָה מֵאֶכָּל נוֹסֵף יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּשָׁאַר הַיָּמִים. גַּם כְּאֲשֶׁר רֵאשׁ חֹדֶשׁ חָל בְּשַׁבָּת, נוֹהֲגִים לְהוֹסִיף מֵאֶכָּל נוֹסֵף בְּסְעוּדַת הַשַּׁבָּת¹².

יג. בְּבִרְכַת הַמְּזוֹן בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ מוֹסִיפִים בְּכָל הָאֲרָחוֹת אֶת "אֶלְקִינוּ וְאֶלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיִבּוֹא וְכוּ"¹³. לְעֵיל בְּפֶרֶק י"ב הַלֶּכֶה ט' מוֹבֵאֵת טְבֵלַת דֵּינִים שְׁבָה מִפְּרֵט כִּי צַד יִנְהַג מִי שֶׁשָּׂכַח לְהוֹסִיף אֶת "יַעֲלֶה וְיִבּוֹא" בְּבִרְכַת-הַמְּזוֹן¹³.

יד. אֲסוּר לְצוּם וּלְהִתְעַנּוֹת בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ¹⁴. הַנְּשִׂים נוֹהֲגוֹת לֹא לַעֲשׂוֹת חֶלֶק מִהֶמְלָאכּוֹת שֶׁחַן רְגִילוֹת לַעֲשׂוֹתָן בְּיָמִים אַחֲרֵים, כְּדֵי שְׂיִהְיֶה נֶכֶד הַבְּדֵל בֵּין רֵאשׁ חֹדֶשׁ לְשָׁאַר יָמוֹת הַחֹל¹⁵.

שַׁבַּת רֵאשׁ-חֹדֶשׁ

טו. אִם רֵאשׁ-חֹדֶשׁ חָל בְּשַׁבָּת מוֹסִיפִים בְּתַפְלוֹת עֲרֵבִית, שְׁחֲרִית וּמִנְחָה (שְׁנִסְחוּ הוּא כְּנִסְחַ תַּפְלוֹת הַשַּׁבָּת) בְּבִרְכַת "רְצָה" אֶת "יַעֲלֶה וְיִבּוֹא".

לְאַחַר תַּפְלוֹת שְׁחֲרִית מוֹצִיאִים שְׁנֵי סִפְרֵי תוֹרָה, בְּרֵאשׁוֹן קוֹרְאִים אֶת פְּרִשְׁתֵּי הַשְּׁבוּעַ וּבְשֵׁנִי קוֹרְאִים לְ"מִפְטִיר" אֶת פְּרִשְׁתֵּי קַרְבָּנוֹת רֵאשׁ-חֹדֶשׁ¹⁶. גַּם הַחִפְטָרָה הִיא הַחִפְטָרָה מִיַּחַדָּת שֶׁל רֵאשׁ-חֹדֶשׁ (אֶת יֵתֵר פְּרִטֵי קָרִיאַת הַתּוֹרָה רֵאשׁ לְעֵיל בְּפֶרֶק ז' הַלְכוֹת פ"ט-ק').

טז. בְּתַפְלוֹת מוֹסֵף שֶׁל שַׁבַּת רֵאשׁ-חֹדֶשׁ מִשְׁתַּנֵּה נִסְחַ הַבְּרָכָה הָאֲמֻצְעִית וְכוּלְלִים בָּהּ אֶת עֵינֵי הַשַּׁבָּת וְאֶת עֵינֵי רֵאשׁ-חֹדֶשׁ. נִסְחַ בְּרָכָה זו, הַמַּתְחִילָה בְּמַלִּים: "אֲתָה יְצִרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם וְכוּ", מוֹבֵא בְּסִדּוּרִים¹⁷.

מִי שֶׁטָּעָה וְהִתְפַּלֵּל בְּמוֹסֵף בְּשַׁבַּת רֵאשׁ-חֹדֶשׁ אֶת הַנִּסְחַ שֶׁל שַׁבַּת רְגִילָה, אִם נִזְכַּר לִפְנֵי שֶׁאֲמַר אֶת הַפְּסוּק: "יִהְיֶה לְרַצּוֹן אֲמַרִי כִי וְכוּ" שֶׁבְּסוֹף "אֶלְקֵי נְצַר", חוֹזֵר לְ"אֲתָה יְצִרְתָּ", אִם נִזְכַּר לְאַחַר מִכּוֹן עָלָיו לְחֹזֵר לְרֵאשׁ הַתַּפְּלָה.

פָּרֶק כ"ד**רֵאשׁ הַשָּׁנָה****עֲרֵב רֵאשׁ הַשָּׁנָה**

א. כִּי ט בְּאֵלוּל, עֲרֵב רֵאשׁ הַשָּׁנָה, הוּא הַיּוֹם הָאֲחֵרוֹן שֶׁל הַשָּׁנָה. קִזְמַת מִשְׁמַעוֹת מִיַּחַדָּת לַעֲשִׂית תְּשׁוּבָה וְלְהִטְבֵּת הַמַּעֲשִׂים בְּיוֹם זֶה. בְּכַחַה שֶׁל הַתְּשׁוּבָה לְתַקֵּן אֶת חֲטָאֵי הָעֶבֶר, לְסַיֵּם אֶת הַשָּׁנָה שֶׁעָבְרָה מִתּוֹךְ הַתְּעַלּוֹת וְהַתְּקַרְבוֹת לַה' וּלְשִׁמֵּשׁ כְּהַכְנֵחַ רוּחַנִית לִימֵי הַדִּין שֶׁל רֵאשׁ הַשָּׁנָה וְעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה הַמְּמַשְׁמְשִׁים וּבָאִים.

על האדם להשתדל להרבות ביום זה בלמוד תורה ובקיום מצוות התשובה. יש הנוהגים להתענות בערב ראש השנה עד לאחר המנחה¹.

ב. בערב ראש השנה בבקר, מרבבים באמירת סליחות². דיני אמירת סליחות בחדש אלו מובאים להלן בפרק ל"ה הלכה ל"ו.

נוהגים להתיר נדרים בערב ראש-השנה. בהפנסנו לימי הדין, אנו מתירים את הנדרים שנדרנו עד כה ומבטלים את אלו שנדר מהיום והלאה, אם לא נזכר את הבטול בשעת הנדר, כדי שמעתה והלאה לא נפשל בחטאים על אי-קיום נדרים.

יש הנוהגים להתיר נדרים בערב יום הכפורים (ט' בתשרי). נסח התרת נדרים ואפן ההתרה מובאים בסדורים ובמחזורים.

ג. אין תוקעים בשופר בכ"ט באלו, ערב ראש השנה³, כדי להפסיק בין תקיעות רשות (התקיעות שתקעו, על פי המנהג, בחדש אלו) לתקיעות חובה (מצוות תקיעת שופר של ראש השנה).

בתפלה בערב ראש-השנה אין אומרים תחנון, אולם בסליחות לפני תפלת שחרית, אומרים תחנון⁴.

ההכנות לחג

ד. מכבסים לצרף הכנת בגדים ליום-טוב, מסתפרים, מתרחצים⁵ ומכינים את הבית ושאר ההכנות לחג בבכל ערב יום-טוב (ראה לעיל בפרק כ"ב). בהנהגות אלו אנו מראים שאנו בטוחים בחסד ה' שיוציא את משפטנו בצדק בעת הדין בראש השנה.

נוהגים לטבל במקוה, כדי להכנס ליום הדין בטוהרה. טובלים החל משעה אחת לפני חצות היום ואילך⁶. יש הנוהגים ללבש בראש-השנה בגדים לבנים נאים⁷.

ה. מכינים מראש נרות גם ללילה השני של ראש-השנה, כי ביום טוב אסור להתירף את הנרות ולהדביקם לפמוטים.

אם ראש השנה חל בגמים חמישי וששי עושים ערוב תבשיליו (ראה לעיל בפרק כ"ב הלכות י"ג-י"ז).

ימי ראש השנה

ו. ראש-השנה חל בגמים א' וב' בתשרי. בשני ימים אלו חלים דיני יום-טוב, הכוללים אסורי עשות מלאכה ודינים נוספים, כמובא לעיל בפרק כ"ב.

ימי דין ומשפט

ז. ימי ראש השנה הם ימי דין. ה' דן את כל באי העולם וקובע את גורלם לעתיד. במשפט ה', נדון האדם על כל מעשיו, דבוריו ומחשבותיו, אם אמנם הלך בדרך

הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת וְעָבַד אֶת בּוֹרְאוֹ בְּאַמוּנָה, אוֹ שְׁחָלִיכָה, חֲטָא וְלֹא מֵלֵא אֶת תַּפְקִידוֹ וַיַּעֲדוּ הַרוֹחֲנִי. הַעוֹלָם כֻּלּוֹ נִדוֹן בְּרֵאשׁ-הַשָּׁנָה בְּדִינוֹ שֶׁל ה' שֶׁהֵנוּ חוֹקֵר-לֵב וּבוֹחֵר-כְּלִיּוֹת.

הַתְּשׁוּבָה מֵתַקְנֵת אֶת הַחֲטָאִים וּמְקַרְבֶּת אֶת הָאָדָם לְבוֹרְאוֹ. בַּתְּפִלוֹת רֵאשׁ הַשָּׁנָה מְצוּיִים קִטְעִים רַבִּים הַעוֹסְקִים בְּהַמְלֻכָת ה' עַל עוֹלָמוֹ וְעַל כָּל בְּרוּאָיו. כְּאֲשֶׁר הָאָדָם מְכִיר בְּעֵבֶדָה שֶׁה' בְּרָא אֶת הָעוֹלָם, מוֹלֵךְ עָלָיו וּמְנַהֵיג אוֹתוֹ, הוּא מֵתַקְרֵב לָהּ. בְּכַחוֹ שֶׁל הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּפִלָּה בְּנִדְלוֹת ה' וּבְמַלְכוּתוֹ, לְשָׁנוֹת אֶת גְּזַר-הַדִּין לְטוֹבָה.

הַתְּפִלוֹת

ח. בִּימֵי רֵאשׁ-הַשָּׁנָה מְרַבִּים בַּתְּפִלוֹת עַד לַחֲצֵי הַיּוֹם. גִּשַׁח כָּל הַתְּפִלוֹת מְצוּי בַּמַּחְזוֹרִים לְרֵאשׁ הַשָּׁנָה. בְּחֶלֶק מֵהַמַּחְזוֹרִים מְצוּיִים גַּם פְּרוּשִׁים שֶׁבָּהֶם מְבֹאָרִים עֲנִינֵי הַתְּפִלָּה הַשּׁוֹנִים.

בַּתְּפִלוֹת שְׂמוּנָה-עֶשְׂרֵה מְדַגֵּיִשִׁים אֶת מַלְכוּת ה' עַל עוֹלָמוֹ וּמִתְפַּלְלִים אֵלָיו שֶׁכָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל יִאֱמִינוּ בוֹ, יְקִימוּ אֶת מִצְוֹתָיו וַיַּעֲבֹדוּהוּ בְּלֵב שָׁלֵם.

ט. לְאַחַר חֲזֵרַת הַשָּׁ"ץ קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה. הַתְּפִלוֹת הַנֶּאֱמָרוֹת בְּעֵת הַוָּצֵאת סִפְרֵי הַתּוֹרָה מֵאֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, מְבֹאָרוֹת בַּמַּחְזוֹרִים.

קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה: "וְה' פָּקַד אֶת שָׁרָה וְגו'" (בְּרֵאשִׁית כ"א). לְמַפְטִיר קוֹרְאִים, בְּסִפְרֵי תּוֹרָה שְׁנֵי אֶת פְּרֻשַׁת קַרְבָּנוֹת הַחֵג (בְּפָרֶשֶׁת פִּינְחָס). בַּיּוֹם הַשְּׁנִי שֶׁל רֵאשׁ-הַשָּׁנָה קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה אֶת פְּרֻשַׁת "עֲקֻדַת יֶצְחָק" (בְּרֵאשִׁית כ"ב) וְאֶת קַרְבָּנוֹת הַחֵג.

תְּפִלַּת מוֹסֵף

י. בַּתְּפִלַּת מוֹסֵף נֶאֱמָרוֹת שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת מִיַּחְדוֹת (מִלְבָּד שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת הַשֶּׁבַח הַרֵאשׁוֹנוֹת וְשְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת הַהוֹדָאָה הָאַחֲרוֹנוֹת). בְּרָכוֹת אֵלוֹ נִקְרָאוֹת: **מַלְכֵיּוֹת**, **זְכוּרוֹת** וְ**שׁוֹפְרוֹת**⁸.

בְּבִרְכַת "**מַלְכֵיּוֹת**" מְזַכְרִים עֲנִינֵי מַלְכוּת ה' עַל עוֹלָמוֹ וְשֹׁלְעֵתִיד לְבוֹא, בְּעֵת הַגְּאֻלָּה הַשְּׁלֵמָה, וְכִירוֹ כָּל הַבְּרוּאִים שֶׁה' מוֹלֵךְ עַל כָּל הָאָרֶץ. בְּרִכָּה זוֹ מְסַתֵּימֶת בַּמַּלְכֵיּוֹת: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, מִקְדָּשׁ שֶׁיִּשְׂרָאֵל יוֹיֵם הַזֶּכָּרוֹן".

בְּבִרְכַת "**זְכוּרוֹת**" מְדַגֵּיִשִׁים אֶת הַשְּׁגָחַת ה' עַל יְצוּרָיו וְשֶׁה' זוֹכֵר אֶת מַעֲשֵׂי כָּלֵם. כְּלוּלָה בָּהּ גַּם תְּפִלָּה לְה' שֶׁיִּזְכֹּר אֶת זְכוֹת עֲקֻדַת יֶצְחָק. הַבְּרִכָּה מְסַתֵּימֶת בַּמַּלְכֵיּוֹת: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' זוֹכֵר הַבְּרִיּוֹת".

בְּבִרְכַת "**שׁוֹפְרוֹת**" מְזַכֵּר מַעֲמַד הַר סִינַי וְקוֹל הַשּׁוֹפָר שֶׁנִּשְׁמַע בוֹ וּמִתְפַּלְלִים לְה' שֶׁיִּזְכֹּר לְשִׁמְעֵ אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר בְּעֵת הַגְּאֻלָּה הַשְּׁלֵמָה. הַבְּרִכָּה מְסַתֵּימֶת בַּמַּלְכֵיּוֹת: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים".

את ברכת "שים שלום" בסיום תפלת העמידה מסיימים בארץ ישראל בנשח הרגיל: "ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום", ולא כפי שמונבא בחלק מהמחזורים.

יא. בתורת הש"ץ בתפלת מוסף נאמרת תפלת "וינתנה תקוה". היא חברה על ידי רבי אמנון ממגנצה. תפלה זו נאמרת על ידי הצבור והש"ץ בכונה גדולה ובהרדת-קדש. בנשח התפלה של בני עדות המזרח אין אומרים את תפלת "וינתנה תקוה".

בראש השנה נאמרת תפלת "עלינו לשבח" גם בתפלת מוסף. נהוג שהצבור נוכל על פניו בעת חזרת הש"ץ ב"עלינו לשבח", כאשר אומרים: "ואנחנו כורעים ומשתחוים וכו'". בעת ההשתחויה יש לשים מטפחת וכדו' על הארץ, כי אסור להשתחוות על רצפת אבנים⁹. בני עדות המזרח אינם נוהגים לפל על פניהם.

מצות תקיעת שופר

יב. מצוה מהתורה לתקע בשופר ביום הראשון של ראש השנה¹⁰. חכמינו זכרונם לברכה תקנו שיתקעו בשופר גם ביום השני של ראש השנה. השופר עשוי מקרן של איל¹¹.

בכחו של קול השופר לעורר את לב האדם ולהחדיר בו הרהורי תשובה. וכך כותב הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ג' הלכה ד':

"אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הקטוב. רמז יש בו. כלומר: עורו ישנים משנותכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה. וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהכלי הזמן ושוגים כל שנותם בהכל וריק אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזב כל אחד מקם ודרכו הרעה ומקשבתו אשר לא טובה".

במחזורים מובאים טעמי התקיעות ורעיונות נוספים הקשורים למצוה זו.

אפן קיום המצוה

יג. לפני התקיעות, נאמרים פסוקים ותפלות מיחדות על ידי התוקע בשופר ועל ידי הצבור בלו. סדר הפסוקים והתפלות מובא במחזורים¹².

זמן קיום המצוה הוא ביום ולא בלילה¹³.

מצות תקיעת שופר היא מצוה עשה שהזמן גרמה, כלומר, מצוה התלויה בזמן. נשים פטורות מקיום מצוה-עשה שהזמן גרמן¹⁴. נשים רבות מקימות את המצוה ובאות לשמע את התקיעות.

יד. על התוקע בשופר לעמוד בעת התקיעות ולא להשען על שלחו וכדו'¹⁵.

טו. קִזְמִים פְּרָטִי דִינִים רַבִּים מֵאֵד הַקְּשׁוּרִים לַתְּקִיעוֹת. עַל הַתּוֹקֵעַ בְּשׁוֹפָר לְהִיֹּת בְּקוֹי הֵיטֵב בְּדִינִים אֵלּוּ. עָלָיו לְהַכִּין אֶת עַצְמוֹ לִפְנֵי הַחַג כְּדִי שְׂיִהְיֶה מְנַסָּה בַתְּקִיעוֹת¹⁶. עַל כָּל אֶחָד מֵהַשּׂוֹמְעִים לְשִׁמְעַת הֵיטֵב אֶת כָּל הַקּוֹלוֹת הַיּוֹצְאִים מֵהַשּׁוֹפָר וּלְכוּן בָּלְבוּ לְצֵאת יָדֵי חוֹבֵת מִצּוֹת שׁוֹפָר.

לִפְנֵי הַתְּקִיעוֹת מְבָרַךְ הַתּוֹקֵעַ: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְשִׁמְעַת קוֹל שׁוֹפָר" וְאַתָּה בְּרַכְתָּ "שְׂהַחֲיִנוּ".

בְּשַׁעַת אֲמִירַת הַבְּרָכוֹת, יֵשׁ לְכוּן לְמַלְּים הַיּוֹצְאֹת מִפִּי הַתּוֹקֵעַ וּלְאַחַר סִיּוּם הַבְּרָכָה לְעֲנוֹת "אֲמֵן".

הַתּוֹקֵעַ מְבָרַךְ "שְׂהַחֲיִנוּ" בְּשָׁנֵי יָמֵי רֵאשִׁי-הַשָּׁנָה. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזוּרָח מְבָרְכִים "שְׂהַחֲיִנוּ" רַק בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן. אוּלָם אִם הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל רֵאשִׁי-הַשָּׁנָה חָל בְּשַׁבָּת (רֵאשִׁי לַחֲלוֹ), מְבָרְכִים "שְׂהַחֲיִנוּ" בַּיּוֹם הַשְּׁנִי¹⁶.

טז. אֵינוֹ לְשׁוֹחֵחַ (שְׁלֵא בְּעֵינָיו הַתְּקִיעוֹת וְהַתְּפִלָּה), הַחַל מֵהַבְּרָכוֹת שֶׁבַתְחַלַּת הַתְּקִיעוֹת וְעַד סוֹף כָּל הַתְּקִיעוֹת שֶׁתּוֹקְעִים בְּאוֹתוֹ יוֹם. מִתְחַלֵּת הַבְּרָכוֹת וְעַד לְסוֹף "הַתְּקִיעוֹת דְּמִשְׁבָּב", כְּלוֹמֵר, עַד סוֹף הַתְּקִיעוֹת שֶׁלִּפְנֵי תְּפִלַּת מוֹסָף, אֵינוֹ לְהַפְסִיק בְּדַבּוּרִים אֲפִלּוּ אִם הֵם בְּעֵינָיו הַתְּקִיעוֹת. מִי שֶׁדָּבַר לְאַחַר הַבְּרָכוֹת לִפְנֵי שְׂהַתְחִילוֹ אֶת הַתְּקִיעוֹת צָרִיךְ לְחַזֵּר וּלְבָרַךְ¹⁷.

יז. תּוֹקְעִים בְּשׁוֹפָר בְּשָׁנֵי הַיָּמִים שֶׁל רֵאשִׁי הַשָּׁנָה.

בְּשַׁבָּת אֵינוֹ תּוֹקְעִים בְּשׁוֹפָר¹⁸. בְּשַׁבָּת הַשּׁוֹפָר הוּא מְקַצֵּה וְאֵינוֹ לְטַלֵּט (לְהַזִּיז) אוֹתוֹ. כְּאֲשֶׁר הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל רֵאשִׁי-הַשָּׁנָה חָל בְּשַׁבָּת, תּוֹקְעִים בַּיּוֹם הַשְּׁנִי בְּלִבָּד (הַיּוֹם הַשְּׁנִי שֶׁל רֵאשִׁי-הַשָּׁנָה אֵינוֹ חָל לְעוֹלָם בְּשַׁבָּת), רֵאשִׁי לְעִיל בְּהַלְכָה ט"ו לְגַבֵּי בְּרַכְתָּ "שְׂהַחֲיִנוּ".

סִימָנִים בְּשַׁעֲוֹדָה

יח. בְּסַעֲוֹדַת הַלֵּילָה בְּרֵאשִׁי הַשָּׁנָה נוֹהֲגִים לֶאֱכֹל מֵאֲכָלִים מִיַּחַדִּים, לְסִימָן שֶׁתְּתַחַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה¹⁹.

בְּעַת אֲכִילַת תְּפוח בְּדִבְשׁ אוֹמְרִים: "יְיָהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ כּוֹי שֶׁתְּגֹזֵר עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוֹקָה". בְּעַת אֲכִילַת רֵאשִׁי שֶׁל כֶּבֶשׂ, שֶׁל אֵזֶל אוֹ שֶׁל דָּג, אוֹמְרִים: "יְיָהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ כּוֹי שְׁנֵהִיָּה לְרֵאשִׁי וְלֹא לְגוֹבֵב". בְּעַת אֲכִילַת רְמוֹן אוֹמְרִים: "יְיָהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ כּוֹי שְׂיִרְבוּ זְכוּתֵינוּ כְּרְמוֹן". בְּאַרְצוֹת הַשּׁוֹנוֹת וּבְעֲדוֹת הַשּׁוֹנוֹת מְקַבְּלִים מְנַהֲגִים נוֹסָפִים בְּעֵינָיו זָה²⁰.

יט. אֶת הַמֵּאֲכָלִים הַלְלוּ נְהוּג לֶאֱכֹל לְאַחַר בְּרַכְתָּ "הַמּוֹצֵא" וְאַכִילַת הַפֶּת מֵה"לְחֵם מִשְׁנָה".

לִפְנֵי אֲכִילַת הַפִּירוֹת מְבָרְכִים בְּרָכָה רֵאשׁוֹנָה וְאוֹכְלִים מִיָּד, וּלְאַחַר מִפּוֹ, אוֹמְרִים אֶת גִּסַּח ה"יְיָהִי רְצוֹן" דְּלָעִיל, כִּי אֲסוּר לְהַפְסִיק בֵּין הַבְּרָכָה לְאַכִילָה²¹. אִם מְצוּיִים

פירות משבצת המינים שנסתבחה בהם אָרֶץ יִשְׂרָאֵל, מְבָרְכִים עֲלֵיהֶם "בוֹרָא פְּרִי הַעֲצֵי" ופוטרים את שאר המינים. ראה את סדר הקדימה בשבצת המינים לעיל בפרק "יג הלכה ה'. על הכֶּבֶשׂ או על הדג וכדו' אין מְבָרְכִים, כִּי בְרַכְתָּ "הַמוֹצִיא" פְּטָרָה אוֹתָם מְבָרְכָה.

יש הנוהגים לטבל את פרוסת "המוציא" בדבש²².

ג. נוהגים לא לישון במשך שעות היום בראש-השנה. בשם האר"י ז"ל מובא שלאחר חצות היום מתר לישון. היושב בטל ואינו עוסק בתורה או בתפלה נחשב כִּישוֹן²³.

תְּשֻׁלִּיף

כא. ביום הראשון של ראש-השנה לאחר תפלת מנחה, לפני שקיעת השמש, נוהג לומר את תפלת "תשליף".

אם היום הראשון חל בשבת, כתב במשנה ברורה שנוהגים לומר את תפלת תשליף ביום השני של ראש-השנה²⁴. בני עדות המזרח נוהגים לומר את התשליף ביום הראשון של ראש השנה גם באשר הוא חל בשבת. עליהם להזהר שלא לטלטל את המתזור וכדו' במקומות שאסור לטלטל בהם.

בתפלה זו מבע רצוננו להשליף מעלינו את כל החטאים, לחזור בתשובה ולהשאר נקיים מחטא, בין שאר הפסוקים, נאמר בתפלת תשליף הפסוק: "ותשליף במצולות גם כל חטאתם" ומכאן המקור לשם: "תשליף".

כב. התפלה נאמרת ליד ים, נחל או באר וכדו' או במקום שממנו רואים מקומות אלו. מובא במדרש שכפאשר אברהם אבינו הלך להקריב את יצחק על גבי המזבח, הוא עבר עד צנארו במים וקרא לה': "הושיעה, כי באו מים עד נפש". באמירת ה"תשליף" ליד מקום מים אנו עושים זְכָר לַעֲקֵדַת יצחק.

יש הנוהגים לנער את פיסה הבגדים בשעת האמירה, כמובא במחזורים. יש בכך רמז שעלינו לשים לב להשליף מעלינו את החטאים ולחפש דרכים לשוב אל ה', כְּדִי שְׁנַהֲיֶה נְקִיִּים מִכָּל חַטָּא.

הַדְּלָקַת נְרוֹת וּבְרַכַּת "שְׁהַחֲיֵנוּ" בַּלֵּילָה הַשְּׁנִי

כג. גם בלילה השני של ראש השנה מדליקים נרות.

לפני ההדלקה מברכת האשה את ברכת "להדליק נר של יום טוב" ואת ברכת "שְׁהַחֲיֵנוּ" (ראה פרטים נוספים בהלכה הבאה). בני עדות המזרח אינם מברכים "שְׁהַחֲיֵנוּ" בעת הדלקת נרות ביום טוב (פרטים נוספים הקשורים להדלקת נרות ביום-טוב ראה לעיל בפרק כ"ב הלכות י"ח-כ"א). גם בשעת הקדוש בלילה השני של ראש השנה מברך המקדש את ברכת "שְׁהַחֲיֵנוּ". (אם מדליק הנרות יקדש אחר כך בעצמו, עליו לברך "שְׁהַחֲיֵנוּ" בקדוש ולא בהדלקת הנרות).

כד. קִיָּם סֶפֶק הַלְכָתִי אִם מְבָרְכִים "שֶׁהֲחִינּוּ" בְּלִילָה הַשְּׁנִי שֶׁל רֹאשׁ-הַשָּׁנָה. לְכוּ, תִּלְבֹּשׁ הָאִשָּׁה בְּגַד חֲדָשׁ בְּשַׁעַת הַדְּלָקַת הַנְּרוֹת, וְכוּ הַמְקֻדָּשׁ יִלְבַּשׁ בְּשַׁעַת הַקְּדוּשׁ בְּגַד חֲדָשׁ אוֹ יִנַּח לְפָנָיו פָּרִי חֲדָשׁ וְיִכְוֶנּוּ בְּבִרְכַת "שֶׁהֲחִינּוּ" גַּם עֲלֵיהֶם, עַל יָדֵי כָּךְ הֵם יוֹצְאִים מִן הַסֶּפֶק. גַּם כְּאֲשֶׁר אִין פָּרִי אוֹ בְּגַד חֲדָשִׁים, מְבָרְכִים אֶת בְּרַכַּת "שֶׁהֲחִינּוּ"²⁵.

כה. מְדַלְקִים אֶת הַנְּרוֹת בְּלִילָה הַשְּׁנִי לְאַחַר צֵאת הַכּוֹכָבִים, כִּי אִין מְכִינִים וְעוֹשִׂים מְלָאכוֹת בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה עֲבוּר הַיּוֹם הַשְּׁנִי. אֶת הָאֵשׁ לְהַדְּלִיק הַנְּרוֹת מְעַבְרִים מֵאֵשׁ הַדּוֹלְקַת כְּבָר, כִּי אֲסוּר לְהַבְעִיר אֵשׁ חֲדָשָׁה בַּיּוֹם-טוֹב.

כְּאֲמֹר לְעִיל, מְכִינִים אֶת הַנְּרוֹת מִלְּפָנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה גַּם לְלִילָה הַשְּׁנִי, כִּי בַּיּוֹם-טוֹב אֲסוּר לְהַתִּיךְ נְרוֹת, לְהַדְּבִיקָם לְפִמּוֹטִים אוֹ לְהַבְהִיב אֶת הַפְּתִילָה. סֵדֵר הַתְּפִלָּה שֶׁל הַיּוֹם הַשְּׁנִי שֶׁל רֹאשׁ-הַשָּׁנָה, מוּבָא בַּמְחֻזָּרִים²⁶.

פָּרֶק כה

הַלְכוֹת תַּעֲנִית צְבוּר וְצוּם גְּדִלָּה

פָּרֶק זֶה מְתַנַּחֵס לְצוּם גְּדִלָּה הַחֵל בְּגִ' בַּתְּשָׁרִי וְלִשְׁאָר תַּעֲנִיּוֹת הַצְּבוּר.

מֵהוּת יְמֵי הַתַּעֲנִית

א. הַיָּמִים ג' בַּתְּשָׁרִי, י' בְּטִבֵּת, י"ז בְּתַמּוּז וְתִשְׁעָה בְּבָבֶל הֵם יְמֵי תַּעֲנִית צְבוּר¹. יָמִים אֵלּוּ נִקְבְּעוּ בְּשָׁל מְאֻרְעוֹת מְצַעְרִים שְׁאֲרָעוּ בְּתַאֲרִיכִים אֵלּוּ לְעַם יִשְׂרָאֵל. עֲנִינִים אֵלּוּ יִפְרְטוּ כֹּל אֶחָד בְּמִקּוּמוֹ.

דִּינֵי יוֹם הַכְּפוּרִים וְדִינֵי תִשְׁעָה בְּבָבֶל (שֶׁהֵנָּם חֲמוּרִים יוֹתֵר מְדִינֵי שְׁאָר תַּעֲנִיּוֹת הַצְּבוּר) יוּבָאוּ לְחֵלּוֹ בְּפָרְקִים כ"ז-כ"ח וּבְפָרֶק ל"ה.

ב. בַּיּוֹם בְּאֲדָר חֵלָה תַּעֲנִית אֶסְתֵּר. בַּיּוֹם זֶה נִלְחַמוּ הַיְּהוּדִים בְּגוֹיִים שֶׁקָּמוּ עֲלֵיהֶם בְּיַמֵּי מְרַדְכֵי וְאַסְתֵּר וְה' עֲזָר לָהֶם לְהַנְצִיל מֵאוֹיְבֵיהֶם. בְּאוֹתוֹ יוֹם צָמוּ הַיְּהוּדִים וְאָף אֲנִי צָמִים בוּ, כְּבַתַּעֲנִית צְבוּר.

כְּאֲשֶׁר תַּעֲנִית צְבוּר חֵלָה בְּשַׁבָּת, הִיא נְדָחִית לַיּוֹם רִאשׁוֹן. מְלַבֵּד תַּעֲנִית אֶסְתֵּר שְׁכַכְּאֲשֶׁר הִיא חֵלָה בְּשַׁבָּת מְקַדִּימִים אוֹתָהּ לַיּוֹם חֲמִישִׁי².

ג. יְמֵי צוּם אֵלּוּ מִיְחָדִים הֵם לְעִשְׂתֵי תְּשׁוּבָה, לְעִרִיכַת חֲשִׁבוֹן-נַפְשׁ וּלְתַקּוּן הַמַּעֲשִׂים. הַחֲרָבּוֹ, הַגְּזִלוֹת וְהַצָּרוֹת שְׁאֲרָעוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּעֶבֶר, מְעוֹרְרִים אוֹתָנוּ לְשׁוּב אֶל ה'. בְּכַחַה שֶׁל הַהֲלִיכָה בְּדֶרֶךְ ה' לְמַנְעָ אֶת הַמְּשָׁךְ הַפְּרָעָנוֹת.

וְכִדּוֹ כּוֹתֵב הַרְמַבְ"ם בְּהַלְכוֹת תַּעֲנִית פָּרָק ה' הַלְכָה א':

"יש ימים שְׂכָל יִשְׂרָאֵל מִתְעַנִּים בָּהֶם, מִפְּנֵי הַצָּרוֹת שֶׁאֲרַעוּ בָּהֶם, כְּדִי לַעֲוֹרַר הַלְכָבוֹת וּלְפַתַח דְּרָכֵי תְשׁוּבָה, וְיִהְיֶה זֶה זְכוּוֹן לְמַעֲשֵׂיו הַרְעִים וּמַעֲשֵׂה אַבּוֹתָיו שֶׁהָיָה כְּמַעֲשֵׂיו עִתָּהּ, עַד שֶׁגָּרַם לָהֶם וְלָנוּ אוֹתוֹן הַצָּרוֹת, שֶׁבְּזָכוּרָן דְּבָרִים אֵלֵינוּ נִשׁוּב לְהִיטִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִתְוַדּוּ אֶת עוֹנֵם וְאֶת עוֹן אַבּוֹתֵם וְגו'".

על תשובתם של אנשי העיר נינוה נאמר בנביא: "וַיִּרְא הָאֱלֹקִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם" (יונה ג, ט). חכמינו זכרונם לברכה אמרו על פסוק זה: וַיִּרְא אֶת שְׂקָם וְאֶת תַּעֲנִיתָם לֹא נֶאֱמַר, אֲלֵא וַיִּרְא הָאֱלֹקִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם הַרְעָה" (מסכת תענית דף טז עמוד א). עקרה של התענית היא שפור המעשים ועשית תשובה שלמה. באמור, הדינים הבאים מתייחסים לכל תעניות הצבור, מלבד תשעה באב ויום הכפורים:

אסור אכילה ושתייה

ג. בתעניות צבור אין אוכלים ואין שותים³. מי שאכל או שתה ביום התענית, בטעות או במזיד, חייב להמשיך לצום⁴.

אין לשטף את הפה או לצחצח שנים בתענית צבור. מי שנגרם לו צער אם לא ישטף את פיו, ישאל אדם בקי בהלכה כיצד לנהוג⁵.

ד. תעניות אלו (מלבד תשעה באב ויום הכפורים), מתחילות בעלות השחר והן נמשכות עד לצאת הכוכבים. בליל התענית מתיר לאכול או לשתות עד שייעלה עמוד השחר. מי שישן שנת קבע והתעורר לפני שעלה השחר, אינו רשאי לאכול לאחר השנה, אלא אם כן התנה מראש לפני השנה שיהיה מתיר לו לאכול לאחר השנה⁶.

ה. מקלים בצומות אלו (ולא בתשעה באב וביום הכפורים) לגבי חולים ולגבי נשים מעברות או מניקות.

אף אלו שאוכלים ושותים בימים אלו (מבגרים שאוכלים מפאת הסבות המובאות לעיל או ילדים), אל יתענגו במאכלים ובמשקאות משבחים, אלא יאכלו כפי מה שהם צריכים מחמת החלי או לקיום הגוף בלבד, כדי שיתאבלו עם הצבור⁷.

התפלות בתענית צבור

ו. בתפלת שחרית, לאחר שמונה-עשרה אומרים בתעניות צבור "סליחות"⁸. הסליחות הן תפלות ובקשות לה' שיסלח לחטאינו ולעוונותינו ויגאל אותנו מצרותינו, נסחן מובא בסדורים. מוסיפים גם את תפלת "אבינו מלכנו", היא מובאת בסדורים לאחר תפלת שמונה-עשרה.

ז. קוראים בתורה את פְּרֻשֵׁת "וַיִּחַל מֹשֶׁה" (שמות לב). בְּפִסּוּקִים אֵלוּ מוּבָאִים עֲנִינֵי הַתְּשׁוּבָה, י"ג מִדּוֹת הַרְחָמִים שֶׁל ה' ("ה' ה' אֵל-רְחוּם וְחַנוּן, אָרְךָ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְכוּ'") וְעוֹד⁹. מִי שְׂאִינוּ מִתְעַנֶּה לֹא יִקְרָאוּהוּ לַעֲלוֹת לַתּוֹרָה¹⁰. רְאֵה לְהֵלֵךְ בְּהַלְכָּה ט' פִּיּוּצַד נוֹהֲגִים כְּאֲשֶׁר אֵין בְּבֵית הַכִּנְסֵת עֲשָׂרָה אָנָשִׁים מִתְעַנִּים.

ח. בַּתְּפִלַּת מְנַחָה קוֹרְאִים שׁוֹב בַּתּוֹרָה אֶת פְּרֻשֵׁת "וַיִּחַל מֹשֶׁה" וְלֵאמֹר מִכּוֹ, קוֹרְאִים אֶת הַפְּטָרָת "דְּרָשׁוּ ה' בְּהַמְצָאוֹ, קְרָאוּהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב" (שְׁעִיָּה נח). גַּם הַהַפְּטָרָה עוֹסֶקֶת בְּעֲנֵן הַתְּשׁוּבָה וְהַהֲתַקְרָבוּת לַה'¹¹. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזָרְחַי אֵינָם קוֹרְאִים הַפְּטָרָה בַּתְּעִנִּית צָבוּר.

בְּבִרְכַּת "שְׁמַע קוֹלֵנוּ" בַּתְּפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה בְּמְנַחָה, מוֹסִיפִים הַמַּתְפַּלְלִים הַצְּמִים אֶת תְּפִלַּת "עֲנֵנוּ", הִיא מוּבָאֵת בְּסִדּוּרִים¹². בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזָרְחַי מוֹסִיפִים אֶת "עֲנֵנוּ" גַּם בַּתְּפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה בְּשַׁחְרִית.

דִּינֵי שְׂכַחַת "עֲנֵנוּ" בַּתְּעִנִּית צָבוּר¹

דינו של המתפלל	המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר "עננו" וכן אם הוא מסתפק אם אמר או לא
חוזר לתחילת "עננו"	לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת "ברוך אתה ה' שומע תפילה"
אומר בסיום "אלקי נצח" שבסוף תפילת שמונה עשרה את תפילת "עננו"	הזכיר את שם ה' של סיום ברכת "שומע תפילה" או שהמשיך להתפלל ונזכר לפני שעקר את רגליו ²
אינו חוזר	גמר את תפילת שמונה-עשרה (לאחר שעקר את רגליו)

1. סי' תקס"ה סעי' ב'. 2. סי' תקס"ה בשער הציון אות ו'.

כְּאֲשֶׁר מוֹתְפַלְלִים מְנַחָה בַּתְּעִנִּית צָבוּר סָמוּךְ לְשִׁקִיעַת הַחֲמָה ("מְנַחָה קְטַנָּה") נוֹשְׂאִים הַכֹּהֲנִים הַצְּמִים אֶת פְּיָהֶם וּמְבָרְכִים אֶת הָעַם. בַּחוּץ לְאָרֶץ בְּמִקְוֹמוֹת שְׁהַכְּהֵנִים נוֹשְׂאִים אֶת פְּיָהֶם רַק בַּתְּפִלַּת מוֹסָף בַּחֲגִים, אוֹמֵר הַש"ץ בְּמְנַחָה בַּתְּעִנִּית-צָבוּר אֶת

נֶסַח: "אֶלְקֵינוּ וְאֶלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּרַכְנוּ וְכוּ" כַּמּוּבָא בְּסִדּוּרִים¹³. בְּנֵי עֵדוּת הַמְזוּרָח לֹא נוֹשָׁאִים כְּפִים בְּמִנְחָה בְּתַעֲנִית צְבוּר. לְאַחַר שְׂמוֹנֶה עֶשְׂרֵה אוֹמְרִים כָּל הַמִּתְפַּלְלִים אֶת תְּפִלַּת "אֲבִינוּ מִלְּפָנֵינוּ". בְּחִזְרַת הַשֵּׁץ בְּתַפִּילַת שְׁחִירִית וּמִנְחָה מוֹסִיף שְׁלִיחַ הַצְּבוּר אֶת תְּפִילַת "עֲנֵנוּ" בֵּין "בְּרוּךְ אַתָּה ה' גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל" לְבִרְכַת "יִרְפְּאֵנוּ"¹⁴.

כָּאֲשֶׁר אֵין עֶשְׂרֵה אֲנָשִׁים מִתַּעֲנִים

ט. יִשְׁנֹן דְּעוֹת שְׁשְׁלִיחַ הַצְּבוּר אוֹמֵר "עֲנֵנוּ" בֵּין "גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל" ל"יִרְפְּאֵנוּ", רַק כָּאֲשֶׁר יֵשׁ בְּבֵית הַכְּנֻסַת עֶשְׂרֵה אֲנָשִׁים צָמִים (מִתַּעֲנִים). אִם אֵין עֶשְׂרֵה אֲנָשִׁים מִתַּעֲנִים, אוֹמֵר שְׁלִיחַ הַצְּבוּר "עֲנֵנוּ" בִּישׁוּמַע תְּפִלָּה" כְּמוֹ בְּתַפִּילַת בְּלַחֵשׁ. וְיִשְׁנֹן דְּעוֹת שְׁאֵפְלוּ כָּאֲשֶׁר יֵשׁ שְׁבַעַה מִתַּעֲנִים, וְהַשָּׂאֵר אֵינָם מִתַּעֲנִים, אוֹמֵר שְׁלִיחַ הַצְּבוּר "עֲנֵנוּ" בֵּין "גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל" ל"יִרְפְּאֵנוּ".

לְגַבֵּי קוֹרִיאַת פְּרֻשַׁת "וַיַּחֲלֵ", בְּצְבוּר בְּבֵית הַכְּנֻסַת, אִם הַתַּעֲנִית חָלָה בְּיָמִים ב' אוּ ה' קוֹרִיאִים בְּשְׁחִירִית "וַיַּחֲלֵ" אֵפְלוּ כָּאֲשֶׁר יֵשׁ בְּבֵית-הַכְּנֻסַת רַק שְׁשֵׁה אֲנָשִׁים מִתַּעֲנִים. אִם אֵין שְׁשֵׁה אֲנָשִׁים מִתַּעֲנִים, קוֹרִיאִים בְּיָמִים ב' וְה' בְּשְׁחִירִית אֶת תְּחִילַת פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ, כְּפִי שְׁקוּרִיאִים בְּיָמִים רְגִילִים.

בְּיָמִים א', ג', ד', ו' בְּשְׁחִירִית וּבְכָל הַיָּמִים בְּמִנְחָה, יִשְׁנֹן דְּעוֹת שְׁקוּרִיאִים בְּהֵם בְּתוֹרָה, רַק כָּאֲשֶׁר יֵשׁ עֶשְׂרֵה אֲנָשִׁים צָמִים, וְיִשְׁנֹן דְּעוֹת שְׁנֵם כָּאֲשֶׁר יֵשׁ שְׁבַעַה אֲנָשִׁים צָמִים קוֹרִיאִים "וַיַּחֲלֵ"¹⁵.

צוּם גְּדֻלָּה

י. צוּם גְּדֻלָּה הוּא יוֹם תַּעֲנִית שְׁחָל בְּג' בְּתַשְׁרִי¹⁶. אִם ג' בְּתַשְׁרִי חָל בְּשַׁבָּת, נִדְחִית הַתַּעֲנִית לְד' בְּתַשְׁרִי.

בְּיוֹם זֶה אָנוּ מִתַּעֲנִים עַל הַרִיגְתוֹ שֶׁל גְּדֻלָּה בֶּן אַחִיקֵם וְעַל הַצְּרוֹת שְׂאֲרֵעוּ לְעַם יִשְׂרָאֵל בְּעַקְבוֹת הַרִיגְתוֹ. הוּא הַפְּקֻד עַל יְדֵי מֶלֶךְ בְּבָל עַל שְׂאֲרִית הַפְּלֻטָּה שֶׁל הָעַם בְּאֶרֶץ לְאַחַר חֲרָבּוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָרֵאשׁוֹן. לְאַחַר הַרִיגְתוֹ גָּלוּ כָּלֵם וְנִהְרְגוּ אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל¹⁷. בְּצוּם גְּדֻלָּה חָלִים דִּינֵי תַּעֲנִית צְבוּר, כַּמּוּבָא בְּפָרָק זֶה לְעֵיל.

פָּרָק כּו

עֶשְׂרֵת יָמֵי תְּשׁוּבָה

מִצּוֹת הַתְּשׁוּבָה

א. עֶשְׂרֵת הַיָּמִים הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁל הַשָּׁנָה, הַחֵל מֵרֵאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד לְאַחַר יוֹם הַכַּפּוּרִים, הֵנָּם יָמִים מִיְחָדִים לְקִיוּם מִצְוֹת הַתְּשׁוּבָה¹.

החייב לעשות תשובה פרוש על פני כל השנה, אולם בתחלת השנה גובר מאד חיוב זה. בגמרא אלו ה' מתקרב לעמו ומצפה שכלם ישובו אליו בלב שלם, והנביא קורא: "דרשו ה' בהמצאו, קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיה נה).

ב. התשובה כוללת: חרטה בלב שלם על חטאי העבר, עזיבת החטאים והמנעות מעשייתם, ודוי עליהם (הודוי הוא הודאת החוטא בחטא שעשה, לעתים נכלל בוודוי גם פרוט החטאים) וקבלת החלטה אמתית בלב שלא לחטא עוד בעתיד.

ספרים רבים עוסקים במצות התשובה ובפרטיה. נציג שנים מהם: "היך התזקה" (משנה-תורה) לרמב"ם הלכות תשובה וספר "שערי תשובה" שמתברר הוא רבנו יונה גירונדי.

ג. בעשרת ימי תשובה ירבה האדם בלמוד תורה, בעשיית מצות ובנתינת צדקה. מן הראוי לעיין בגמרא אלו בספרים שסייעו לשוב בתשובה שלמה ולתקן את חטאי העבר.²

ראוי להחמיר בעשרת ימי תשובה בחמרות הלכתיות, אף על פי שבשאר ימות השנה, אין הוא מחמיר בחמרות אלו. בגמרא אלו אנו מבקשים מה' שיתנהג עמנו במדת הרחמים, ולכן, ראוי שנתנהג גם אנו בהם לפנינו משורת הדין.³

התפלות

ד. בגמרא שביין ראש השנה ליום הכפורים מרבים בתפלה.⁴ אומרים באשמרת הבקר "סליחות" (הן מובאות בספר מיוחד הנקרא "סליחות") ומוסיפים את תפלת "אבינו מלכנו" בשחרית ובמנחה. בשבת שקלה בין ראש-השנה ליום-הכפורים אין אומרים סליחות ו"אבינו מלכנו".⁵

ה. בעשרת ימי תשובה (הכוללים גם את שני ימי ראש-השנה ואת יום הכפורים) מוסיפים בתפלת שמונה-עשרה הוספות מיחדות.⁶
ההוספות הן:

* בברכת "אבות" ("גגן אברהם") מוסיפים: "זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים וכו".

* בברכת "מתנה המתים" מוסיפים: "מי כמוך אב הרחמים וכו".

* בברכת "אתה קדוש" מוסיפים ב"המלך הקדוש" במקום "האל-הקדוש". טעם שנוי זה הוא מפני שהימים הם ימי דין ומשפט, שבהם ה' דן את עולמו ו"מלכותו בכל משלה".⁷

* בברכת "השיבה שופטינו" מוסיפים ב"המלך המשפט" במקום "מלך אוהב צדקה ומשפט".⁸

* בברכת "מודים" מוסיפים: "וכתב לחיים טובים וכו".

* בְּבִרְכַת "שָׁמַיִם שְׁלוֹם" מוֹסִיפִים: "בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרַכָּה וְשְׁלוֹם וְכוּ".
הַנֶּסֶח הַמְּלֵא שֶׁל הַהוֹסְפוֹת וְהַשְּׁנוּיִים מוּבָא בְּסִדּוּרִים. לֵיד כָּל תּוֹסֶפֶת מִצְּנֹן:
"עֲשִׂיתִי" (עֲשֶׂרֶת יָמֵי תְּשׁוּבָה) אוֹ "שִׁיתִי" (שִׁבְתֵּי תְּשׁוּבָה).

1. גַּם נֶסֶח הַקְּדִישׁ מְשֻׁתָּנָה בְּעֶשְׂרֵת יָמֵי תְּשׁוּבָה: בְּמָקוֹם הַמְּלִים "לְעִילָא מִן כָּל
בְּרַכְתָּא" אוֹמְרִים: "לְעִילָא וְלְעִילָא מְכַל בְּרַכְתָּא"⁹. בְּקְדִישׁ וּבְסִיּוּם "אֶלְקֵי נְצָרִי"
(בְּסוּף תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה), בְּמָקוֹם "עוֹשֶׂה שְׁלוֹם" אוֹמְרִים "עוֹשֶׂה הַשְּׁלוֹם". יִשְׁנֹן
עֲדוֹת שְׂאִינֵן מְשֻׁנוֹת אֶת נֶסֶח הַקְּדִישׁ בְּעֶשְׂרֵת יָמֵי תְּשׁוּבָה.

ז. דִּינֵי שְׂכַחַת הַהוֹסְפוֹת בְּעֶשְׂרֵת יָמֵי תְּשׁוּבָה

"המלך המשפט" ⁴	"המלך הקדוש" ³	"זכרנו לחיים וכו" "מי כמוך וכו" "וכתוב לחיים וכו" "בספר חיים וכו" ²	המקום בתפילה שבו נוצר המתפלל שלא אמר את אחת ההוספות וכן אם הוא מסתפק אם אמר אותה או לא
—	—	חוזר מתחילת ההוספה שבאותה הברכה ⁵	לא אמר עדיין את שם ה' של סיום הברכה, שבה הוא שכח להוסיף
—	—	אינו חוזר ⁵	הזכיר את שם ה' של סיום הברכה ולא המשיך
אומר מיד "המלך המשפט"	אומר מיד "המלך הקדוש"	אינו חוזר	גמר את הברכה ולא שהה יותר מ"תוך כדי דבור" ¹
אינו חוזר (ראה הערה 6)	חוזר לראש תפילת שמונה-עשרה	אינו חוזר	גמר את הברכה ונוצר לאחר ששהה יותר מ"תוך כדי דבור" או שהמשיך את תפילתו ונוצר באמצע התפילה, או שנוצר לאחר גמר התפילה

1. שיעור "תוך כדי דבור" הוא זמן אמירת שלוש מלים: "שלום עליך רבי" (סיי ר"ו במשנ"ב ס"ק י"ב).
2. סיי תקפ"ב סעי' ה'.
3. סיי תקפ"ב סעי' א'—ב'.
4. סיי קי"ח.
5. סיי תקפ"ב במשנ"ב ס"ק ט"ז.
6. לדעת מרן בשולחן-ערוך אם שכח "המלך המשפט" ונוצר לפני שסיים את תפילת שמונה-עשרה חוזר לברכת
"השיבה שופטינו". אם נזכר לאחר שסיים את תפילתו, חוזר לראש תפילת שמונה-עשרה (סיי תקפ"ב סעיף
א').

מנהג כפרות

ח. בעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה נוֹהֲגִים אֶת מְנַהֵג "כְּפָרוֹת". יֵשׁ הַנוֹהֲגִים לַעֲשׂוֹת אֶת הַכְּפָרוֹת בְּעָרֵב יוֹם הַכְּפּוּרִים, אֲדָּךְ כָּל עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה הֵם זְמַן כְּפָרוֹת¹⁰. בְּמְנַהֵג זֶה מְבִיעִים אֶת הַשְׁתַּוְקוֹת הַלֵּב שֶׁה' יִסְלַח לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְנִשְׁאַר נְקִיִּים מִחַטָּא וְעוֹן. נְהוּג לְקַחַת לְ"כְּפָרוֹת" תְּרַנְגוּל אוֹ כָּסֶף. אֶת הַתְּרַנְגוּל שׁוֹחֲטִים לְאַחַר הַכְּפָרוֹת וְאֶת הַכָּסֶף נוֹתְנִים לְצַדָּקָה. יֵשׁ לְהַזְהֵר לֹא לְשַׁחֵט אֶת הַעוֹפּוֹת כְּאֲשֶׁר הַשׁוֹחֵט עָיִף, מִפְּאֵת עֲמַס עֲבוֹדָתוֹ בְּשַׁחֲטָה הַכְּפָרוֹת בְּיָמִים אֵלּוּ, כִּי עֲלוּל לְקָרוֹת שֶׁהַשַּׁחֲטָה לֹא תִהְיֶה כְּשֶׁרָה.

ט. לֹקַחִים אֶת הַכְּפָרָה בְּיַד יָמִינוֹ וְאוֹמְרִים אֶת הַפְּסוּקִים הַמּוּבָאִים בְּסִדְּוֵרִים וּבִתְחִלַּת הַמַּחְזוֹר לְיוֹם הַכְּפּוּרִים. בְּשַׁעָה שֶׁמְסוֹבְבִים אֶת הַכְּפָרָה עַל הָרֹאשׁ אוֹמְרִים: "זֶה חֲלִיפְתִּי, זֶה תְּמוּרְתִּי, זֶה כְּפָרְתִּי וְכוּ'".

בַּעֲת אֲמִירַת נֶסַח הַכְּפָרוֹת יַחֲשֵׁב הָאָדָם שֶׁכָּל מֵה שֶׁיַּעֲשׂוּ לַעֲוֹף רֵאוי הִיָּה שְׂיָבוֹא עַל עֲצָמוֹ בְּגִלְל חַטָּאיוֹ, אֲלֵא שֶׁהַתְּשׁוּבָה גּוֹרֶמֶת שֶׁה' יְבַטֵּל אֶת גְּזֵר הַדִּין.

עֲבוֹת שְׂבִין אָדָם לְחֵבְרוֹ

י. "עֲבוֹת שְׂבִין אָדָם לְחֵבְרוֹ, אֵין יוֹם הַכְּפּוּרִים מְכַפֵּר עַד שֶׁיִּרְצָה (שְׂיַפִּיֵּס) אֶת חֵבְרוֹ" (מִסֻּכַּת יוֹמָא דִּף פּה עֲמוּד ב). לְכֹן, צָרִיךְ כָּל אָדָם לְבַקֵּשׁ מַחִילָה וְסְלִיחָה מִכָּל הַהֲנָשִׁים שֶׁהוּא פָּגַע בָּהֶם עַל יְדֵי דְבוּרָיו אוֹ מַעֲשָׂיו בְּמִשְׁפַּח הַשָּׁנָה (אוֹ בְּשָׁנִים שְׁעֵבְרוּ), כְּדֵי שְׂבִיבֹאוּ לְיוֹם הַכְּפּוּרִים לֹא יִרְבְּצוּ עָלָיו חַטָּאִים כְּבָדִים אֵלּוּ¹¹.

אִם בְּיַד הָאָדָם מְצוּי מָמוֹן אוֹ חֶפֶץ שְׂאֵינָם שְׁלוֹ, שֶׁהִגִּיעוּ לְיָדוֹ שְׁלֵא בִלְשֶׁר, מְלַבֵּד בְּקִשְׁת הַמַּחִילָה, עָלָיו לְהַחְזִירָם לְבַעֲלֵיהֶם לְפָנָי יוֹם הַכְּפּוּרִים אוֹ לְקַבֵּל עַל עֲצָמוֹ, לְפָנָי יוֹם הַכְּפּוּרִים, לְהַחְזִירָם לְאַחַר מִכּוֹן.

יא. הָאָדָם, שֶׁמְבַקֵּשׁ מִמּוֹן מַחִילָה, לֹא יִסְרַב אֲלֵא יִמְחַל לְמִבְקֵשׁ בְּלֵב שְׁלָם. מוּבָא בְּדַבְרֵי חֲכָמֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה שֶׁכָּל הַמַּעֲבִיר (כְּלוּמַר הַמְתַּנַּגֵּבֵר) עַל מְדוּתָיו וּמוֹחַל, מַעֲבִירִים לוֹ עַל פְּשַׁעֵי¹².

שַׁבַּת תְּשׁוּבָה

יב. הַשַּׁבָּת שֶׁחֻלָּה בְּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה נִקְרָאת עַל שֵׁם הַיָּמִים שְׂבָהֶם הִיא חֻלָּה: "שַׁבַּת תְּשׁוּבָה" אוֹ "שַׁבַּת שׁוּבָה". בְּשַׁבַּת זוֹ מְפָטְרִים אֶת הַפְּטָרֹת: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹקֶיךָ כִּי כִשְׁלַת בְּעוֹנֶךָ" (הוֹשַׁע יד).

יֵשׁ לְזַכֵּר לְהוֹסִיף בְּתַפְלוֹת הַשַּׁבָּת אֶת הַהוֹסְפוֹת שֶׁל עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה. בִּ"מִגְן אֲבוֹת" שֶׁבְּסוֹף תַּפְּלוֹת עֲרַבִית בְּלִיל שַׁבַּת, אוֹמְרִים "הַמְלֶךְ הַקְּדוֹשׁ" בְּמִקּוֹם "הָאֵל-הַקְּדוֹשׁ", כְּמוּבָא בְּסִדְּוֵרִים.

בְּשַׁבַּת תְּשׁוּבָה דוֹרָשׁ הָרַב בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת לְפָנָי הַצַּבּוּר וְקוֹרָא לְחַזְרָה בְּתְשׁוּבָה וּלְהַתְעַלּוֹת בְּעֲבוֹדַת ה'.

פרק כז

ערב יום הכפורים

א. ערב יום הכפורים, ט' בתשרי, הוא יום הכנה ליום הקדוש שיחול למחרת. ביום זה מרבנים בנתינת צדקה¹. כל אדם עורך את חשבון נפשו, מבקר את המעשים שעשה במשך השנה, ובודק אם מלא את ועודו הרוחני וקיים את התורה ומצוותיה פיאות. כמו כן, ישתדל כל אחד למחל בלבו לכל האנשים שצערורהו. מחילה זו נחשבת פזכות גדולה לאדם המוחל.

יש הנוהגים להתיר נדרים בערב יום הכפורים (ראה לעיל בפרק כ"ד הלכה ב').

התפלות

ב. בתפלת שחרית בערב יום הכפורים אין אומרים את "מזמור לתודה" בפסוקי דזמרה, וכן אין אומרים תחנון (נפילת אפים) ו"למנצח לדוד יעקב ה' ביום צרה" (לפני "ובא לציון")². בני עדות המזרח נוהגים לומר "מזמור לתודה" בתפלת שחרית בערב יום הכפורים.

ג. בתפלת מנחה, בסיום תפלת שמונה-עשרה, מוסיפים את הודוי הארץ. נסח ודוי זה מצוי במחזורים³. חוזרים ואומרים את הודוי מספר פעמים בתפלות יום הכפורים.

דיני ההפסק באמצע אמירת הודוי לצדך עניית "אמן", "אמן יהא שמיה רבה", קדשה ועוד שוים לדיני ההפסק ב"אלקי נצרי", כמובא לעיל בפרק ז' הלכה מ"א.

ד. כל הודוים בערב יום-הכפורים וביום-הכפורים, כולל הודוים שבחזרת הש"ץ, נאמרים בעמידה. אין להשען על שלחן, ספסל וכדו' באפן שאם יטלו אותם, פל האדם הנשען עליהם. טוב לשחות בעת אמירת הודוי, כמו ששוים בתחלת ברכת "מודים"⁴.

בעת הזכרת החטאים בנסח הודוי, על האדם להתחרט על חטאיו ולהחליט בלבו שלא לעשותם בעתיד. בשעת האמירה נזה באגרוף על לבו, כאומר: אתה גרמת לי שאחטא⁵.

בערב יום הכפורים מתפללים מנחה, בשעות אחרי הצהרים בשעה מקדמת.

מצות אכילה וההכנות ליום-הכפורים

ה. מצוה להרבות באכילה בערב יום-הכפורים. חכמינו זכרונם לברכה אמרו ששכר מצוה זו גדול הוא מאד והאוכל בתשיעי בתשרי וצם בעשירי בו, פאלו צם בימים תשיעי ועשירי בתשרי⁶. באכילה זו אנו מתכוננים לצום יום הכפורים.

אין לֵאכֹל בְּעָרֵב יוֹם-הַכַּפּוּרִים מֵאֲכָלִים כְּבָדִים שְׂכִיבִידוֹ עָלָיו לָצוּם, אֲלֵא יֵאכֹל מֵאֲכָלִים קִלִּים לְעֹפּוֹל, לֹא מִתְבָּלִים מְדֵי וְכֵדוּי⁷.

ו. מִצְוָה לְטַבֵּל בַּמָּקוֹה בְּעָרֵב יוֹם הַכַּפּוּרִים. יֵשׁ אוֹמְרִים שְׁטַעַם הַטְּבִילָה הוּא מִשּׁוּם תְּשׁוּבָה וְלִפִּי טַעַם זֶה יֵשׁ לְטַבֵּל שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים. טוֹב שְׂיִטְבֵּל לִפְנֵי תְּפִלַּת הַמְּנַחָה, כְּדֵי שֶׁהוּדוּי שְׂאוֹמְרִים בַּתְּפִלַּת הַמְּנַחָה יִהְיֶה לְאַחַר הַטְּבִילָה⁸.

ז. אוֹכְלִים אֶת הַסְּעוּדָה הַמְּפֹסְקוֹת, שֶׁהִיא הַסְּעוּדָה הָאֲחֵרוֹנָה לִפְנֵי הַצּוּם. מְפֹסְקִים לֵאכֹל זָמַן מֶה לִפְנֵי שְׂקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ, כִּי צָרִיךְ "לְהוֹסִיף מִן הַחַל עַל הַקִּדְוֶשׁ", כְּלוֹמֵר, שְׂיֵשׁ מִצּוֹת-עֲשֵׂה לְהַתְּחִיל אֶת הַתְּעֲנִית מִבְּעוֹד יוֹם. גַּם בְּמוֹצָאֵי יוֹם הַכַּפּוּרִים יֵשׁ מִצְוָה "לְהוֹסִיף מִן הַחַל עַל הַקִּדְוֶשׁ" וְלְהַמְשִׁיךְ לְהַתְּעַנּוֹת בְּזָמַן שֶׁהוּא כְּבָר וְדָאֵי לִילָה⁹.

ח. אִם הָאֲדָם רוֹצֵה לְהַמְשִׁיךְ לֵאכֹל אוֹ לְשִׁתּוֹת לְאַחַר הַסְּעוּדָה הַמְּפֹסְקוֹת (לִפְנֵי שֶׁהִגִּיעַ זְמַן אֲסוּר אֲכִילָה), נִכּוֹן שְׂיֵאמֵר אוֹ שְׂיִחַשֵּׁב עַל כֶּךָ בְּפִרוּשׁ לִפְנֵי בְּרַפְת-הַמְּזוּז, כְּדֵי שֶׁהַפִּסְקוֹת הָאֲכִילָה לֹא תִחַשֵּׁב שֶׁהוּא מְקַבֵּל עַל עֲצָמוֹ אֶת תְּחִלַּת צוּם יוֹם-הַכַּפּוּרִים¹⁰.

ט. נֵאמַר בְּדַבְרֵי הַנְּבִיאִים: "לְקִדּוֹשׁ ה' מְכַבֵּד" (יִשְׁעִיחוּ נח, יג). חֲכָמֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרַכָה בְּאָרוֹ שֶׁפְּנִינֵת הַפִּסּוֹק הִיא לְיוֹם הַכַּפּוּרִים שְׂאִין בּוֹ אֲכִילָה וְשִׁתְיָה וּמִצְוָה לְכַבְּדוֹ בְּכִסּוֹת נְקִיָּה וּבְגָרוֹת הַמְּרַבִּים אֶת הָאוֹרָה (מִסְקָת שַׁבַּת דף קיט עמוד א). פּוֹרְשִׁים מִפּוֹת עַל הַשְּׁלַחְנוֹת לְכַבּוֹד יוֹם-הַכַּפּוּרִים כְּמוֹ לְכַבּוֹד שַׁבַּת. אֶת הַמִּפּוֹת פּוֹרְשִׁים עַל הַשְּׁלַחְנוֹת מִבְּעוֹד יוֹם בְּבֵית וּבְבֵית הַכְּנֻסֹת¹¹.

בְּרַפְת הַבָּיִת וְהַהֲכָנָה לַתְּפִלָּה

י. לִפְנֵי הַתְּלִיכָה לְבֵית-הַכְּנֻסֹת נְהוּג שֶׁהָאֵב מְבָרַךְ אֶת בְּנָיו וּבְנוֹתָיו. בְּאוֹתָהּ שַׁעַה מִתְקָרֵב יוֹם הַכַּפּוּרִים וְשְׁעָרֵי הַרְחָמִים נִפְתָּחִים. הַהוֹרִים מְבָרְכִים אֶת יְלָדֵיהֶם שְׂיִחַתְמוּ לַחַיִּים טוֹבִים וְשֶׁלֶפֶם ?הִיָּה מְלֵא בִּירְאָת ה', שְׂיִזְכּוּ לְהַתְּעַלּוֹת בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה וְלְהַצְלִיחַ בְּכָל. נִשְׁח הַתְּפִלָּה שְׂמִתְפַּלְלִים וּמְבָרְכִים אֶת הַבָּיִת מְצוּי בְּחֻלְק מִהַמְּחֻזְרוּרִים. מְנַהֵג זֶה נְהוּג בְּעֶשֶׂר אֲצֵל בְּנֵי הַעֲדָה הָאֲשֶׁכְּנֻזִית.

יא. בַּתְּפִלָּה בְּלִיל יוֹם-הַכַּפּוּרִים לּוֹבְשִׁים טְלִית. מִתְעַטְפִּים בְּטְלִית מִבְּעוֹד יוֹם (לִפְנֵי שְׂקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ) וּמְבָרְכִים עָלֶיהָ¹². יֵשׁ הַנוֹהֲגִים לְלַבֵּשׁ בְּגָדִים לְבָנִים בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים, דְּגִמַּת מְלֵאכֵי הַשָּׂרֵת וְכוּ יֵשׁ נוֹהֲגִים לְלַבֵּשׁ קִיטָל (חֲלוֹק לְבָן) בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים¹³.

מְקַדְיָמִים לְבּוֹא לְבֵית הַכְּנֻסֹת בְּזָמַן הַמֵּתְאִים לִפְנֵי שְׂקִיעַת הַחֲמָה, כְּדֵי לְהַסְפִּיק לְהַתְּכַוֵּן לַתְּפִלַּת הַיּוֹם הַקִּדּוֹשׁ. רַבִּים אוֹמְרִים לִפְנֵי "כָּל יְנַדְרִי" אֶת נִשְׁח "תְּפִלָּה זָכָה" שְׂבָה כְּלוֹל וְדוּי עַל הַחֲטָאִים אוֹ תְּפִלוֹת אַחֲרוֹת, כְּמוֹבֵא בַּמְּחֻזְרוּרִים.

הַדְּלֵקַת גֵּרוֹת

יב. לַפְּנֵי כְּנִיסַת הַחֹג מִדְּלִיקַיִם גֵּרוֹת (אֶת זְמַן הַדְּלֵקַת הַגֵּרוֹת וּפְרָטִים נוֹסְפִים בְּעֵנְוֵן זֶה, רָאָה לְעִיל בְּהִלְכוֹת שַׁבָּת בְּפָרָק ט"ו-הִלְכוֹת ט"ח). יֵשׁ לְהַדְּלִיק אֶת הַגֵּרוֹת בְּזִמְנוֹ וְלֹא לְאַחֵר.

בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים מִדְּלִיקָה הָאִשָּׁה תַּחֲלֶה אֶת הַגֵּרוֹת (כְּמוֹ בְּשַׁבָּת) וְלְאַחֵר הַהַדְּלָקָה הִיא מְבָרְכָת: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּדֶת הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוְּנוּ לְהַדְּלִיק נֵר שֶׁל יוֹם הַכַּפּוּרִים". אִם יוֹם הַכַּפּוּרִים חָל בְּשַׁבָּת גִּשַׁח הַבְּרָכָה הוּא: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּדֶת הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוְּנוּ לְהַדְּלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת וְשֶׁל יוֹם-הַכַּפּוּרִים"¹⁴.

לְאַחֵר בְּרַבְּת הַדְּלֵקַת הַגֵּרוֹת מְבָרְכַת הָאִשָּׁה אֶת בְּרַבְּת "שֶׁהַחֲיָנוּ". נְהוּג אֲצֵל בְּנֵי הַעֲדָה הָאֲשֶׁכְּנֻזִית שְׂאִישׁ נְשׂוּי מִדְּלִיק נֵר לַפְּנֵי כְּנִיסַת יוֹם הַכַּפּוּרִים, וְכֵן מִדְּלִיקַיִם נֵר נְשֻׁמָּה לְעִלּוּי נְשֻׁמַת הוֹרִים שֶׁהִלְכוּ לְעוֹלָמָם¹⁵.

פָּרָק כח

יוֹם הַכַּפּוּרִים

א. יוֹם הַכַּפּוּרִים הֵחָל בְּיַד בְּתֻשָׁרִי, הֵנוּ יוֹם קְדוֹשׁ הַמֵּיחָד לְהַתְּעַלּוֹת רוּחַנִית וְלִשְׁבִּיבָה אֶל ה'. בְּיוֹם זֶה מְרַבִּים בַּתְּפִלָּה. בְּנִסַּח הַתְּפִלּוֹת מְדַגֵּשׁ הַחַיּוּב לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְלִשׁוּב לַחַיִּים שֶׁל דְּקָדוּק בְּמִצְוֹת, נִקְיוֹן-כַּפַּיִם וְטָהֳרַת הַלֵּב. קִדְּשָׁתוֹ שֶׁל הַיּוֹם הִיא כֹּה גְדוֹלָה עַד שֶׁבְּכַחֶה לְכַפֵּר, יַחַד עִם הַתְּשׁוּבָה, עַל חֲטָאֵי הָאָדָם. הַתְּפִלּוֹת הַנֶּאֱמָרוֹת בְּיוֹם זֶה בְּכּוֹנֵה רַבָּה מְסִיעוֹת לְקִיּוּם מִצְוֹת הַתְּשׁוּבָה וְלִקְבָּלַת הַחֲלֻטָּה לְשִׁפּוֹר הַמַּעֲשִׂים בְּכָל שְׁטַחֵי הַחַיִּים. לִילוֹ שֶׁל יוֹם-הַכַּפּוּרִים שׁוּה לְיוֹמוֹ לְכָל דִּינֵי חַמְּשַׁת הָעוֹנֵיִים וְאַסוּר עֲשִׂית מְלֶאכֶה, כְּמוֹבָא לְהַלְן¹.

אַסוּר עֲשִׂית מְלֶאכֶה

ב. "וּבְעִשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לְכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם, כֹּל מְלֶאכֶה לֹא תַעֲשׂוּ" (בְּמִדְבָר כט, ז). כֹּל הַמְּלֶאכֹת שְׂאִסוּר לַעֲשׂוֹתוֹ בְּשַׁבָּת, אֲסוּר לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ גַּם בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים (פְּרוּט הַדִּינִים מוּבָא לְעִיל בְּהִלְכוֹת שַׁבָּת, פְּרָקִים כ"א-כ"ב). גַּם מְלֶאכֹת "אַכָּל נֶפֶשׁ" שֶׁמִּתֵּר לַעֲשׂוֹתוֹ בְּיוֹם-טוֹב, אֲסוּר לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ בְּיוֹם-הַכַּפּוּרִים².

כְּמוֹבָא לְעִיל, בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים מוֹסִיפִים מֵהַחֵל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְלָכֵן, נֶאֱסָרִים בְּמְלֶאכֶה זְמַן מְסִיִּם לַפְּנֵי שְׁקִיעַת הַשֶּׁמֶשׁ.

חֲמִשָּׁה עֲנוּיִים

ג. אָנוּ מְצִיּוּם לְהַתְעַנּוֹת בְּחֲמִשָּׁה עֲנוּיִים בְּלֵיל יוֹם-הַכַּפּוּרִים וּבִיּוֹמוֹ. הַצּוּם מִתְחִיל בְּעָרֵב יוֹם הַכַּפּוּרִים לְפָנֵי שְׂקִיעַת הַשֶּׁמֶשׁ וְהוּא נִמְשָׁךְ עַד לְאַחַר צֵאת-הַכּוֹכָבִים בְּמוֹצָאֵי יוֹם-הַכַּפּוּרִים.

נִפְרָט אֶת חֲמִשַּׁת הָעֲנוּיִים שֶׁנֶּצְטוּיְנוּ בָהֶם בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים:

ד. אֲסוּר לֶאֱכֹל אוֹ לְשַׁתּוֹת, אֶפְלוּ כֹל-שֶׁהוּא³. כְּמוֹ כּוֹ, אִין לְצַחֲצַח שְׂנִים אוֹ לְשִׁטּוֹת אֶת הַפֶּה⁴.

מְחַנְכִּים וְלִדּוֹת וְיִלְדוֹת מְגִיל תִּשְׁעֵ-עֶשְׂרִי, לְהַתְעַנּוֹת "תַּעֲנִית שְׁעוֹת", לְפִי כַּחוֹ שֶׁל הַיְלָד⁵. כְּמוֹ כּוֹ, מְחַנְכִּים אֶת הַיְלָדִים לֹא לְהַתְרַחֵץ, לֹא לְסוּד וְלֹא לְנַעַל נַעְלֵי עוֹר (כְּמוֹבָא לְהָלֹךְ) בְּמִשְׁךְ כָּל יוֹם הַכַּפּוּרִים⁶.

ה. אֲסוּר לְהַתְרַחֵץ בְּמִים וְכַדוֹ⁷. כְּאֶשֶׁר נוֹטְלִים יְדִים בְּשַׁעַת הַקִּיּוּמָה בְּבִקְרָא אוֹ לְאַחַר יְצִיאָהּ מִהַשְׁרוּתִים שׁוֹפְכִים אֶת הַמִּים עַד לְקִשְׁרֵי הָאֲצָבָעוֹת בְּלִבְד, כְּלוּמַר, עַד סוֹף הָאֲצָבָעוֹת בְּלִבְד וְלֹא נוֹטְלִים אֶת כַּפּוֹת הַיְדִים. אִין לְהַתְפַּנּוֹת לְהַנּוֹת מְרַחֲצָה זו⁷. הַכֹּהֲנִים נוֹטְלִים יְדֵיהֶם לְפָנֵי בְרַכַּת כֹּהֲנִים עַד פְּרָק הָרְזוּעִ⁸.

ו. הַסִּיכָה אֲסוּרָה בְּיוֹם-הַכַּפּוּרִים. סִיכָה הִיא סִבּוֹן אוֹ מְרִיחַת אֶפְלוּ אֶחָד מֵאַבְרֵי הַגּוּף בְּסִבּוֹן, בְּשִׁמּוֹן אוֹ בְּתַמְרוּקִים וְכַדוֹ⁹.

ז. גַּם נְעִילַת הַסַּנְדָּל אֲסוּרָה. אִין הוֹלְכִים בְּנַעְלִים אוֹ בְּסַנְדָּלִים מְעוֹר, בִּין שֶׁהִסְלִיחַ מְעוֹר וּבִין שֶׁהִכְסוּי הָעֲלִיוֹן אוֹ הַרְצוּעוֹת הַחוּפּוֹת אֶת הַרְגֵּל הוּן מְעוֹר¹⁰.

בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים אֲסוּרִים גַּם יְחַסִּי אִישׁוֹת (כּוֹלֵל דִּינֵי הַהַרְחָקוֹת הַחֲלִים כְּאֶשֶׁר הֵאֱשָׁה אֲסוּרָה בְּאֲסוּר נְדָה) וְאֲסוּר לְבַעַל וּלְאֲשֶׁתוֹ אֶפְלוּ לְנַעַת זֶה בְּזוֹ¹¹.

פְּקוּחַ נֶפֶשׁ

ח. פְּקוּחַ נֶפֶשׁ דּוֹחָה אֶת אֲסוּרֵי יוֹם-הַכַּפּוּרִים. אָדָם חוֹלָה שְׂאֵם הוּא לֹא יֹאכַל אוֹ לֹא יִשְׁתֶּה חַיֵּיו יִהְיוּ נִתּוּנִים בְּסַכְנָה, צְרִיךְ לֶאֱכֹל אוֹ לְשַׁתּוֹת¹².

פְּרִטֵי הַהֶלְכָה בְּעֲנִינֵי פְקוּחַ נֶפֶשׁ בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים רַבִּים הֵם: אֲכִילָה פְחוֹת מִהַשְׁעוֹר (כְּלוּמַר, בְּכַמִּיּוֹת קִטְנוֹת פְחוֹת מִהַשְׁעוֹר הַחֲלֵכֶתִי), הַפֶּסֶק זְמַן בִּין אֲכִילָה לְאֲכִילָה וְעוֹד.

אִם יְדוּעַ מְרֹאשׁ שְׂקִימָת בְּעֵינָה רְפוּאִית, יֵשׁ לְהַתְנַעֵץ עַל כֶּךָ עִם רַב, לְפָנֵי יוֹם הַכַּפּוּרִים, כְּדֵי שֶׁהוּא יוֹרָה כִּיִּצַּד לְנַהֵג.

הַתְּפִלוֹת

ט. בְּיוֹם-הַכַּפּוּרִים מְרַבִּים בְּתַפְלָה. נִסְחַת הַתְּפִלוֹת, הַיְדוּיִים וְהַקְּרִיאָה בְּתוֹרָה מוּבָא בְּמַחְזוּרִים לְיוֹם-הַכַּפּוּרִים. הַפְּרִטִים הַמְתוֹסְפִים בְּיוֹם זֶה רַבִּים הֵם מְאֹד. נִצְיֵן חֲלָק מִהַעֲנִינִים הַמִּיחָדִים שֶׁל תְּפִלוֹת הַיּוֹם הַקָּדוֹשׁ.

"כָּל נְדָרִי"

ליל יום-הכפורים נקרא "ליל כל נְדָרִי" על שם התפלה הפותחת את תפלות היום. בנשח "כָּל נְדָרִי" אנו מתירים את נְדָרֵינוּ. תפלה זו מתחילה לפני שקיעת החמה. מוציאים שני ספרי תורה ומוסרים אותם לשני אנשים העומדים מזמין לשליח הצבור ומשמאלו¹³. בעדות השונות מצויים מנהגים נוספים בעניני התפלה ולגבי מספר ספרי התורה שמוציאים לפני "כָּל נְדָרִי".

לאחר "כָּל נְדָרִי" מברכים שליח הצבור והקהל את ברפת "שְׁהַחֲנוּ". טוב שהצבור יסיים את הברכה לפני הש"ץ ויענה אמן אחר ברכתו של השליח צבור¹⁴. מי שברך "שְׁהַחֲנוּ" בהדלקת הנרות, לא יברך "שְׁהַחֲנוּ" עם הש"ץ.

הודוים ופרטים נוספים

י. בתפלות ובפיוטים הנאמרים במשך היום, מדגישים את רוממות ה' ומלכותו על העולם. את הפסוק: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" אומרים ביום הכפורים (בקריאת שמע) בקול רם. פסוק זה הוא משירת המלאכים, שבו הם משבחים את ה' וביום הכפורים עם ישראל דומה למלאכים¹⁵.

יא. בכל תפלות העמידה ("שמונה עשרה") ובהזרת הש"ץ אומרים את נשח הודוי, המובא במחזורים. אנו מתנדדים על החטאים ומבקשים מה' שיכפר לנו על העונות והפשעים ושיקבל את תשובתנו.

הקריאה בתורה

יב. לאחר תפלת שחרית מוציאים שני ספרי תורה. בספר התורה הראשון קוראים את תפלת פרשת "אחרי מות שני בני אהרן", העוסקת בעבודת הכהן הגדול ביום הכפורים בבית המקדש (ניקרא טז). מובא בזהר הקדוש שכל מי שמצטער על מיתת שני בני אהרן ומוזיד דמעות עליהם, הקדוש ברוך הוא מוחל לו על עונותיו. העקר בענין הצער וההתבוננות בפטירתם של הצדיקים הוא שהאדם יחזיר לבו לתורה ותשובה, כי אם בארזים (בצדיקים) נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר¹⁶. בספר התורה השני קוראים למפטר (העולה האחרון לתורה) על קרבנות החג בפרשת פינחס.

"יזכר" ומוסף

יג. לפני תפלת מוסף נאמרת תפלת "יזכר". מעלים בה את זכרם של קרובים שהלכו לעולמם ומתפללים ונודבים צדקה לעלוי נשמתם (יש לזכר לתת את הצדקה לאחר יום הכפורים). מי שיש לו הורים יוצא מבית הפנסות בשעת אמירת "יזכר"¹⁷. בני עדות המזרח אינם נוהגים לומר את תפלת יזכר.

יד. בעת חזרת הש"ץ בתפלת מוסף, אומרים את תפלת "וינתנה תקף" שחברה הקדוש רבי אמן וממננה. בגנש בני עדות המזרח נוהגים שלא לומר תפלה זו. בחזרת הש"ץ במוסף אומרים את "סדר העבודה" הכולל את תאור עבודתו המיוחדת של הכהן הגדול בבית-המקדש ביום-הכפורים. כאשר אומרים בסדר העבודה: "והכהנים והעם העומדים בעזרה היו נופלים על פניהם וכו'" נוהגים העם לפל על פניהם (אומרים זאת כמה פעמים). כיום, נהוג לפל גם כאשר אומרים ב"עלינו לשבח" שבחזרת הש"ץ את המלים: "ואנחנו פורעים ומשתחוים וכו'". יש לשים מטפחת וכדו' על הארץ בשעת ההשתחויה, כי אסור להשתחוות על רצפת אבנים¹⁸. יש מבני עדות המזרח שאינם נופלים על פניהם, בתפלות יום הכפורים.

תפלת מנחה

טו. בתפלת מנחה קוראים בתורה ומפטירים בנביא (מלבד קריאת התורה וההפטרה שנאמרו לאחר תפלת שחרית). קוראים בפרשת ערות, הכוללת את אסור החיתון עם קרובי משפחה (ויקרא פרק יח) ובהפטרה קוראים את כל ספר יונה¹⁹. ספר יונה עוסק במצות התשובה. מהנאמר בספר נלמד מוסר-השכל: יונה בן אמתני נסה לברח מפני ה', כדי שלא יצטרף ללכת ולומר את נבאתו לאנשי העיר נינוה. כשם שיונה הנביא לא הצליח לברח מפני ה', כך משגיח ה' בהשגחה פרטית על כל אחד ואחד ועל האדם לשוב בתשובה שלמה ולהתקרב לבוראו²⁰.

תפלת נעילה

טז. התפלה המסיימת את יום-הכפורים היא **תפלת נעילה**. בשעה זו נחתם גזר-דינו. תפלת נעילה נאמרת בחרדת קדש ומבקשים בה מה' שיחתם את גזר דינו לטובה. מתחילים להתפלל נעילה כשהשמש בראש האילנות, כלומר פרק זמן לפני השקיעה²¹.

קריאת הפסוק "שמע ישראל, ה' אלקינו ה' אחד", קריאת פסוקים נוספים ו**תקיעת שופר** מסיימים את תפלת נעילה²². תקיעת השופר היא סימן לסלוק השכינה, לכו, תוקעים בשופר בסיום היום הקדוש. גם במעמד הר סיני בעת סלוק השכינה נאמר: "במשך היבל (כלומר, השופר) המה יעלו בהר" (שמות יט, ג).

מוצאי יום-הכפורים

יז. לאחר צאת הכוכבים מתפללים תפלת ערבית של חל. בברכת "אתה חונן" שבשמונה-עשרה מוסיפים את גנש "אתה חוננתנו", כמו במוצאי שבת. צריך להוסיף מהחל על הקדש גם ביציאתו של יום הכפורים ויש להמנע מעשות מלאכה, מאכילה ומשאר אסורי יום הכפורים זמן מה לאחר צאת הכוכבים²³.

יש שאינם מקדשים את הלבנה בעשרת ימי תשובה, הם ממתנינים ומקדשים אותה במוצאי יום הכפורים ויש המקדשים את הלבנה בעשרת ימי תשובה²⁴. דיני קדוש לבנה מובאים לעיל בפרק י"ט הלכות ד-ה'.

לאחר התפלה יוצאים מבית-הכנסת בשמחה ובתקוה שנמחלו עונותינו ונשחתם גזר דיננו לטובה. מובא במדרש שבת-קול יוצאת במוצאי יום-הכפורים ואומרת: "לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב-טוב ייך, כי כבר רצה האלקים את מעשיך" (קהלת ט, ז).

יח. בשעת ההבדלה מברכים על כוס של יין את ברפת "בורא פרי הגפן". לאחר מכן מברכים את ברפת "בורא מאורי האש" על גר שדלק ביום הכפורים או על גר שהדליקו במוצאי יום הכפורים מנר שדלק במשך היום²⁵. לאחר מכן מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחל וכו'".

במוצאי יום הכפורים אין מברכים בהבדלה על בשמים. כפי שיום הכפורים חל בשבת, מברכים במוצאי יום הכפורים (שהוא גם מוצאי שבת) על הבשמים את ברפת: "בורא מיני בשמים". בני עדות המזרח אינם מברכים על הבשמים גם במקרה זה^{25*}.

מתר לאכל או לשתות במוצאי יום הכפורים רק לאחר ההבדלה על היין. פרטים נוספים הקשורים להבדלה ראה בהלכות מוצאי שבת לעיל בפרק י"ט הלכות ז-י"ב. אוכלים ושמים במוצאי יום הכפורים ומתחילים בבניית הספה כדי לצאת ממצוה למצוה, ממצות יום הכפורים למצות ספה. אנו מראים בכך שהמצות חביבות עלינו ולכן מיד עם סיום תפלות יום הכפורים, אנו משתוקקים להמשיך לקיים את מצות ה'²⁶. ביום שלאחר יום הכפורים נוהגים לקום מקדם ולהשכים לבית-הכנסת.

פרק כט

סכות, שמיני עצרת ושמחת-תורה

א. שבעת ימי תג-הסכות חלים בין התאריכים ט"ו-כ"א בתשרי.

היום הראשון של סכות (ט"ו בתשרי) הנו יום-טוב וחלים עליו דיני אסור עשיית מלאכה ושאר הלכות יום-טוב, כמבאר לעיל בפרק כ"ב (בחוץ לארץ ט"ז בתשרי הנו יום-טוב שני של גליות). הימים ט"ז-כ' בתשרי הנם מי חל-המועד ראה להלן הלכות נב-נת, וראה להלן בהלכות סג-סט לפני שמיני עצרת - שמחת תורה שחל בכ"ב בתשרי.

זכר ליציאת מצרים

ב. מצוה מהתורה לשבת בימי החג בסכה. מצוה זו היא זכר לענני הכבוד שבהם חקיף ה' את בני ישראל בצאתם ממצרים. וכך נאמר בתורה: "בסכות תשבו שבעת

ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסכות. למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל, בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מב-מג).

יציאת מצרים היא יסוד גדול באמונתנו בה' שבוחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. מצות רבות בחג הפסח, בסכות ובמשך כל ימות השנה משרישות בלבנו את זכרון יציאת מצרים והאמונה הנובעת ממנה.

ג. בטור חלק ארץ-חיים סימן תרכ"ה מובא:

"הסכות שאומר הכתוב שהושיבנו בהם, הם ענני כבוד שהקיפו בהם כדי שנוכח ונקלאותיו ונוראותיו, ואף על פי שציאנו ממצרים בחודש ניסן, לא צונו לעשות סכה באותו זמן. לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סכה לצל. ולא היה נקרא עשיתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך".

"לכו. צוה אותנו שנועשה בחודש השביעי (תשרי) שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסכותו ולישב בביתו ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסכה, כזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה".

בעת הישיבה בסכה, כגון האדם שצונו הקדוש ברוך הוא לשבת בסכה, זכר יציאת מצרים וזכר לענני הכבוד שהקיפם ה' במדבר סיני, כדי להגן עליהם מהשרב ומהשמש¹.

שלשה רגלים

ד. חג הסכות הוא אחד משלשת הרגלים: סכות, פסח ושבעות. בזמן שבית-המקדש קים חלה מצוה על עם ישראל, לעלות לירושלים בשלשת הרגלים ולהקריב קרבנות בבית-המקדש.

מצות העליה לרגל סיעה להתעלות רוחנית גדולה של כל העם. עבודת הקרבנות, ההמצאות בקרבנות של גדולי התורה והאזורה הרוחנית הנעלה ששךרה בירושלים, אפשרו לעם פלו להתקרב לאביו שבשמים.

הקמת הסכה

ה. את הסכה מקימים מתחת לכפת השמים, במקום גלוי, ולא מתחת לבית או לאילן וכדו'².

אם הדבר אפשרי יסים את בניית הסכה למחרת יום-הכפורים³.

ו. לסכה צריכות להיות לפחות שלש דפנות. מי שאין באפשרותו לבנות שלש דפנות שלמות, ישאל רב כיצד לבנות את הסכה, כי פרטי ההלכה מרבים מאד⁴. אם הדבר אפשרי רצוי לבנות לסכה ארבעה דפנות.

ז. את הדפנות נתן לבנות מכל חמר⁵ ובלבד שהן תהיינה יציבות. אם משתמשים בבדים או ביריעות לעשיית הדפנות, יש למתח אותם ולקשרם היטב כדי שהרוח לא

תניע אותם. טוב במקרה זה להעמיד קנים או למתח חבלים במרחק של פחות משלשה טפחים אחד מהשני לארץ מחצות הסכה⁶.

ח. ארבה ורחבה של הסכה צריכים להיות לפחות שבעה טפחים על שבעה טפחים⁷. גבחה של כל דפן צריך להיות לפחות עשרה טפחים⁸.

טפח לפי שעור החזון-איש הוא 9.6 ס"מ ולפי שעור הרב חיים נאה הוא 8 ס"מ.

הסכה

ט. הסכה צריך להיות עשוי מגדולי קרקע תלושים (ענפים שאינם מחברים לאילן וכדו'), אך לא מדבר המקבל טמאה כגון: שברי בלים, קרשים שעשו מהם בעבר בלים, סלמות או ארגזים וכדו', וכל שכן שאין מסככים בפלים עצמם⁹. כמו כן, אין מסככים בפרות ובירקות¹⁰.

ישנם שלשה דינים פלליים בענין זה: (א) שהסכה צריך להיות מדברים הצומחים מן הארץ, "גדולו מן הארץ", (ב) תלוש, שאינו מחבר לארץ או לאילן, (ג) שאינו מקבל טמאה¹¹.

כיום מצוי "סכה לנצח", זוהי מחצלת שנגעשתה במיוחד לשם סכה. הרוצה להשתמש בסכה מסוג זה, עליו להקפיד על מחצלת שיש לה הכשר מסמך, כי פרטי החלכה שיש להקפיד עליהם הם רבים¹².

י. את הסכה מניחים רק לאחר הקמת הדפנות. אם הניחו את הסכה על עמודים, ולאחר מכן הקימו את הדפנות, הסכה פסולה. פסול זה נקרא: "תעשה - ולא מן העשוי"¹³.

יא. אין להעמיד את הסכה בדבר המקבל טמאה, כלומר, שאין לסמוך את הסכה שעל גבי הסכה בצנורות-מתכת, בסלמות וכדו'. בדיעבד, אם תמכו את הסכה הכשר בדבר המקבל טמאה, הסכה כשרה¹⁴.

על הסכה להיות גבה לפחות עשרה טפחים מעל קרקעית הסכה¹⁵. אם יורדים אפלו מקצת מהעלים או הענפים לגבה שהוא פחות מעשרה טפחים - הסכה פסולה.

יב. רב שטחה של הסכה, צריך להיות מכסה בסכה, באפן שהצל שישטיל הסכה יהיה מרבה על אור השמש שיחדר מבעד למקומות הרקים מסכה, כהגדרת החלכה שהסכה תהיה "צלתה מרבה מחמתה"¹⁶.

הסכה צריך להיות מפזר על פני כל שטחה של הסכה באפן שלא יהיה חלל ריק, שגדלו שלשה טפחים או יותר¹⁷.

השמוש בדפנות בסכה ובקשוטים

יג. נהוג לקשט את הסכה ולנאותה משום חבוב מצוה. אנו מראים בקצה, שהמצות חביבות עלינו וחשובות בעינינו.

הַסֶּדֶק, הַדְּפִנּוֹת וְהַקְּשׁוּטִים אֲסוּרִים בְּשֵׁמוּשׁ (בְּלִקְחֵתֶם מִהַסֶּכֶה וְכדו'') כֹּל שְׂמוֹנֶת יְמֵי הַחֵג, כּוֹלֵל שְׁמִינֵי עֶצְרַת - שְׁמַחַת תּוֹרָה¹⁸. בְּחוּץ לְאֶרֶץ גַּם בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי, כִּיג בַּתְּשִׁירִי, שֶׁהוּא יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלִיּוֹת, אִין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בַּסֶּכֶה וּבַקְּשׁוּטִיהָ¹⁹.

הַשֵּׁמוּשׁ אֲסוּר דְּוָקָא אִם עַל יְדֵי כֹּד מִתְבַּטְּלֵת הַקְּדוּשָׁה מִהַסֶּכֶה אוֹ מִהַקְּשׁוּטִים, כְּגוֹן, שֶׁהָאֲדָם לּוֹקַח מִהַסֶּכֶה עַץ אוֹ מוֹרִיד קְשׁוּט, אֲבָל מִתֵּר לְהִשְׁעוֹן אוֹ לְהַנִּיחַ עַל הַסֶּכֶה חֲפָצִים²⁰.

אֲפֵלּוּ אִם נִפְלָה הַסֶּכֶה אוֹ שֶׁנִּפְּלוּ הַקְּשׁוּטִים, הֵם אֲסוּרִים בְּשֵׁמוּשׁ, בְּמִשְׁוֹךְ יְמֵי הַחֵג²¹. בְּשֶׁבֶת וּבַיּוֹם-טוֹב הַסֶּכֶה וְהַקְּשׁוּטִיהָ הֵם מְקַצֵּה וְאֲסוּרִים בְּטִלְטוּל (אֲסוּר לְהַזְיִזִים). בַּחֲל-הַמוֹעֵד אִין אֲסוּר מְקַצֵּה, וְלָכֵן אִם הַסֶּכֶה נִפְלָה מִתֵּר לְבַנוֹתָה אוֹ לְתַקְנָהּ וְאִם נִפְּלוּ הַקְּשׁוּטִים מִתֵּר לְהַחְזִירָם לְמְקוֹמָם, אִף, כְּאֹמֵר, אִין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִשְׁוֹךְ כֹּל יְמֵי הַחֵג בַּסֶּכֶה אוֹ בַקְּשׁוּטִיהָ²².

יד. עֲצֵי הַסֶּכֶה נֶחֱשָׁבִים כְּתִשְׁמִישֵׁי מִצְוָה. לָכֵן, לְאַחַר חֵג הַסֶּכּוֹת כְּאֲשֶׁר הוּא סוֹתֵר אֶת הַסֶּכֶה, לֹא יִפְסַע עַל הַסֶּכֶד וְכֹן לֹא יִזְרַק אוֹתוֹ לְמְקוֹם שֶׁהָאֲנָשִׁים יִדְרְכוּ עָלָיו וְכדו''²³.

מִצְוֹת יְשִׁיבַת סֶכֶה

טו. "בַּסֶּכּוֹת תִּשְׁבּוּ שֶׁבַעַת יָמִים" (ויקרא כג, מב). בְּמִשְׁוֹךְ שֶׁבַעַת יְמֵי הַחֵג אֲדָם דֵּר בַּסֶּכֶה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, כְּדָרְךָ שֶׁהוּא דֵּר בְּבֵיתוֹ בְּשֶׁאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה²⁴. אוֹכְלִים, שׁוֹתִים וְיִשְׁנִים בַּסֶּכֶה. אִין יְשִׁנִּים מִחוּץ לַסֶּכֶה אֲפֵלּוּ שְׁנַת עֲרָאִי²⁵.

לְלַמַּד תּוֹרָה בַּסֶּכֶה אִף אִם קָשָׁה לוֹ לַעֲוֹן וּלְהַתְּרַכֵּז בְּלַמוּדוֹ בַּסֶּכֶה, יִלְמַד בְּמְקוֹם אַחֵר²⁶.

אֲכִילַת עֲרָאִי מִתֵּר לְאָכַל מִחוּץ לַסֶּכֶה. כְּאֲכִילַת עֲרָאִי נֶחֱשָׁבַת אֲכִילַת פֶּת וּמִינֵי מֵאֲפָה עַד שְׁעוֹר "כְּבִינְצָה", וְכֹן שְׁתִּיָּה וְאֲכִילַת פְּרוֹת גַּם בְּכַמוֹת גְּדוּלָּה. מִי שֶׁאִינוֹ אוֹכֵל אֲפֵלּוּ אֲכִילַת עֲרָאִי אוֹ שֶׁאִינוֹ שׁוֹתָה אֲפֵלּוּ מִיָּם מִחוּץ לַסֶּכֶה, הֵרִי זֶה מְשַׁבַּח²⁷. שְׁעוֹר "כְּבִינְצָה" מוּבָא בְּרִשְׁמֵימַת הַמִּדּוֹת וְהַשְּׁעוּרִים, לְעִיל בְּסוּף פֶּרֶק ט"ו.

טז. כָּבֵל יְמֵי הַחֵג מְבָרְכִים לְפָנֵי הָאֲכִילָה, מְלַבֵּד הַבְּרָכָה עַל הָאֲכֵל: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוּוֹנוֹ לִישֵׁב בַּסֶּכֶה". מְבָרְכִים אֶת בְּרַכַּת "לִישֵׁב בַּסֶּכֶה", רַק לְפָנֵי אֲכִילַת מֵאֲכָל מִחֻמְשַׁת מִינֵי דָגָן (פֶּת לֶחֶם, עוּגוֹת וְכדו'') שֶׁגִּדְּלוּ הוּא מְעַט יוֹתֵר מִ"כְּבִינְצָה"²⁸.

יז. אִם הָאֲדָם בִּירָךְ בְּשַׁעַת הָאֲכִילָה וְלֹא יֵצֵא מִסֶּכְתּוֹ עַד לְאֲכִילָה הַשְּׁנִיָּה, אִינוֹ מְבָרֵךְ בְּשַׁעַת הַשְּׁנִיָּה אֶת בְּרַכַּת לִישֵׁב בַּסֶּכֶה, וְכֹן אִם יֵצֵא מִהַסֶּכֶה כְּדִי לְחַזֵּר אֵלָיָהּ מִיָּד, אִינוֹ מְבָרֵךְ שְׁנִית אֶת בְּרַכַּת "לִישֵׁב בַּסֶּכֶה"²⁹.

אִם יוֹרְדִים גֶּשְׁמִים לְתוֹךְ הַסֶּכֶה בְּאֶפֶן שֶׁגַּם מִבֵּיתוֹ הוּא הֵיָה יוֹצֵא, אִם הָיוּ יוֹרְדִים בּוֹ גֶּשְׁמִים בְּכַמוֹת כּוֹז, אִין אוֹכְלִים אוֹ יְשִׁנִּים בַּסֶּכֶה, כִּי הַמַּצְטַעַר פְּטוּר מִמִּצְוֹת סֶכֶה³⁰. לְחַלּוֹ מוּבָא כִּיֵּצֵד נוֹהֲגִים כְּאֲשֶׁר יוֹרְדִים גֶּשְׁמִים בְּלִילָה הָרְאִשׁוֹן שֶׁל סֶכּוֹת.

יח. נָשִׁים פְּטוּרוֹת מִמִּצְוֹת סִכָּה, כִּי הִיא מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גֶּרְמָה³¹. לְיָדִים הִחַל מִגִּיל חֲמֵשׁ-שָׁשׁ שָׁנִים מִחֻנְכֵים אוֹתָם בְּמִצְוֹת סִכָּה. לְכָל אָדָם (אֶפְלוּ אִינוּ אָבִי הַיָּלָד) אֲסוּר לְהֵאֱכִיל יָלֵד אוֹ לְצוּוֹת עָלָיו לֶאֱכֹל מִחוּץ לְסִכָּה, מֵאֲכָלִים שְׁחוּבָה לְאֲכָלָם בְּסִכָּה³².

יט. מִשּׁוּם כְּבוֹד מִצְוֹת סִכָּה, אֵין לְהַכְנִיֵס לְסִכָּה בָּלִים שְׂאִין דָּרָךְ הָאָדָם לְהִבְיֵאֵם לְחֶדֶר שֶׁהוּא אוֹכֵל בוֹ, כְּגוֹן סִירִים הַמְשֻׁמָּשִׁים לְהַכְנֵת הָאֶכֶל וְכדו'³³.

הַהֲבִדֵל בֵּין הַלֵּילָה הָרִאשׁוֹן שֶׁל סִכּוֹת לְשֶׁאֵר יָמֵי הַחַג

כ. בְּלֵיל יוֹם-טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַחַג (וּבְחוּץ-לְאֶרֶץ גַּם בְּלֵיל יוֹם-טוֹב הַשְּׁנִי) חוֹבָה לֶאֱכֹל לְפָחוֹת "כְּזַיִת" פֶּת בְּסִכָּה (וְנֹכַחן שֶׁיֵּאֱכַל פֶּת יוֹתֵר מִ"כְּבִיצָה"). זְמַן קִיּוּם מִצְוָה זוֹ הוּא עַד חֲצוֹת הַלַּיְלָה³⁴. שְׁעוּרֵי "כְּזַיִת" וְ"כְּבִיצָה" מוֹפִיעִים בְּטַבְלַת הַשְּׁעוּרִים לְעִיל בְּסוּף פְּרָק ט"ו. יֵשׁ לֶאֱכֹל אֶת הַפֶּת בְּתוֹךְ פְּרָק זְמַן שֶׁל "אֲכִילַת פֶּרֶס"³⁵. גַּם הַשְּׁעוּר שֶׁל "כְּדִי אֲכִילַת פֶּרֶס" מוֹפִיעַ בְּטַבְלַת הַשְּׁעוּרִים לְעִיל.

בְּעָרֵב חַג הַסִּכּוֹת (י"ד בְּתַשְׁרֵי) לֹא יֵאֱכַל פֶּת אוֹ מֵאֲכָלִים מִחֲמִשֶּׁת מֵינֵי דָגָן מִתְחַלֶּת הַשְּׁעָה הָרְבִיעִית אַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם (כְּלוּמֵר, אַחֲרֵי שֶׁעָבְרוּ תִשְׁעַ שְׁעוֹת זְמַנִּיּוֹת מִתְחַלֶּת הַיּוֹם), כְּדִי שִׁיקִיֵּם אֶת מִצְוֹת אֲכִילַת "כְּזַיִת" פֶּת בְּלֵילָה בְּתַאֲבוֹן³⁶.

כא. לִפְנֵי הָאֲכִילָה בְּלֵיל יוֹם-טוֹב מְקַדְּשִׁים עַל הַיַּיִן. בְּנִסַּח הַקְּדוּשָׁה (הַמוּבָא בְּמַחְזוּרִים) מְבָרְכִים גַּם אֶת בְּרַפְת "לִישֵׁב בְּסִכָּה". הַמְסַבִּים, הַיּוֹצֵאִים יָדֵי חוֹבָה בְּשִׁמְיעַת הַקְּדוּשָׁה, לֹא יְבָרְכוּ שׁוֹב "לִישֵׁב בְּסִכָּה" לִפְנֵי אֲכִילַת הַפֶּת.

כב. בְּשֶׁאֵר יָמֵי הַחַג (מִלְבַּד הַלַּיְלָה הָרִאשׁוֹן וּבְחוּץ לְאֶרֶץ גַּם הַלַּיְלָה הַשְּׁנִי) אִם הָאָדָם אוֹכֵל פֶּת בְּכַמּוֹת שֶׁל "כְּבִיצָה", חַיֵּב הוּא לֶאֱכֹלוֹ בְּסִכָּה, אוּלָּם אִם הוּא רוֹצֵה לֶאֱכֹל פֶּת עַד "כְּבִיצָה" אוֹ פְּרוֹת (גַּם בְּכַמּוֹת גְּדוּלְחָה), מִתֵּר לוֹ לֶאֱכֹל אוֹתָם מִחוּץ לְסִכָּה. לְעִיל מוּבָא שְׁמֵי שְׁמַחְמִיר וְאוֹכֵל כָּל מֵאֲכָל בְּסִכָּה, תְּבוּאָה עָלָיו בְּרַכָּה³⁷.

כג. אִם יוֹרְדִים גִּשְׁמִים בְּלַיְלָה הָרִאשׁוֹן שֶׁל סִכּוֹת, עַל הָאָדָם לְהִמְתִּין, שְׁמָא יִפְסַק הַגִּשְׁם כְּדִי שִׁיּוּבֵל לְהַפְגִּס לְסִכָּה, לְקַדֵּשׁ עַל הַיַּיִן וְלֶאֱכֹל "כְּזַיִת" פֶּת. בְּהַלְכָה זוֹ מְצוּיִים פְּרָטִי דִּינָיִם שׁוֹנִים שֵׁיֵשׁ לְבָרֵר אוֹתָם אֶצֶל אָדָם בָּקִי בְּהַלְכָה³⁸.

אֲרַבְעָה מֵינִים

כד. "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם וְכוּ' פְּרֵי עֵץ הָדָר, כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֹנַף עֵץ-עֵבֶת וְעֶרְבֵי-נַחַל" (ויקרא כג, מ). בְּכָל יוֹם מִשְׁבַּעַת יָמֵי חַג הַסִּכּוֹת (מִלְבַּד שְׁבַת) נוֹטְלִים אֲרַבְעָה מֵינִים: אֲתָרוּג, לוּלָב, הַדְּסִים וְעֶרְבוֹת.

כה. לְכָל אֶחָד מֵאֲרַבַּעַת הַמֵּינִים יִשְׁנֹן הַלְכוֹת מִיַּחְדוֹת³⁹. דְּרוּשָׁה מְמַחִיּוֹת כְּדִי לְבַדֵּק אֶת אֲרַבַּעַת הַמֵּינִים שֶׁיְהִיוּ בְּשֵׁרִים לְפִי כָּל פְּרָטִי הַהַלְכָה. חֶלֶק מִדֵּינֵי אֲרַבַּעַת הַמֵּינִים פּוֹסְלִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל סִכּוֹת בְּלִבָּד וְחֶלֶק מִ

פּוֹסְלִים בְּכָל הַיָּמִים. חָשׁוּב מְאֹד לְהִרְאוֹת אֶת אַרְבַּעַת הַמִּינִים לְאֲדָם הַבָּקִי בְּהִלְכוֹת אֵלּוּ, כְּדִי שְׂיִקְבַּע אִם הֵם כְּשָׂרִים.
נִצְיָן בַּקְּצָרָה אֶת הַעֲנִינִים הַעֲקָרִיִּים שֵׁישׁ לְהַקְפִּיד עֲלֵיהֶם בְּעַת בְּדִיקוֹת כְּשָׂרוֹת וְהַדוּרִם שֶׁל אַרְבַּעַת הַמִּינִים.

אֶתְרוֹג

כו. יֵשׁ לְהַקְפִּיד שֶׁהָאֶתְרוֹג יִהְיֶה בְּלַת־מֶרֶב. אֶתְרוֹגִים רַבִּים מֶרֶבִּים עַל עַץ לִמּוֹן. אֶתְרוֹגִים מֶרֶבִּים שְׂכִיחִים מְאֹד, וְלָכוֹ יֵשׁ לְהִזְהַר וּלְבָרֵר הֵיטֵב שֶׁהָאֶתְרוֹג אֵינוֹ מֶרֶב. מִצּוּיִים סִימָנִים שׁוֹנִים בְּצוּרַת הַפְּרִי, בְּגִרְעִינִים וְעוֹד, הַמְבַדִּילִים בֵּין אֶתְרוֹג מֶרֶב לְשֵׂאֵינוֹ מֶרֶב. אֵין לְסַמֵּךְ עַל הַסִּימָנִים בְּלִבְד, אֶלְאֵ יֵשׁ לְבָרֵר אֶת כְּשָׂרוֹת הָאֶתְרוֹג בְּאִמְצָעוֹת מְסֻתָּת בְּרוּרָה (כְּאֲשֶׁר יָדוּעַ מִדּוּרֵי דוּרוֹת שֶׁהָאֶתְרוֹג אֵינוֹ מֶרֶב) אוֹ כְּאֲשֶׁר יֵשׁ הַכָּשֶׁר מִסַּמֵּךְ וְאִמִּין שֶׁהָאֶתְרוֹג אֵינוֹ מֶרֶב.

כְּמוֹ כּוּ, יֵשׁ לְבַדֵּק אִם הָאֶתְרוֹג אֵינוֹ חֶסֶר (כְּלוּמֵר, שֶׁלֹּא יִהְיֶה חֶסֶר אֶפְלוּ כֹּל־שֶׁהוּא מְגוּף הָאֶתְרוֹג) וְכוּ, שֶׁהַעֲלָץ (הַגְּבֻעוּל שֶׁבּוֹ מְחַבֵּר הָאֶתְרוֹג לַעֲץ) וְהַפִּיטָם (גְּבֻעוּל הַמְצוּי בְּרֵאשׁ הָאֶתְרוֹג) לֹא יִהְיוּ חֲסָרִים. יִשְׁנֵם סוּגֵי אֶתְרוֹגִים שֶׁהַפִּיטָם לֹא נִשָּׂר מֵהֶם לְאַחַר שְׁנַתְלָשׁוּ, אֶלְאֵ שֶׁבְּעוֹדָם עַל הַעֲץ אֵין לָהֶם פִּיטָם וְהֵם כְּשָׂרִים.

יֵשׁ לְבַדֵּק אִם אֵין עַל הָאֶתְרוֹג חִזּוּיַת (צוּרַת אֲבַעְבוּעוֹת) וְכוּ, שֶׁלֹּא יִהְיוּ עָלָיו כְּתָמִים הַפּוֹסְלִים אֶת כְּשָׂרוֹתוֹ.

פְּסוּל הַכְּתָמִים תְּלוּי בַּפְּרָטִים הַלְכָּתִיִּים רַבִּים, נִצְיָן עֲנִינִים אֵלּוּ בַּקְּצָרָה:

- * צָבַע הַכְּתָם (כְּתָמִים שְׁחָרִים הֵנֶם חֲמוּרִים יוֹתֵר).
- * מְקוּמוֹ שֶׁל הַכְּתָם (כְּתָם עַל הַחֹטֶם, שֶׁהוּא כֹּל הַמְדָרוֹן הַמְשֻׁתָּפֵעַ לְכוּוֹן רֵאשׁוֹ שֶׁל הָאֶתְרוֹג, חֲמוּר יוֹתֵר).
- * מְסַפֵּר הַכְּתָמִים (בְּב' וּבג' מְקוּמוֹת בְּרַב שְׁטַח הַחֶקֶף וְעוֹד).
- * גָּדְלוֹ שֶׁל הַכְּתָם (נֶפֶר הֵיטֵב בְּעֵין רְגִילָה וְכוּ').

מִן הָרְאוּי לְהִרְאוֹת אֶת הָאֶתְרוֹג לְמוֹרָה-הוֹרָאָה הַבָּקִי בְּדִינִים אֵלּוּ.
כז. שְׁעוּר גָּדְלוֹ שֶׁל הָאֶתְרוֹג הוּא לְפָחוֹת "כִּפְיָצָה" (שְׁעוּר "כִּפְיָצָה" לְפִי הַחֲזוֹן-אִישׁ הוּא 100 ס"מ). הָאֶתְרוֹג צָרִיף לְהִיּוֹת מְעַשֵּׂר, כְּלוּמֵר שֶׁהַפְּרִישׁוֹ עָלָיו כָּבֵר אֶת הַתְּרוּמוֹת וְהַמַּעֲשָׂרוֹת, וְיֵשׁ לְבָרֵר זֹאת אֶצֶל הַמּוֹכֵר. אֵין מְקִימִים אֶת הַמַּצָּה בְּאֶתְרוֹג "טְבֻלִי" (דִּינֵי הַפְּרָשַׁת תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת רָאָה לְהִלְכוֹ בַּפְּרָק ל"ז).

כח. הַדּוּרוֹ שֶׁל הָאֶתְרוֹג הוּא: שִׁיחָה נְקִי מִכְּתָמִים, שִׁיחָה לֹו בְּלִיטוֹת עַל פְּנֵי גּוּפוֹ, שֶׁהַעֲלָץ שֶׁבְּתַחְתִּית הָאֶתְרוֹג יִהְיֶה שְׂקוּעַ, שֶׁהָאֶתְרוֹג יִהְיֶה בְּנוּי כְּמַגְדֵּל (כְּלוּמֵר, שֶׁבְּתַחְתִּיתוֹ הוּא רָחֵב וְנִעֲשֶׂה צַר בְּהַדְרָגָה לְכוּוֹן רֵאשׁ הָאֶתְרוֹג) וְשֶׁהַפִּיטָם שְׁבֵרֵאשׁ הָאֶתְרוֹג יִהְיֶה מְכוּן כְּנֶגֶד הַעֲלָץ שֶׁלְמַטָּה.

לולב

כט. יש לשים לב, שהלולב יהיה ישר ולא כפוף (אם הלולב עקם לאחוריו, לצד השדרה בלבד, אין הוא נפסל בכך). על הלולב להיות לח וירק, ללא יבש בשדרתו או בעליו. כמו כן, יש לבדק שהלולב לא יהיו קטום.

ל. התיומת היא העלה העליון שבראש הלולב. על עליה זה להיות כפול (כדרך עלי הלולב שהם כפולים ומחברים זה לזה בגבם). אם העלה הוא יחידי ואינו כפול, הלולב פסול.

אם נחלקה התיומת (כלומר, שהעלה העליון הכפול נחלק לשניים), הלולב פסול. יש המחמירים לכתחלה, אפלו אם נחלקה התיומת בשעור כל-שהוא ויש המקלים אפלו לכתחלה, אם נחלקה התיומת עד טפח.

אם נסדקה התיומת כלומר, שעלי התיומת נחלקו אפלו במקצתם והתרחקו זה מזה עד שהם נראים כשניים הלולב פסול. צריך מאד להזהר בפסול זה מפאת שכוחותו ושעורו הקטן. כמו כן, יש לבדק את עלי התיומת שלא יהיו יבשים או קטומים ואפלו במקצתם.

יש מחמירים גם בשני העלים האמצעיים שמשני צדי התיומת שלא יסדקו ויפרדו עד שיגאה כל עליה כשניים.

לא. ארך שדרתו של הלולב (מלבד העלים העליונים היוצאים בראש השדרה), צריך להיות לפחות ארבעה טפחים (ארכו של טפח בס"מ מובא לעיל בטבלה שבסוף פרק ט"ו).

הדס

לב. שעור ארכו של בד (ענף) ההדס, מלבד העלים שבראשו, הוא שלשה טפחים. יש להקפיד שלפחות רב שעורו של ההדס יהיה "משלש", כלומר, שיצאו מההדס קבוצות של שלשה, שלשה עלים וצריך שלש שלשות העלים יצאו באותו גבה. אם שלשות העלים אינם יוצאים בגבה שונה, אלא ששניים יוצאים בגבה שונה ואחד יוצא מההדס מעליהם או שיוצאים מההדס מפל קו שני עלים בלבד, ההדס פסול.

לג. יש לבדק שההדס לא יהיה יבש (ביחוד יש לשים לב שהעלים העליונים לא יתיבשו), ושראשו לא יהיה קטום. אם נשרו עלים מההדס ונשארו שני עלים בקל קו וקו (כלומר, שמכל שלשה עלים נשארו שניים), יש לשאל רב מה דינו של ההדס.

ערבה

לד. שעור ארכו של ענף הערבה (מלבד העלה שבראשו) הוא שלשה טפחים. יש להקפיד שראשה של הערבה לא יהיה קטום, שהערבה לא תהיה יבשה ושלא יסדקו ונשרו או ידלדלו (מאחזתם בענף) רב העלים של הערבה.

יש המהדירים שבראשה של הערבה יהיה "לבלוב", כלומר, שילבלב עלה בראשה. לה. מן הראוי לשמור היטב, במשך כל ימי החג, על ארבעת המינים שלא ינזקו או יפגמו. את האתרוג עוטפים בפשתן וכדו'. שומרים על הלולב, ההדסים והערבות, שלא יפגמו במשך ימי החג, על ידי עטיפתם במגבת לכה או הכנסתם לחלקם התחתון למים או הכנסתם לנרתיק פלסטיק אטום לאויר ועוד.

מצות נטילת לולב

ביצד אוגדים את הלולב

לו. אוגדים את הלולב יחד עם שלשה הדסים מימין ללולב ושתי ערבות משמאלו. יש לקשר אותם ללולב לפני החג, כי ביום-טוב אסור לקשר קשר בר-קנימא⁴⁰. קשר אותם באופן שהשדרה של הלולב (מלבד העלים העליונים היוצאים מהשדרה) תהיה גבוהה לפחות טפח מעל להדסים ולערבות. את ההדסים יש לקשר ללולב באופן שהם יהיו גבוהים יותר מהערבות. סביב הלולב פורכים וקושרים שלש פריכות, הטפח העליון של הלולב צריך להיות ללא קשרים⁴¹.

אפן קיום המצוה

לו. את מצות נטילת לולב מקיימים בכל יום מימי חג הסוכות (מלבד שבת). מברכים על ארבעת המינים פעם אחת בכל יום⁴².

זמן קיום המצוה הוא ביום, החל מזריחת השמש, ולא בלילה. אם האדם משכים לצאת מביתו, ולא יהיה לו לולב לאחר מכן, רשאי הוא לטל את הלולב לאחר שעלה עמוד השחר⁴³. אסור לאכל לפני שיקיים את מצות נטילת לולב⁴⁴.

לה. בשעת קיום המצוה מחזיקים את הלולב עם ההדסים והערבות בידי ימין ואת האתרוג בידי שמאל, כשהם צמודים זה לזה. תחלה, אוחזים את האתרוג באופן שהעקץ שלו מפנה כלפי מעלה והפיטם כלפי מטה (העקץ הוא הגבעול שבו מחבר האתרוג לעץ והפיטם הוא הצד שפגגד). מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב" ומיד הופכים את האתרוג כשהעקץ כלפי מטה והפיטם כלפי מעלה ומנענעים את ארבעת המינים, כמובא להלן⁴⁵.

הסבה שהופכים את האתרוג היא שיוצאים ידי חובת נטילת לולב רק באשר מחזיקים את ארבעת המינים בדרך גדילתם. בשעת קיום המצוה צריך להיות הפיטם של האתרוג מפנה כלפי מעלה⁴⁶. יש לברך על המצוה "עובר לעשייתה" כלומר, לפני וסמוך לעשייתה. לכן, מברכים באשר כל ארבעת המינים ביחד ולאחר הברכה נותר לו רק להפך את האתרוג⁴⁷.

בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מְבָרְכִים לְפָנֵי נְטִילַת לּוּלָב גַּם אֶת בְּרַכַּת "שֶׁהַחֲיָנוּ". אִם יוֹם-טוֹב רִאשׁוֹן שֶׁל סְכוּת חָל בְּשַׁבָּת, מְבָרְכִים "שֶׁהַחֲיָנוּ" בַּיּוֹם הַשְּׁנִי שֶׁל סְכוּת⁴⁸.
מְבָרְכִים וּמְקַיְמִים אֶת מִצְוַת נְטִילַת לּוּלָב בְּעֵמִידָה⁴⁹.

הַנְּעוּנֵים

לט. מְנַעֲנְעִים אֶת אַרְבַּעַת הַמַּיִנִּים לְאַחַר בְּרַכַּת "עַל נְטִילַת לּוּלָב" וְכוּ בַּעַת אֲמִירַת הַ"הַלֵּל" בְּפִסְקִים: "הוֹדוּ לָהּ כִּי טוֹב וְכוּ" וְ"אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָא". מְנַעֲנְעִים לְמִזְרָח, דְרוֹם, מְעַרְב, צָפוֹן, מַעֲלָה וּמַטָּה.

אִפְּן הַנְּעוּנָה לְפִי הַמְּבַאֵר בְּמִשְׁנֵה בְרוּרָה הוּא: הָאֲדָם עוֹמֵד עִם פָּנָיו לְכוּוֹן מִזְרָח וּמִחֲזִיק אֶת הַלוּלָב בְּיָדוֹ הַיְמָנִית בְּאִפְּן שֶׁשֶּׁדָּרְתוֹ שֶׁל הַלוּלָב מְפָנִית כְּנֶגֶד פָּנָיו. אֶת הָאֲתָרוּג הוּא מִחֲזִיק בְּיַד שְׂמָאל בְּשֶׁהוּא צְמוּד לְלוּלָב. תְּחִלָּה הוּא מוֹלִיץ (פוֹשֵׁט) אֶת יָדָיו עִם אַרְבַּעַת הַמַּיִנִּים לְכוּוֹן מִזְרָח (מִמֶּנּוּ וְהֵלְאָה) וְאַחֲרֵי כֵן מְבִיא אֶת יָדָיו אֵלָיו וּמְקַרְבֵּוֹ לְגוּפוֹ כְּנֶגֶד הַחֲזָה, וְכוּ יַעֲשֶׂה (יּוֹלִיץ וְיָבִיא) שְׁלֹשׁ פְּעָמִים. נְכוֹן שֶׁבְּשַׁעַת הַחֹלְכָה וְהַהֲבָאָה יִכְסֹכֵס (יִנְעֶנַע) מַעֲט אֶת עַלֵּי הַלוּלָב. אַחֲרַי כֵּן יִטֶּה אֶת רֹאשׁ הַלוּלָב לְצַד דְרוֹם (כְּלוֹמֵר, לְכוּוֹן מִיָּמִינוֹ) וַיַּעֲשֶׂה הוֹלְכָה וְהַבָּאָה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים כְּנִ"ל. בְּשַׁעַת הַנְּעוּנָה לְדְרוֹם אִין הוּא צְרִיךְ לְהַפְנוֹת אֶת פָּנָיו לְדְרוֹם, אֲלֵא עָלָיו לְהִטּוֹת אֶת רֹאשׁ הַלוּלָב לְצַד שְׂמִינְעָנֵעַ. לְאַחֵר מִכֵּן יִטֶּה אֶת רֹאשׁ הַלוּלָב עַל כַּתְּפוֹ לְצַד מְעַרְב וְיּוֹלִיץ וְיָבִיא שְׁלֹשׁ פְּעָמִים כְּנִ"ל, וְכוּ יַעֲשֶׂה לְצַד צָפוֹן, לְכוּוֹן מַעֲלָה וּלְכוּוֹן מַטָּה. בְּשַׁעַת הַנְּעוּנָה לְכוּוֹן מַטָּה נוֹהֲגִים שְׁלֵא לְהַפְנוֹת אֶת רֹאשׁ הַלוּלָב לְמַטָּה, אֲלֵא מִחֲזִיקִים אוֹתוֹ כְּדָרְךְ גְּדִילָתוֹ כְּשֶׁרִאשׁוֹ לְמַעֲלָה. כֹּל הַפְּנִיּוֹת לְדְרוֹם, מְעַרְב וְצָפוֹן תְּהִינָה דְרָךְ צַד מִיּוֹר⁵⁰. בְּעֵדוֹת הַשּׁוֹנוֹת מְצוּיִים מְנַהֲגִים נוֹסְפִים בְּסֵדֵר הַנְּעוּנָעִים. עַל כֹּל אֲדָם לְנַהֵג כְּמִנְהַג עֲדָתוֹ.

מִפְּאֵת הַפְּרָטִים הַרְבִּים הַקְּיָמִים בְּמִצְוָה זוֹ, חָשׁוּב לְקַבֵּל הַדְרָכָה מֵאֲדָם בְּקִי בְּהַלְכָה לְגַבֵּי קִשְׁיֵרַת הַלוּלָב, פְּרָטֵי קִיּוֹם הַמִּצְוָה וְסֵדֵר הַנְּעוּנָעִים.

מ. נְשִׁים פְּטוּרוֹת מִמִּצְוַת נְטִילַת לּוּלָב, כִּי הִיא מִצְוַת-עֲשֵׂה שֶׁהִזְמִן גְּרָמָה. נְשִׁים רַבּוֹת מְקַיְמוֹת אֶת מִצְוַת נְטִילַת לּוּלָב, לְמִרּוֹת שֶׁהֵן פְּטוּרוֹת מִקִּיּוּמָהּ. בְּנוֹת עֵדוֹת הַמִּזְרָח אִינֶן מְבָרְכוֹת עַל מִצְוַת-עֲשֵׂה שֶׁהִזְמִן גְּרָמָן, אֲפִלּוּ אִם הֵן מְקַיְמוֹת אוֹתָן. בְּשַׁבָּת אִין נוֹטְלִים לּוּלָב וְהַלוּלָב מִקְצָה וְאֶסוּר לְטַלְטְלוֹ⁵¹.

דִּין אַרְבַּעַת הַמַּיִנִּים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל סְכוּת

מא. בַּעַת קִיּוֹם הַמִּצְוָה, בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל סְכוּת (וּבְחֻוֹץ לְאֲרָץ גַּם בַּיּוֹם הַשְּׁנִי, שֶׁהוּא יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלִיּוֹת), צְרִיכִים אַרְבַּעַת הַמַּיִנִּים לְהִיּוֹת בְּבַעֲלוֹתוֹ הַמְּמוֹנִית שֶׁל מְקִיֵּם הַמִּצְוָה. אִין אֲדָם יוֹצֵא יָדָיו חוֹבֵת הַמִּצְוָה, אִם הַשְּׂאִיל לוֹ חִבְרוֹ אֶת אַרְבַּעַת הַמַּיִנִּים⁵². דִּין זֶה נִלְמַד מִהַפְּסוּק: "וּלְקַחְתֶּם לְכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הַדֶּר וְגו'" (ויקרא כג, מ).

מב. מי שאין לו את ארבעת המינים משלו והוא מקבלם מחברו, צריך שיקבל אותם במתנה, כלומר שהנותן יתפון להקנות אותם והמקבל יתפון לזכות בהם, כדי שהם ישתיכו לבעלותו הממונית. אין להסתפק בהשאלה בלבד⁵³.

"מתנה על מנת להחזיר - שמה מתנה". לכן, אם נתנו לו את ארבעת המינים במתנה על מנת שהוא יחזיר אותם לאחר שיקים את המצוה, הוא יוצא ידי חובת מצות נטילת-לולב ומחזירם לבעלים לאחר הנטילה⁵⁴.

ביום הראשון של סכות אין להקנות את ארבעת המינים לילד (שעדין לא הגיע לגיל שלש-עשרה שנה), אלא לאחר שהאנשים הגדולים כבר קימו את המצוה ושוב לא יצטרכו את ארבעת המינים הללו באותו יום. הטעם הוא כי הילד לא יוכל להקנות את ארבעת המינים בתזרה לגדולים (קטן אינו מקנה לאחרים, על פי הדין) והם לא יוכלו לצאת ידי חובה, כי ארבעת המינים אינם שלהם⁵⁵.

בחוץ לארץ ביום הראשון של סכות לא יקנה כלל לקטן את ארבעת המינים, כי עדין צריכים שהלולב יהיה של הגדולים ביום השני. ביום-טוב שני בחוץ לארץ ינהג ביום-טוב ראשון בארץ.

דיני ימי חג הסכות

יום-טוב

מג. היום הראשון של סכות (ט"ו בתשרי) הוא יום-טוב וחלים עליו כל המצות ואסורי עשיית המלאכה החלים ביום טוב (ראה לעיל פרק כ"ב).

בחוץ לארץ גם ביום השני של סכות (ט"ז בתשרי) חלים כל דיני יום-טוב, והוא נקרא יום-טוב שני של גליות.

מד. אין לעטף ביום-טוב את ההדסים והערבות במגבת רטבה (כדי שהם לא יבשלו), כי עלולים להפשיל באסורי כפוס וסחיטה. את ההדסים והערבות שהיו במים מלפני החג ונטלום בהג מהמים, מתר להחזירם לשם, אך אסור להחליף את המים⁵⁶. באמור לעיל, בשבת, הלולב, ההדסים והערבות הנם מקצה ואסור לטלטל אותם. בחל המועד מצוה להחליף את המים, כדי שהלולב ישאר לח והדור⁵⁷.

זמן שמחתנו

מה. חג-הסכות הוא "זמן שמחתנו". מצוה לשמח ולענג את החג בכל יום-טוב, וכן, נוהגים לעשות זכר לשמחת בית-השואבה ומרבים בשמחה. יש הנוהגים להרבות בשירות ובתשבחות בלילי חל-המועד סכות ולומר את חמש-עשרה פרקי שיר המעלות שבספר תהלים (פרקים ק"כ-קל"ד). פרקים אלו היו נאמרים בבית-המקדש בשמחת בית-השואבה.

בזמן שְׁבִית-הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִיָּם, הָיוּ שְׂמֵחִים בְּשִׂמְחַת בֵּית-הַשְּׂוֹאֵבָה. בְּכָל יוֹם מִיָּמֵי הַחֵג, הָיוּ שְׂוֹאֲבִים מִים מִמַּעַן הַשְּׁלוּחַ הַסְּמוּד לִירוּשָׁלַיִם וּמִנְסָכִים (שׂוֹפְכִים) אוֹתָם עַל גְּבֵי הַמְּזֻבָּח, הַשְּׂמִיחָה הֵיטָה רַבָּה בְּיוֹתֵר, וְעַלֶּיהָ נֹאמֵר: "מִי שֶׁלֹּא רָאָה שְׂמִיחַת בֵּית הַשְּׂוֹאֵבָה, לֹא רָאָה שְׂמִיחָה מִיָּמָיו" (מִסֻּכַּת סֵכָה דף טו עמוד ב).

הַתְּפִלוֹת בְּחָג

מו. נִסַּח תְּפִלוֹת הַחֵג מִצּוּי בְּמַחְזוֹר לַחֵג הַסְּפֹת.

לְאַחַר תְּפִלוֹת שְׁחִרִית אוֹמְרִים אֶת הַ"הִלֵּל". בְּמִשְׁךָ כָּל יָמֵי הַסְּפֹת אוֹמְרִים "הִלֵּל שְׁלָם", לֹא דְלוּג (שֶׁלֹּא כְּבֹרָא-שֶׁחֲדָשׁ שָׁבוּ מִדְּלָגִים עַל שְׁנֵי קְטָעִים בְּהִלֵּל).

לִפְנֵי אַמִּירַת הַהִלֵּל מְבָרְכִים: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶד הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְקַרְא אֶת הַהִלֵּל". בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזֻרַח מְבָרְכִים עַל הִלֵּל שְׁלָם אֶת בְּרַכְתּוֹ: "לְגִמּוֹר אֶת הַהִלֵּל"⁵⁸.

כְּאִמּוֹר לְעִיל, בְּשַׁעַת אַמִּירַת הַהִלֵּל אוֹחֲזִים אֶת אַרְבַּעַת הַמִּינִים וּמְנַעֲנְעִים אוֹתָם בְּ"הוֹדוּ לַה' וְכוּ" וּבְ"אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא", רָאָה שָׁם. אֲסוּר לְהַפְסִיק בְּדַבּוּר בְּאֲמִיצַע אַמִּירַת הַהִלֵּל⁵⁹.

מז. בְּשִׁבְתָּ שֶׁל חַג הַסְּפֹת נוֹהֲגִים לְקַרְא בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת לִפְנֵי קִרְיַאת הַתּוֹרָה אֶת מְגִלַּת קֹהֶלֶת. כְּאֲשֶׁר קוֹרְאִים אֶת קֹהֶלֶת מִמְּגִלָּה כְּשֶׁרָה הַכְּתוּבָה עַל קֶלֶף, יֵשׁ נוֹהֲגִים שֶׁהַבַּעַל-קוֹרָא מְבָרֵךְ אֶת בְּרַכְתּוֹ "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מְקַרָּא מְגִלָּה" וְאֶת בְּרַכְתּוֹ "שֶׁהַחֲנִינוּ"⁶⁰.

מְגִלַּת קֹהֶלֶת נִכְתְּבָה עַל יָדֵי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ וְבָהּ הוּא קוֹבֵעַ שֶׁהָעוֹלָם הָזֶה וְכָל הַתַּעֲנוּגוֹת שָׁבוּ הֵם הִבֵּל הַבְּלִים. הַמְּגִלָּה מְסַתְּיֶמֶת בְּמִסְקָנָה: "סוּף דְּבָר הַכֹּל נִשְׁמַע, אֶת הָאֱלֹקִים יָרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שָׁמַר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם".

מח. קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה בְּכָל יוֹם מִיָּמֵי הַחֵג, הַקִּרְיָאָה קְשׁוּרָה לְעִנְיָנוּ הַחֵג וְלְקַרְבָּנוֹת שֶׁהַקְּרִיבוּ בּוֹ. סֵדֵר הַקִּרְיָאָה וְהַ"מְּפִטִיר" מוֹפְיעַ בְּמַחְזוֹרִים.

לְאַחַר מִכּוּ מִתְּפִלָּלִים תְּפִלוֹת מוֹסֵף, כְּנֶגֶד קַרְבֵּן מוֹסֵף שֶׁהַקְּרִיבוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמֵי חַג הַסְּפֹת.

מט. בְּבִרְכַּת-הַמְּזוּן בְּבִרְכַּת "בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם" מוֹסִיפִים בְּיָמֵי חַג הַסְּפֹת אֶת הַקְּטָע "אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֹקֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְכוּ"י. לְעִיל בְּפֶרֶק י"ב הַלְכָּה ט' מוּבָאת טְבִלַת דִּינִים שְׁפָה מְבֹאֵר כִּיצַד נִהְגוּ מִי שֶׁשָּׂכַח לְהוֹסִיף אֶת "יַעֲלֶה וְיָבֹא" בְּבִרְכַּת הַמְּזוּן.

הוֹשַׁעְנוֹת

נ. בְּכָל יוֹם מִיָּמֵי חַג הַסְּפֹת נֹאמְרוֹת בְּקִשּׁוֹת מִיַּחְדוֹת הַנִּקְרְאוֹת "הוֹשַׁעְנוֹת". שָׁם זֶה נוֹבֵעַ מִהַמְּלִים "הוֹשַׁע נָא" שֶׁעַלֶּיהוּ חוֹזְרִים בְּנִסַּח אַמִּירַת הַהוֹשַׁעְנוֹת, וּמְבַקְּשִׁים

בהן מה' ש'יושיענו. בכל יום אומרים פרק אחר מנשח ההושענות, כמוכא במחזורים ובסדורים⁶¹. דיני ההושענות בהושענא רבה, שהיא היום האחרון של חל המועד סכות, מובאים להלן הלכות נ"ט-ס"א.

בעת אמירת ההושענות מוציאים ספר-תורה לבימה בבית-הכנסת. כל מי שיש לו ארבעה מינים אוחזים בידיו ומקיף בהם יחד עם הצבור את הבימה. הקפה זו היא זכר למקדש, בבית המקדש היו מקיפים בימי חג הסכות את המזבח.

נא. בשבת, בעת אמירת ההושענות פותחים את ארון הקדש אך אין מוציאים ספר תורה לבימה ואין מקיפים אותה. גם בבית המקדש לא היו נוטלים ערבה להקיף בה את המזבח בשבת⁶².

חל המועד

נב. ששת הימים ט"ז-כ"א בתשרי הנם ימי חל-המועד סכות (כאמור לעיל, ט"ז בתשרי בחוץ לארץ הוא יום-טוב שני של גלויות).

נג. מצוה לשמח בימי חל המועד⁶³ ולכבד אותם בבגדים נאים ונקיים, בסעודות ועוד. אף על פי שאין חיוב לאכל פת בחל-המועד (שלא כביום טוב שחייבים לקבץ בו שתי סעודות), מפל מקום לכתחלה מצוה לקבץ בו סעודה על הפת אחת ביום ואחת בלילה⁶⁴. ימי חל המועד מיעדים ללמוד תורה ולהתעלות רוחנית.

סדר התפלות והקריאה בתורה בימים אלו מובא במחזורים⁶⁵. בכל ימי חל המועד אומרים את ההלל, קוראים בתורה ומתפללים את תפלת מוסף.

נד. בתפלות "שמונה-עשרה" של שחרית, מנחה וערבית מוסיפים בחל-המועד את הקטע "אלקינו ואלקי אבותינו יעלה ויבוא וכו'". לפני שנגשים להתפלל יש להפיר תוספת זו ואת הלכותיה.

כדי להקל על האדם לדעת כיצד ינהג אם שכח להוסיף את "יעלה ויבוא", סדרו דינים אלו בצורת טבלה.

דִּינֵי שְׂכֵחַת "יַעֲלֶה וַיָּבֹא" בְּתַפְלוֹת חֹל-הַמּוֹעֵד

המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר "יעלה ויבוא" וכן, אם הוא ¹ מסתפק אם אמר או לא	דינו של המתפלל
לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת: "ברוך אתה ה' המחזיר שכנתו לציון"	חוזר לומר את נוסח "יעלה ויבוא" ואח"כ אומר "ותחזינה עינינו וכו"
הזכיר את שם ה' ועדיין לא אמר: "המחזיר שכנתו לציון" ^{1*}	אומר "למדני חוקיד" ² וחוזר לומר את "יעלה ויבוא" ואח"כ אומר "ותחזינה עינינו וכו"
גמר את ברכת "המחזיר שכנתו לציון" ועדיין לא התחיל את ברכת "מודים"	אומר שם את "יעלה ויבוא" ³ ואח"כ אומר את ברכת "מודים" ⁴
התחיל את ברכת "מודים" או שהמשיך גם את הברכה שאחריה ונזכר לפני שסיים את תפילת שמונה-עשרה	חוזר לתחילת ברכת "רצה"
גמר את תפילתו (לאחר אמירת: "יהיו לרצון אמרי פי וכו" שבסוף "אלקי, נצור")	חוזר לראש תפילת שמונה-עשרה

1. בסי' תכ"ב במשנ"ב ס"ק י' כתב שבספק חוזר ומתפלל, כי מסתמא התפלל כמו שרגיל בכל יום, בלא "יעלה ויבוא". *1. ראה בסי' תכ"ב במשנ"ב ס"ק ב'. 2. בתהלים קי"ט, י"ב מצוי הפסוק: "ברוך אתה ה' למדני חוקיד". כאשר האדם מסיים את הברכה בשתי המילים "למדני חוקיד" נמצא שבדיעבד אמר פסוק זה ולא הוציא מפיו את שם ה' לבטלה (ראה בסי' תכ"ב במשנ"ב ס"ק ה'). 3. אם סיים את ברכת "המחזיר שכנתו לציון" ועדין לא שהה שיעור של "תוך כדי דיבור" (זמן אמירת שלוש מילים: "שלום עליך רבי" – ראה בסי' ר"ו במשנ"ב ס"ק י"ב) ישתדל לומר מיד את יעלה ויבוא בלא שהיה (סי' קי"ד במשנ"ב ס"ק ל"א). 4. ראה בסי' קי"ד סעי' ו' ובמשנ"ב שם.

נה. גם בְּבִרְכַת הַמּוֹזוֹן מוֹסִיפִים אֶת "יַעֲלֶה וַיָּבֹא" בְּכָל הַסְּעוּדוֹת שְׂאוּכָלִים בְּחַל הַמּוֹעֵד. בְּפָרָק י"ב הִלְכָה ט' מוֹבָאוֹת טְבֵלָה שֶׁבָּהּ מְסַדְרִים הַדְּיָנִים שֶׁל מִי שֶׁשְׂכַח לְהוֹסִיף "יַעֲלֶה וַיָּבֹא" בְּבִרְכַת הַמּוֹזוֹן בְּחַל-הַמּוֹעֵד.

אסור מלאכה בחל-המועד

נו. יִשְׁנֶן מְלָאכוֹת שְׂאִסוּר לַעֲשׂוֹתוֹ בְּיוֹם-טוֹב וּמִתָּר לַעֲשׂוֹתוֹ בְּחַל-הַמּוֹעֵד וַיִּשְׁנֶן מְלָאכוֹת שֶׁהֵן אֶסוּרוֹת בְּעֲשִׂיָהּ גַם בְּחַל-הַמּוֹעֵד. יֵשׁ לְהַזְהֵר שֶׁלֹּא לְהַקֵּל בְּעֲשִׂיָהּ מְלָאכָה בְּחַל הַמּוֹעֵד, יוֹתֵר מִמָּה שֶׁמִּתָּר עַל פִּי הַהִלְכָה. חֲכָמֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָה הַדְּגִישׁוּ מְאֹד אֶת חֲמַרְתּוֹ שֶׁל אִסוּר עֲשִׂיַת מְלָאכָה בְּיָמִים אֵלּוּ.⁶⁶

דיני המלאכות המתרות והאסורות רבים הם מאד והפרטים משתנים במקרים השונים.

במסגרת זו נביא מספר הגדרות כלליות, לא מובאות כאן כל ההלכות וראוי ללמד את הדינים בהרחבה. אין להשוות מקרה למקרה ויש לברר בכל ענין מהי דעת ההלכה.

הכללים הם:

נז. מלאכות שהן לצרף "אכל נפש", כלומר, מלאכות הנעשות לצרף הקנת מאכלים שיאכלום בהם, כגון: טחינה, סחיטה, הבצעת אש, בשול, אפייה, הפרשת תרומות ומעשרות ועוד - מתרות⁶⁷.

מתר גם לתקן את הכלים שבאמצעותם מכינים את האכל לצרף החג, כגון: מקרר חשמלי, מיקסר וכדו', ענין זה נקרא: מכשירי אכל נפש. אם אפשר להשתמש בכלים אלו גם ללא התקון, יש להמנע מלתקנם. כמו כן, התר זה כולל רק תקון מכשירים המשמשים להקנת האכל עצמו ולא תקון מכשירים המשמשים להבאת האכל, כסלם, מכונית וכדו' (ראה להלן בענין "צרכי מועד" את הדין במקרים אלו).

מתר לעשות גם מלאכת "דבר האבד", כלומר, מלאכה שאם לא יעשה בחל-המועד יגרם הפסד ממון. הכוונה היא להפסד ממשי ולא למניעת רוח בלבד⁶⁸. העושה מלאכת דבר האבד בחל המועד, ישתדל למעט בטרחו, עד כמה שהדבר אפשרי⁶⁹.

אין לגרם בכונה שמלאכת "דבר האבד" תהיה מצויה בחל-המועד. אם מלאכות אלו ידועות מראש, יש לסימן לפני בוא חג, ואם השהו אותן לחל-המועד, אסור לעשותן⁷⁰.

נח. מתר לעשות מלאכות שהאדם עושה אותן לצרף שמוש בחג. עבור עצמו או עבור אחרים ללא קבלת שכר. אם האדם אינו אמן במלאכה זו, מתר לו לעשות את המלאכה כדרך. לעמת זאת, אם הוא אמן ומתיר במלאכה זו, עליו לעשות את המלאכה בשנוי. לדגמה, מתר לתקן בגד שנקרע אם הוא צריך ללבש אותו במועד, אם המתקן הוא איש שאינו בקי במלאכת התפירה, מתר לו לתקן את הבגד כדרך (מחמירים שיהיה שנוי בתפירה עצמה). אולם אם המתקנת היא אישה הבקיאה במלאכת התפירה, מלאכתה נחשבת למלאכת אמן, ולכן עליה לתקן את הבגד בשנוי.

בענין זה מצויים פרטי הלכה רבים נוספים וראוי ללמד אותם הלכה למעשה⁷¹. מתר לטפל בצרכי גוף האדם כרחיצה וכדו'. גם העוסק בצרכי רפואה או בריאות מתר בחל המועד.

מצוה להסתפר ולגזז צפרניים בערב החג לכבוד החג. בחל המועד התספרת והגלוח אסורים⁷².

בְּנֵי הָעֵדָה הָאֲשֶׁר־כָּנְזִית אֵינָם גּוֹזְזִים צַפְרָנִים בְּחַל הַמּוֹעֵד. אוּלַם אִם נִזְזוּ אֶת הַצַּפְרָנִים בְּעָרֵב הַחֹג, (כְּלוּמֵר, לִפְנֵי כְּנִיסַת הַחֹג), מִתֵּר לְגִזּוֹ אוֹתָן שׁוֹב בְּחַל-הַמּוֹעֵד.⁷³

גַּם הַכְּבוֹס אֲסוּר בְּחַל-הַמּוֹעֵד. מִכְּבָּסִים רַק בְּגָדֵי תִינוּקוֹת שְׁמֵת־לְכָלְכִים תִּדְרִיר.⁷⁴

אִין לַעֲסֹק בְּמִסְחָר (בְּקִנְיָה אוּ בְּמִכִּירָה) בְּחַל-הַמּוֹעֵד. מִתֵּר לְמַכּוֹר דְּבָרִים שְׂאֵם לֹא יִמְכָּרֵם בְּחַל-הַמּוֹעֵד הוּא יִפְסִיד אֶפְלוֹ אֶת הַקֶּרֶן ("דְּבַר הָאֲבֵד") וְכוּ, מִתֵּר לְקִנּוֹת אוּ לְסוּחַר בְּדְבָרִים שֶׁהֵם לְצַרְף הַמּוֹעֵד, בְּהִלְכוֹת אֵלּוֹ קִיָּמִים פְּרִטֵי דִינֵים רַבִּים.⁷⁵

הַפְּתִיבָה אֲסוּרָה בְּחַל-הַמּוֹעֵד. מִתֵּר לְכַתֵּב דְּבָרִים שְׂיֵשׁ חֲשֵׁשׁ שְׂאֵם לֹא יִכְתְּבוּם יִשְׁכַּחוּ אוֹתָם, וְהֵם בְּבַחֲנֵינָת "דְּבַר הָאֲבֵד". כְּמוֹ כֵן מִתֵּר לְכַתֵּב דְּבָרִים לְצַרְף הַמּוֹעֵד. אִם כּוֹתְבִים אֲנָרַת שְׁלוּמִים בְּחַל הַמּוֹעֵד נוֹהֲגִים לְכַתְּבָהּ בְּשֵׁנוֹי.⁷⁶

הוֹשַׁעְנָא רַבָּה

נט. כִּי"א בְּתַשְׁרִי, שֶׁהוּא הַיּוֹם הָאֲחֵרוֹן שֶׁל חַל-הַמּוֹעֵד סְכוּת, נִקְרָא "הוֹשַׁעְנָא רַבָּה". יוֹם זֶה נִחְשָׁב כְּסִיּוּמָם שֶׁל הַיָּמִים הַנּוֹרְאִים וְהוּא גָּמַר חֲתִימַת גְּזַר הַדִּין שֶׁל הָאָדָם בְּמִשְׁפָּט שְׁמַיִם.

יֵשׁ נוֹהֲגִים לְלַמֵּד תּוֹרָה בְּמִשְׁפָּךְ כָּל לַיַל הוֹשַׁעְנָא רַבָּה. יֵשׁ סֵפֶר שְׁבוּ מִסְדֵּר סֵדֵר מִיחָד לְלִמּוּד תּוֹרָה בְּהוֹשַׁעְנָא רַבָּה וְרַבִּים נוֹהֲגִים לְלַמֵּד בּוֹ. בְּחַג הַסְּכוּת נִדוֹן הַעוֹלָם עַל הַמַּיִם (אִם תִּהְיֶה הַשְּׁנָה בְּרוּכָה אוּ שְׁחוּנָה) וּמִכֵּיּוֹן שְׂיוֹם זֶה הוּא הַיּוֹם הָאֲחֵרוֹן שֶׁל חַג הַסְּכוּת וְהַכֹּל נִקְבָּע עַל פִּי הַחַתּוּם, נוֹהֲגִים בְּיוֹם זֶה בְּהַנְהֻגוֹת שֶׁל יוֹם-דִּין. שְׁלִיחַ-הַעֲבוּר לּוֹבֵשׁ קִיטָל, כְּמוֹ בְּיָמִים הַנּוֹרְאִים.⁷⁷

ס. בְּסֵדֵר הַתְּפִלָּה בְּהוֹשַׁעְנָא רַבָּה מְאָרִיכִים בְּתַפִּלַּת שְׁחִרִית בְּאֻמִּירַת פְּסוּקֵי דְזִמְרָה. אוּמְרִים אֶת "מִזְמוֹר לְתוֹדָה" כְּבִיּוֹם חַל וּמוֹסִיפִים אֶת כָּל הַפְּרָקִים שְׁמֵתוֹסְפִים בְּפִסּוּקֵי דְזִמְרָה בְּשַׁבָּת, מִלְּבַד הַפְּרָק "נִשְׁמַת כָּל חַי"⁷⁸.

בְּזִמְן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִיָּם הָיָה מְקִיפִים בְּהוֹשַׁעְנָא רַבָּה אֶת הַמִּזְבֵּחַ בְּעִנְפֵי עֲרֵבָה אֲרָפִים.

נִשְׁחַ הַהוֹשַׁעְנוֹת לְיוֹם הוֹשַׁעְנָא רַבָּה מוּבָא בְּמַחְזוּרִים. בְּעַת אֻמִּירַת הַהוֹשַׁעְנוֹת מוּצִיאִים לְבִימָה אֶת סִפְרֵי הַתּוֹרָה מֵאֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ וּמְקִיפִים שְׁבַע פְּעָמִים אֶת הַבִּימָה עִם אֲרִבְעַת הַמִּינִים. נוֹהֲגִים לְהַתִּיר אֶת הַפְּרִיכוֹת הָאוּגְדוֹת אֶת הַלוּלָב.

סא. לְאַחַר מִכּוֹ, כְּאֲשֶׁר מְגִיעִים בְּנִשְׁחַ הַהוֹשַׁעְנוֹת לְתַפִּלוֹת עַל הַמַּיִם, מְנִיחִים אֶת אֲרִבְעַת הַמִּינִים וְנוֹטְלִים חֲמִשָּׁה בְּדִי (עֵנְפִי) עֲרֵבָה. הֵם אֲגוּדִים יַחַד בְּעֵלִים שֶׁל לּוּלָב. מִשּׁוּם הַדּוֹר מְצֻנָה נִהְגוּ שְׁתֵּהֲיִינָה הַהוֹשַׁעְנוֹת (בְּדִי הַעֲרֵבָה) אֲרָפוֹת וְיָפוֹת. מְנַעְנְעִים אֶת הָעֲרֵבוֹת בְּשַׁעַת אֻמִּירַת הַהוֹשַׁעְנוֹת.

אֶת בְּדִי הַעֲרֵבָה חוֹבְטִים כְּאֲשֶׁר מְגִיעִים בְּנִשְׁחַ הַהוֹשַׁעְנוֹת לְ"קוֹל מְבִשֵּׁר וְכוּ"⁷⁹ עֲנִין זֶה נִקְרָא "מְנַהֵג חֲבוּט עֲרֵבָה". חוֹבְטִים אוֹתָהּ חֲמֵשׁ תְּכֵטוֹת עַל הַקֶּזַע וְאַחַר כֵּן

חובטים אותה על פלים (רהיטים) להסיר את העלים, אף אין צריך להסיר את כל העלים.⁷⁹

סב. אוכלים בספה עד סוף יום הושענא רבה ונפרדים מן הספה ברגשות קדש. יש האומרים תפלה מיוחדת בשעה שיוצאים בפעם האחרונה מן הספה⁸⁰, היא מובאת בחלק מהמחזורים והסדורים.

שְׁמִינֵי עֶצְרָת

סג. לאחר שבעת ימי חג הסוכות, כ"ב בתשרי, מתוסף יום-טוב ששמו: "שְׁמִינֵי עֶצְרָת"⁸¹.

שְׁמִינֵי עֶצְרָת, למרות שהוא סמוך לחג הסוכות, הנו חג בפני עצמו. אין יושבים בו בספה (ראה להלן כיצד נוהגים בחוץ לארץ), ואין נוטלים בו את ארבעת המינים. בשמיני עצרת מברכים את ברפת "שְׁהַחֲיֵנוּ" בקדוש או בהדלקת הנרות (כמובא לעיל. חלק מבני עדות המזרח אינם מברכים "שְׁהַחֲיֵנוּ" בהדלקת הנרות, ראה בפרק כ"ב הלכה כ'). תפלות החג מובאות במחזורים.

שְׁמִינֵי עֶצְרָת הנו יום-טוב וחלים עליו דיני אסור מלאכה ושאר הלכות יום-טוב, כמובא לעיל בפרק כ"ב.

שְׁמַחַת תּוֹרָה

סד. בשמיני עצרת (כ"ב בתשרי), חוגגים גם את שמחת-תורה.

מדי שבת בשבתו קוראים בבית-הכנסת את פרשת-השבוע. את הפרשה האחרונה שבספר דברים, פרשת "וזאת הברכה", קוראים בשמחת-תורה. ביום זה שמחים על שסיימו לקרא את כל התורה.

סה. בזיל שמחת תורה וביומו מוציאים את כל ספרי התורה מארון הקדש, מקיפים עם ספרי התורה שבע הקפות סביב הבימה בבית-הכנסת ומרבים בשמחה לכבודה של תורה. במשנה ברורה כתוב שמעלת שמחה זו ששמחים ורוקדים לכבוד התורה - גדולה היא ולכן יש להתאמץ, לרקוד ולזמר לכבוד התורה, כמו שכתוב על דוד המלך שהיה מפזז ומכרפר בקל על לפני ה' (שמואל-ב, ו טו). העידו על האר"י ז"ל שאמר שהמעלה העליונה ברוחניות שהוא זכה להגיע אליה, היתה בזכות שהיה שמת בקל על בשמחה של מצוה. גם על הגר"א כתוב שהיה רוקד בקל כחו בשמחת-תורה לפני ספר התורה⁸².

סו. בשמחת-תורה ביום, לאחר תפלת שחרית והלל, מוציאים שלשה ספרי-תורה. בספר התורה הראשון קוראים את פרשת "וזאת הברכה". נהוג שכל המתפללים נקראים בזה אחר זה לעלות לתורה. כדי שכל המתפללים יעלו לתורה, חוזרים וקוראים מספר פעמים מתחלת הפרשה עד "מעונה אלקי קדם"⁸³. נהוג

שְׁקוּרָאִים לְכָל הַנְּעָרִים (הַיְלָדִים) לַתּוֹרָה. עֲלֶיהָ זֹ נִקְרָאת "כָּל הַנְּעָרִים". בְּגִמְרָה קָרִיאת הַתּוֹרָה מִבְּרָכִים אוֹתָם עַל פִּי הַפְּסוּק: "הַמְלֵאךְ הַגּוֹאֵל אוֹתִי מִכָּל רָע וְכוּ'". הַעוֹלָה לַתּוֹרָה בְּסוּף פְּרֻשֵׁת "וְזאת הַבְּרָכָה" נִקְרָא "חֲתוּן תּוֹרָה".

בְּסִפּוּר הַתּוֹרָה הַשְּׁנִי קוֹרְאִים אֶת תְּחִלַּת פְּרֻשֵׁת "בְּרֵאשִׁית" וְהַעוֹלָה לַתּוֹרָה נִקְרָא "חֲתוּן בְּרֵאשִׁית". בְּסִפּוּר הַתּוֹרָה הַשְּׁלִישִׁי קוֹרְאִים לְמַפְטִיר אֶת עֲנִינֵי הַחֵג וְקָרְבָּנוֹתָיו.

אַחֲרֵי קָרִיאת הַתּוֹרָה אוֹמְרִים אֶת תְּפִלַּת "יִזְכְּר", לְעֵלּוּי נִשְׁמָתָם שֶׁל קְרוֹבִים שֶׁהִלְכוּ לְעוֹלָמָם (פְּרֻטִים נוֹסְפִים עַל "יִזְכְּר" רְאֵה לְעֵיל בְּפָרָק כ"ח הַלְכָה י"ג). בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזוֹרָח אֵינָם נוֹהֲגִים לוֹמַר אֶת תְּפִלַּת "יִזְכְּר".

תְּפִלַּת גִּשְׁם

זו. בְּשְׁמִינֵי-עֲצָרֶת מְכַרְיִזִים לְפָנֵי תְּפִלַּת מוֹסֵף "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם". כְּמוֹ כּוּ, מִתְּפִלָּלִים בְּשְׁמִינֵי עֲצָרֶת "תְּפִלַּת גִּשְׁם" שֶׁבָּהּ מְשַׁבְּחִים אֶת ה' עַל גְּבוּרָתוֹ בְּהוֹרֶדֶת גִּשְׁמִים וּמִתְּפִלָּלִים אֲלֵיו שִׁוּרִיד גִּשְׁמִים בְּעֵתָם בְּתַקּוּפַת הַחֹרֶף⁸⁴.

סח. הַחֵל מְאֻמֵּירֶת "תְּפִלַּת גִּשְׁם" אוֹ הַחֵל מִהַהֲכָרָזָה: "מְשִׁיב הַרוּחַ וְכוּ'". בְּשְׁמִינֵי עֲצָרֶת מְזַכְּרִים בְּתְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּבִרְכַּת "מִחַיֵּה הַמֵּתִים": "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם", מִמְּשִׁיכִים לְהַזְכִּיר "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" עַד חֵג הַפְּסֹחַ. בְּתְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה בִּימֵי חֵל בְּבִרְכַּת-הַשְּׁנַיִם ("בְּרַךְ עֲלֵינוּ") עֲדוּן אוֹמְרִים בְּאַרְץ-יִשְׂרָאֵל אֶת נֶסַח הַקּוּץ, עַד לַיִל ז' בְּחֻשׁוֹן, כְּמוֹבָא לְעֵיל בְּפָרָק ז' הַלְכָה נ"ג.

בְּחוּץ לְאַרְץ מִתְּחִילִים לוֹמַר "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" 60 יוֹם לְאַחַר שְׁחֵלָה תְּקוּפַת תְּשֻׁרָה.

פְּרֻטִים נוֹסְפִים בְּעֵנָן אֲמִירֶת "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" וּבְעֵנָן שְׂאֵלֶת הַגִּשְׁמִים ("וְתוֹן טַל וּמָטָר") שְׂאוֹמְרִים בַּחֹרֶף בְּ"בִרְכַּת הַשְּׁנַיִם" שֶׁבְּשְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה רְאֵה לְעֵיל בְּפָרָק ז' הַלְכוֹת נ"ג, נ"ו, נ"ז.

בְּחוּץ-לְאַרְץ

טט. בְּחוּץ לְאַרְץ אוֹכְלִים בְּסִכָּה בְּשְׁמִינֵי עֲצָרֶת, כ"ב בְּתְּשֻׁרָה (כִּי יוֹם נִחְשָׁב כְּסִפּוּק הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁל סְפּוֹת). אֵין מְבָרְכִים לְפָנֵי הָאֲכִילָה אֶת בְּרַכַּת "לִישֵׁב בְּסִכָּה"⁸⁵.

כ"ג בְּתְּשֻׁרָה הוּא יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלִיּוֹת. מְסִימִים בּוֹ אֶת קָרִיאת הַתּוֹרָה וְחוֹגְגִים בּוֹ אֶת שְׂמֵחַת תּוֹרָה, כְּמוֹבָא לְעֵיל. אֶת דִּינֵי יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלִיּוֹת רְאֵה לְעֵיל בְּפָרָק כ"ב הַלְכוֹת ב"ד⁸⁶.

בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל כ"ג בְּתְּשֻׁרָה נִקְרָא: אֶסְרו-חַג. בְּחוּ"ל כ"ד בְּתְּשֻׁרָה נִקְרָא: אֶסְרו חג⁸⁷.

פָּרָק ל

חֲנֻכָּה

נס חנכה

א. שְׁמוֹנֵת יָמֵי חֲנֻכָּה מִתְחִילִים בְּכִי"ה בְּכֶסֶל.

הַרְמַב"ם כּוֹתֵב (בְּהַלְכוֹת חֲנֻכָּה פָּרָק ג' הַלְכוֹת א'–ג'):

"כְּבִית שְׁנֵי כְּשִׁמְכֵי יוֹן גִּזְרוּ גִזְרוֹת עַל יִשְׂרָאֵל וּבְמָלוּ דָתָם וְלֹא הֵיחֹו אוֹתָם לַעֲסֵק בַּתּוֹרָה וּבִמְצוֹת, וּפְשָׁטוּ יָדָם בְּמִמוֹנָם וּבְכַוּנֹתֵיהֶם וּנְכַסּוּ לְהִיכַל וּפְרָצוּ בוֹ פְּרָצוֹת וְטָמְאוּ הַמְּקוֹרוֹת, וְצָר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מֵאֵד מִפְּנֵיהֶם וּלְחֻצוֹם לְחֵץ גָּדוֹל עַד שֶׁרָחַם עֲלֵיהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעָם מִיָּדָם וְהִצִּילָם, וְגִבְרוּ בְּנֵי חֲשִׁמוֹנָי הַכֹּהֲנִים הַגְּדוֹלִים וְהַרְגוּם וְהוֹשִׁיעוּ יִשְׂרָאֵל מִיָּדָם וְהִעֲמִידוּ קִדְּוָה מִן הַכֹּהֲנִים וְחֻזְרָה מַלְכוּת לְיִשְׂרָאֵל יָתֵר מִן מַאֲתָיִם שָׁנִים עַד הַחֲרָבָה הַשְּׁנִי."*

"וּכְשֶׁגִּבְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל אוֹיְבֵיהֶם וְאֶבְדוּם, בְּכ"ה בְּכֶסֶל הָיָה וּנְכַסּוּ לְהִיכַל וְלֹא מִצָּאוּ שָׁמֶן טָהוֹר בְּמִקְדָּשׁ אֶלָּא פָּר אַחַד וְלֹא הָיָה בוֹ לְהַרְלִיק אֶלָּא יוֹם אֶחָד בְּלִבְדָּה וְהִדְלִיקוּ מִמֶּנּוּ נְרוֹת הַמִּשְׁעָרָה שְׁמוֹנֵה יָמִים, עַד שֶׁקָּתְשׁוּ יְיָתִים וְהוֹצִיאוּ שָׁמֶן טָהוֹר."*

"וּמִפְּנֵי זֶה הִתְקִינוּ חֻמְמִים שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר שֶׁהָיוּ שְׁמוֹנֵת יָמִים הָאֵלוּ, שֶׁתְּחַלְתֵּן כ"ה בְּכֶסֶל, יָמֵי שִׁמְחָה וְהַלֵּל וּמְדִלְקֵי וּבְהוֹנְרוֹת בְּעָרְבַת עַל פְּתַח הַבָּתִּים בְּכָל לַיְלָה וְלַיְלָה מִשְׁמוֹנֵת הַלַּיְלוֹת, לְהַרְאוֹת וּלְגַלּוֹת הַנֶּסֶם, וְיָמִים אֵלוּ הֵן הַנִּקְרָאִין חֲנֻכָּה."*

ב. מִשְׁמַעוֹת הַמֵּלֶךְ "חֲנֻכָּה" הֵיא: חֲנוּ כִי"ה, פְּלוֹמֵר, שְׁבִיּוֹם כִי"ה בְּכֶסֶל חֲנוּ (נִצְלוּ) מְאוֹיְבֵיהֶם. בְּיָמִים אֵלוּ עָשׂוּ אֶת חֲנֻכַּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כִּי טְהוּרוֹהוּ מִהַטְּמָאָה שֶׁטָּמְאוּ אוֹתוֹ הַיּוֹנִים. הַשֵּׁם "חֲנֻכָּה" מְכוּן גַּם לְחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ.

הַתְּפִלוֹת

ג. יָמֵי חֲנֻכָּה הֵם יָמֵי הַלֵּל וְהוֹדָאָה.

בַּתְּפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה (בְּבִרְפַת "מוֹדִים") וּבְבִרְפַת-הַמְּזוֹן (בְּבִרְפַת "נִזְדָּה לְדַי") מוֹסִיפִים אֶת נֶסֶח "עַל הַנְּסִיִּים וְכוּ" בַּיָּמִים מִתְּחִלָּה וְכוּ"¹. בְּנֶסֶח "עַל הַנְּסִיִּים" מוֹדִים לָהֶן וּמְהַלְלִים אוֹתוֹ עַל תְּשׁוּעָתוֹ בַּיָּמִים גְּזֵרוֹת הַיּוֹנִים.

לְעֵיל בְּפָרָק י"ב הַלְכָה ט' מוּבָאָת טְבֵלַת-דִּינָיִם שְׁבָה מְפָרֵט כִּי צָד יְנַהֵג מִי שֶׁשָּׂכַח לְחוֹסִיף אֶת "עַל הַנְּסִיִּים" בְּבִרְפַת-הַמְּזוֹן וְנִזְכָּר לְאַחַר מִכָּן.

ד. בַּתְּפִלַּת שְׁחִרִית אוֹמְרִים בְּשְׁמוֹנֵת יָמֵי חֲנֻכָּה "הַלֵּל שְׁלָם"² וְקוֹרְאִים בַּתּוֹרָה בְּפִרְשַׁת "חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ" (בַּמִּדְבָּר פָּרָק ז'). קוֹרְאִים פִּרְשָׁה זוֹ כִּי מְלֹאכֶת הַמִּשְׁכָּן בְּמִדְבָּר סִינֵי נִגְמְרָה בְּכִי"ה בְּכֶסֶל³. בְּשִׁבְתַּת חֲנֻכָּה מוֹצִיאִים שְׁנֵי סְפָרֵי תּוֹרָה. בְּסִפְרֵי הָרִאשׁוֹן קוֹרְאִים אֶת פִּרְשַׁת הַשְּׁבוּעַ וּבְסִפְרֵי הַתּוֹרָה הַשְּׁנִי קוֹרְאִים לְמִפְטִיר אֶת הַקּוֹרְיָאָה שֶׁל חֲנֻכָּה.

בימי חֲנֻכָּה אֵין אומרים תַּחֲנוּן וְאֵין אומרים "לְמַנְצַח" (לִפְנֵי "וּבָא לְצִיּוֹן"). יש
הַזֶּהָגִים לומר כְּשִׁיר שֶׁל יוֹם בְּחֻנְכָּה אֶת "מְזִמּוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד" (תְּהִלִּים ל').

דִּינֵי שְׂכַחַת "עַל הַנְּסִים" בְּתַפִּילָּה בְּחֻנְכָּה וּבְפוּרִים

ה. מְצַרְפֶּת טְבִילַת דִּינָים שְׂבֵה מְפָרֵט בְּיַד יְנַהֵג מִי שְׂשָׁכַח לְהוֹסִיף בְּתַפִּילַת
שְׂמוּנָה-עֶשְׂרֵה אֶת "עַל הַנְּסִים".

דינו של המתפלל	המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר "על הנסים", וכן אם הוא מסתפק אם אמר
חוזר לתחילת "על הנסים" ¹	לא אמר עדין את שם ה' של ברכת: "ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות" (סיום "מודים")
גומר את תפילת שמונה עשרה ולפני אמירת "יהיו לרצון" שבסוף "אלקי, נצור" יאמר: "יהי רצון מלפניך שתעשה לנו נסים ונפלאות, כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". (בחנוכה) "בימי מתתיהו בן יוחנן וכו'". (בפורים) "בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה וכו'". ²	הזכיר את שם ה' של סיום ברכת "מודים" ("הטוב שמך ולך נאה להודות") או שהמשיך להתפלל ונזכר לפני שסיים את תפילת שמונה-עשרה
אינו חוזר.	גמר את תפילתו

1. סי' תרפ"ב סעי' א' (חנוכה) וסי' תרצ"ג סעי' ב' (פורים). 2. ראה בסי' תרפ"ב במשנ"ב ס"ק ד'.

הַדְּלָקַת נֵרוֹת חֲנֻכָּה

- בְּשְׂמוּנַת יְמֵי חֲנֻכָּה מְדַלְּקִים נֵרוֹת, זָכָר לְנֵס פֶּה הַשְּׂמֹן. בְּעַת הַהַדְּלָקָה מְכַנְּסִים
אֶת כָּל בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה, כְּדִי לְפָרְסֵם אֶת הַנֵּס.⁴
- בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מְדַלְּקִים נֵר אֶחָד וּבְכָל יוֹם מוֹסִיפִים נֵר נוֹסֵף, עַד הַיּוֹם הַשְּׂמִינִי
שֶׁבוּ מְדַלְּקִים שְׂמוּנָה נֵרוֹת.⁵

ז. נוהגים שכל אחד ואחד מבני המשפחה מדליק גרות לעצמו, מלבד האשה שהיא יוצאת ידי חובה בהדלקת הגרות של בעלה. כפאשר כמה אנשים מדליקים במקום אחד, שים כל אחד מהם את גרותו במקום נפרד, כדי שיהיה נכר מספר הגרות שמדליק כל אחד. גם ילד שהגיע לגיל חנוף צריך להדליק גר חנכה בעצמו.⁶ בני עדות המזרח נוהגים שאחד מדליק עבור כל בני המשפחה.⁷

הגרות

ח. את הגרות יש המהדרים להדליק בשמן זית, שבו נעשה הנס בבית-המקדש.⁸ הגרות או פתילות השמן צריכים להיות בשורה שנה ולא בעגול וכדו'. בין גר לגר הנה רוח ברחב אצבע לפחות ולא יהיו הגרות קלועים ממספר פתילות. כמו כן, אין למלא קערה שמן ולשים בה פתילות ללא מחצה ביניהם, כי הדבר דומה למדורה או לאבוקה.⁹

ט. אין משתמשים לאורם של גרות חנכה. מדליקים גר נוסף הנקרא "שמש" ובו מדליקים את שאר הגרות. את השמש מניחים בנפרד או בגבה שונה משאר הגרות, כדי שיהיה נכר כמה גרות מדליקים באותו יום.¹⁰

מקום וזמן ההדלקה

י. כדי לפרסם את הנס, מדליקים את הגרות בפתח הבית הפונה לרשות הרבים. יש להדליק את הגרות במקומים הראוי ולא להדליקם בפנים ולהוציאם לחוץ.¹¹

מניחים את הגרות בטפח הסמוך לפתח. כפאשר מדליקים את הגרות בפתח שיש בו מזוזה, שמים את הגרות בצד שמאל של הכניסה, ממול למזוזה הקבועה בצד מימין.¹²

אם אין פתח הפונה לרשות הרבים, מדליקים את הגרות בחלון הנראה מרשות הרבים.

יא. את הגרות מעמידים בגבה שלשה טפחים ומעלה מהקרקע, ומצוה להניח אותם בגבה של פחות מעשרה טפחים מהקרקע. אם הניחם בגבה של למעלה מעשרה טפחים יצא ידי חובה.

מי שגר בקומה הגבוהה יותר מעשרים אמות מהרחוב שמתחתיה, ישאל אדם בקי בהלכה היכן עליו להדליק את גרות חנכה. שעורי הטפח והאמה בס"מ, מופיעים בטבלת השעורים בסוף פרק ט"ו.

יב. יש הנוהגים להדליק את גרות חנכה בזמן שקיעת השמש ויש המדליקים בשעת צאת הכוכבים.¹³ אם לא הדליק בשעה זו, ידליק לאחר מכן בלילה, בשעה שבני-הבית ערים כדי שהם יהיו נוכחים בהדלקת הגרות.¹⁴

יג. הנרות (או השמן) צריכים להיות בגדל (או בכמות) שידלקו לפחות חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, גם אם מדליקים אותם בשעה מקדמת¹⁵. כאשר מדליקים בשמן צריכה להיות כמות שמן זו, כבר בזמן ההדלקה. יש להדליק את הנרות, באפן שהרוח לא תכבה אותם¹⁶.

אפן ההדלקה

יד. לפני ההדלקה מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנכה" ו"ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". ביום הראשון מוסיפים גם את ברכת "שהחינו". נסח הברכה הראשונה לפי בני עדות המזרח הוא: "אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנכה"¹⁷.

טו. בלילה הראשון מדליקים את הנר הימני. בלילה השני מוסיפים נר נוסף סמוך לו בצד שמאל, מברכים ומדליקים אותו תחלה ואחר כך פונים לימין להדליק את הנר הימני. גם בשאר הלילות מוסיפים בכל לילה נר נוסף בצד שמאל, מברכים ומדליקים תחלה את הנר הנוסף ואחר כך פונים לימין להדליק את שאר הנרות¹⁸.

יש אומרים שתמיד מתחילים להדליק את הנר הסמוך לפתח, כלומר, שאם הנרות מנחים בשמאל הפתח תתחיל להדליק תמיד בנר הימני ואחר כך יפנה לשמאל ואם הניח את הנרות בימין הפתח, ידליק את הנר השמאלי הסמוך לפתח ואחר כך יפנה לימין. מצויים מנהגים נוספים בענין זה¹⁹.

טז. נהוג לומר בכל יום מימי החנכה לאחר הדלקת הנרות את הפיוט "הנרות הקלו".

את הפיוט "הנרות הקלו" מתחילים לומר לאחר גמר הדלקת הנר הראשון ובעודו אומר את הפיוט יסיים את הדלקת שאר הנרות²⁰. לאחר מכן, אומרים את הפיוט: "מעוז צור ישועתי". בני עדות המזרח אינם אומרים את "מעוז צור" אלא את "מזמור שיר חנכת הבית לדוד" (תהלים ל').

הלכות נוספות

יז. מדליקים ומברכים על נרות חנכה בבית-הכנסת, בין מנחה למערב, כדי לפרסם את הנס. את החנכיה מעמידים בבית הכנסת בכתל הדרומי ומסדרים את הנרות ממזרח למערב. אין יוצאים ידי חובה בהדלקת הנרות בבית-הכנסת וצריכים לחזור ולהדליק בבית²¹.

יח. אורח, הלוך שלא בביתו, ואשתו לא מדליקה נר חנכה באותו לילה בביתו או שאין לו אשה, משתתף במצות הדלקת הנרות על ידי נתינת פרוטה לבעל-הבית עבור

חִלְקוֹ בַּנְרוֹת אוֹ שְׂמֻקְנִים לוֹ בְּמִתְנָה, עַל יְדֵי עֲשִׂית מַעֲשֵׂה קִנְיָן, חִלְקָ בַּנְרוֹת. עָלִיו לְשִׂמְעָ אֶת בְּרִכּוֹת הַחֲדָלְקָה מִבַּעַל-הַבַּיִת, וְנִכּוֹן יוֹתֵר שֶׁהָאוֹרַח יְדָלִיק גַּר חֲנֻכָּה לְעַצְמוֹ. אִם לְאוֹרַח יֵשׁ חֶדֶר בְּפָנָי עֲצֻמוֹ וְבוֹ פֶּתַח הַפּוֹנֶה לְרִשּׁוֹת הַרְבִּים, עָלִיו לְהַדְלִיק גַּר חֲנֻכָּה בְּפָנָי עֲצֻמוֹ.²²

מִי שֶׁנִּמְצָא אֶצֶל חֲבֵרוֹ בְּאֶקְרָאֵי וְאִינוּ לוֹ שָׁם, אִם יֵשׁ לוֹ בַּיִת בְּאוֹתָהּ עִיר, עָלִיו לְלַקֵּת לְבֵיתוֹ לְהַדְלִיק שָׁם גַּרְוֹת חֲנֻכָּה וְלֹא יְדָלִיק בְּבֵית חֲבֵרוֹ.

הַדְּלָקַת גַּרְוֹת חֲנֻכָּה בַּיּוֹם שְׁשִׁי וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת

יט. בַּיּוֹם שְׁשִׁי מִקְדִּימִים וּמִדְּלִיקִים קִדְּם אֶת גַּרְוֹת חֲנֻכָּה וְאַחַר כֵּן מִדְּלִיקִים גַּרְוֹת שַׁבָּת. מִכִּינּוֹן שְׁבִיּוֹם זֶה מִקְדִּימִים לְהַדְלִיק, יֵשׁ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בַּנְרוֹת גְּדוֹלִים מִהַרְגִּיל (אוּ בְּכַמּוֹת שְׁמֹן גְּדוֹלָה יוֹתֵר), כִּדֵּי שֶׁהֵם יְדָלְקוּ לְפָחוֹת חֲצִי שְׁעָה לְאַחַר צֵאת הַכּוֹכָבִים. גַּרְוֹת חֲנֻכָּה הַצְּבֻעוֹנִיִּים הַרְגִּילִים אֵינָם מִסְפִּיקִים לְהַדְלָקָה בַּיּוֹם זֶה. נִכּוֹן לְכַתְּחִלָּה לְהַתְפַּלֵּל מִנְחָה לְפָנָי הַדְּלָקַת גַּרְוֹת חֲנֻכָּה.²³

כ. צְרִיף לְהַזְהִיר בְּלֵיל שַׁבָּת שֶׁהַרוּחַ לֹא תִכְבֶּה אֶת גַּרְוֹת חֲנֻכָּה בַּעַת פְּתִיחַת הַדְּלָת. אִם הַרוּחַ עֲלוּלָה לְהִגִּיעַ לְנְרוֹת עָלִיו לְשִׂים מִבְּעוֹד יוֹם מִחֻצָּה, כִּדֵּי לְהַפְסִיק בֵּינָם לְבִין הַרוּחַ.²⁴

כא. בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת מִדְּלִיקִים גַּרְוֹת חֲנֻכָּה לְאַחַר צֵאת הַשַּׁבָּת. בְּהַדְּלָקַת גַּרְוֹת חֲנֻכָּה בְּבֵית, יֵשׁ הַמְּדָלִיקִים לְפָנָי הַחֲבָדְלָה וְיֵשׁ הַמְּדָלִיקִים אַחֲרֶיהָ. הַמְּדָלִיקִים גַּר חֲנֻכָּה לְפָנָי הַחֲבָדְלָה, אִם שָׁכְחוּ לְהַזְכִּיר בַּתְּפִלָּה "אֶתְּהָ חוֹנְנֵתֵנוּ" יֹאמְרוּ: "בְּרוּךְ הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹלִי" (בְּלֵי לְהַזְכִּיר אֶת שֵׁם ה'), לְפָנָי הַחֲדָלְקָה.²⁵ רְאוּי לְהַכִּין אֶת הַשְּׂמֹן וְהַפְּתִילוֹת לְמוֹצָאֵי שַׁבָּת לְפָנָי הַשַּׁבָּת, כִּדֵּי שֶׁיְדָלִיק מִיָּד לְאַחַר צֵאת הַשַּׁבָּת וְלֹא יִשְׁתַּהַח.

מִנְהָגִים בְּחֲנֻכָּה

כב. נִשְׂיִם נוֹהֲגוֹת לֹא לַעֲשׂוֹת מְלָאכּוֹת בְּמַחְצִית הַשְּׁעָה שְׁבַע דּוֹלְקִים הַנְּרוֹת, כִּדֵּי לַעֲשׂוֹת הַכּוֹר שְׁאֲסוּר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ לְאוֹרַח שֶׁל הַנְּרוֹת. בְּמִנְהַג זֶה נוֹהֲגוֹת הַנְּשִׂיִם, כִּי הַנֶּסֶם נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי אִשָּׁה.²⁶

אוֹכְלִים בְּחֲנֻכָּה מֵאֶכְלֵי חֶלֶב לְפִי שֶׁהֵנֶס נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי מֵאֶכְלֵי חֶלֶב, שֶׁהֶאֱכִילָהּ הַיְהוּדִית אֶת הָאוֹיֵב. הִיא הִיָּתָה בְּתוֹ שֶׁל יוֹתֵנָן כֶּהֱן גְּדוֹל, הִיא הֶאֱכִילָהּ גְּבִינָה אֶת רֹאשׁ הַיְּוֹנִים כִּדֵּי שֶׁיִּצְמָא, וְיִשְׁתַּפֵּר וְיִרְדָּם אַחַר כֵּן הִיא חֲתָכָה אֶת רֹאשׁוֹ וְכָל צְבָאוֹ בָּרַח. עַל יְדֵי כֵּן הִיָּתָה יְשׁוּעָה גְּדוֹלָה לְעַם יִשְׂרָאֵל.²⁷

עֲשָׂרָה בְּטִבַּת

כג. בֵּי בְּטִבַּת הַחַל הַמְּצוּר עַל רוֹשְׁפִלִים עַל יְדֵי צָבָא נְבוּכַדְנֶאצַּר מְלֶךְ בָּבֶל. מְצוּר זֶה הָיָה תַחְלָתָהּ שֶׁל הַפְּרָעָנוֹת שֶׁבְּסוּפָּה הָיוּ חֲרָבּוֹ בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן וְגִלוֹת בָּבֶל.²⁸

לְחַרְבוּ בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ קִיַּמְתָּ מִשְׁמַעוֹת עֲמָקָה גַּם לְגַבְיֵנוּ פִּיּוֹם. בְּחַרְבָּנוּ אֲבָדְנוּ שְׁפַע
בְּרָכָה רִחֲמִית וְאֲבָדוּ זֶה יָבֵר בְּכָל הַדּוֹרוֹת.

כד. בַּעֲשָׂרָה בְּטַבַּת חֲלִים כָּל דִּינֵי תַעֲנִית צָבוּר: אֲסוּר אֲכִילָה וּשְׁתִּיָּה מַעֲלוֹת הַשַּׁחַר
וְעַד צֵאת הַפּוֹכְבִּים, אֲמִירַת סְלִיחוֹת, קְרִיאָה בַתּוֹרָה, הוֹסַפְתָּ תַּפְלַת "עֲנִנוּ" בְּשִׁמוּנָה
עֲשָׂרָה וְעוֹד²⁹. רָאָה אֶת פְּרוּט הַהֲלָכוֹת לְעִיל בְּפָרֶק כ"ה.

יּוֹם הַתַּעֲנִית מִיַּחַד לְעֲשִׂית חֲשָׁבוֹן הַנֶּפֶשׁ, לְתַקּוּן הַמַּעֲשִׂים וּלְחַזְרָה בַתְּשׁוּבָה וְכוּ'
מוֹבָא בְּסֵפֶר "חֵי אָדָם" (כָּל קְלִיג):

"חֵיב כָּל אִישׁ וְאִישׁ לְשֵׁים אֵל לְבוּ בְּאוֹתָם הַיָּמִים לְכַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וּלְשׁוּב בָּהֶם. כִּי הֶעֱקָר
בַּתַּעֲנִית. כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּאַנְשֵׁי נִינוּה: "וַיְרֵא ה' אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכֵם הַרְעָה" יוֹנָה ג.
" וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: וַיְרֵא אֶת שַׁקְמָם וְאֶת תַּעֲנִיתָם לֹא נֶאֱמַר. אֲלֵא אֶת מַעֲשֵׂיהֶם" (תַּעֲנִית דָּף
כ.ב).

רָאָה פְּרָטִים נוֹסְפִים עַל מַהוּת יְמֵי הַתַּעֲנִית לְעִיל בְּפָרֶק כ"ה הַלְכָה ב'.

ט"ו בַּשָּׁבֵט

כה. ט"ו בַּשָּׁבֵט הוּא רֵאשׁ-הַשָּׁנָה לְאֵילָנוֹת. תַּאֲרִיף זֶה קוֹבֵעַ לְאִיזוֹ שָׁנָה מִשְׁתַּיְכִים
פִּירוֹת הָאֵילָן לְגַבֵּי הַמְצוֹת הַתְּלוּיּוֹת בְּאַרְץ: עֲרָלָה, נֹטֵעַ רְבָעִי, תְּרוּמוֹת, מַעֲשָׂרוֹת וְעוֹד.
פִּירוֹת שְׁחָנְטוּ לְפָנֵי ט"ו בַּשָּׁבֵט מִשְׁתַּיְכִים לְשָׁנָה הַקּוֹדֶמֶת וּפִירוֹת שְׁחָנְטוּ לְאַחַר ט"ו
בַּשָּׁבֵט מִשְׁתַּיְכִים לְשָׁנָה הַבָּאָה.

אִין מַעֲשָׂרִים מִפִּירוֹת שָׁנָה אַחַת עַל פִּירוֹת הַשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה, וְכוּ, מִשְׁתַּנָּה סֵדֶר
הַמַּעֲשָׂרוֹת. בְּשָׁנִים: הַרְאִשׁוֹנָה, הַשְּׁנִיָּה, הַרְבִּיעִית וְהַחֲמִישִׁית (שְׁלֹאֲחַר שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה)
מַעֲשָׂרִים מַעֲשָׂר שְׁנֵי וּבְשָׁנִים הַשְּׁלִישִׁית וְהַשְּׁשִׁית מַעֲשָׂרִים מַעֲשָׂר עֲנִי. שְׁנֹת הַשְּׁמִטָּה
הַבָּאוֹת הֵן: תַּשְׁס"א, תַּשְׁס"ח, תַּשְׁע"ה וְכוּ'.

כו. גַּם לְעֲנֹן עֲרָלָה וְנֹטֵעַ רְבָעִי מִסְתַּיְמַת הַשָּׁנָה בְּט"ו בַּשָּׁבֵט וְלֹא בְּאֵי בַתְּשָׂרִי. פִּירוֹת
שְׁגָדְלוּ בְּשִׁלְשֶׁת שְׁנֹתָיו הַרְאִשׁוֹנוֹת שֶׁל הַעֵץ אֲסוּרִים בְּאֲסוּר עֲרָלָה. רַק הַפִּירוֹת שְׁחָנְטוּ
לְאַחַר ט"ו בַּשָּׁבֵט בְּשָׁנָה הַרְבִּיעִית מֵאֵז שְׁנִטְעוּ אֶת הַעֵץ, אֵינָם אֲסוּרִים בְּאֲסוּר עֲרָלָה.
כְּמוֹ כּוּ, הַפִּירוֹת שְׁחָנְטוּ לְאַחַר ט"ו בַּשָּׁבֵט בְּשָׁנָה הַחֲמִישִׁית לְנִטְעָה, אִין חֲלִים עֲלֵיהֶם
דִּינֵי נֹטֵעַ רְבָעִי.

אֶת דִּינֵי הַמְצוֹת הַתְּלוּיּוֹת בְּאַרְץ רָאָה לְהֵלן בְּפָרֶק ל"ז.

כז. נְהוּג לְאָכַל בְּט"ו בַּשָּׁבֵט מִפִּירוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּדִי לְהַדְגִּישׁ אֶת חֲבִיבוֹת הָאֶרֶץ
וּמְצוֹתֶיהָ³⁰.

בְּט"ו בַּשָּׁבֵט אִין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן (כְּמוֹבָא לְעִיל בְּפָרֶק ז' הַלְכָה פ"ז).

פָּרָק לֹא

חֲדָשׁ אֲדָר

א. "מִשְׁנֹכְנֵס אֲדָר מְרַבֵּים בְּשִׁמְחָה", הַחֲדָשׁ בְּלו עוֹמֵד בְּסִימָן הַגָּדוֹל שֶׁנֶּעֱשָׂה לַיהוּדִים בִּימֵי מְרַדְכֵי וְאַסְתֵּר. בְּאוֹתוֹ דוֹר הָיָה נִתּוּן כָּל עַם יִשְׂרָאֵל בְּסִכְנַת חֶרֶב, הָרָג וְאֲבָדוֹן בְּגִלְגַּל גְּזֵרַת הַמֶּן. הִ' הַצִּילָם מִיַּד צָר וְהִפְךָ אֶת יְגוֹנָם לְשִׂשׁוֹן וּלְשִׁמְחָה.

ב. בְּשָׁנָה מְעַבְרָת, שָׁבָה יֵשׁ שְׁנֵי חֲדָשֵׁי אֲדָר, מְקִימִים אֶת מִצּוֹת פּוּרִים וְאֶת שְׂאֵר דִּינֵי הַחֲדָשׁ בְּאֲדָר שְׁנִי.

בִּי"ד וּבִט"ו בְּחֲדָשׁ אֲדָר רִאשׁוֹן (בְּשָׁנָה מְעַבְרָת) אֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן, וְכוּ אֵין אוֹמְרִים "לְמַנְצַח" לְפָנַי "וּבֹא לְצִיּוֹן"¹.

אַרְבַּע פְּרָשִׁיּוֹת

ג. בְּאַרְבַּע שְׁבֻתוֹת הַחַל מֵהַשְּׁבֻת הַסְּמוּכָה לְרֵאשׁ חֲדָשׁ אֲדָר וְעַד לְרֵאשׁ חֲדָשׁ נִיסָן, קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה לְמִפְטִיר לְאַחַר קְרִיאַת פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ, אַרְבַּע פְּרָשִׁיּוֹת מֵהַתּוֹרָה הַעוֹסְקוֹת בְּעִנְיָנֵים הַקְּשׁוּרִים לְאוֹתוֹ זְמַן². בְּאַרְבַּע שְׁבֻתוֹת אֵלוֹ מוֹצִיאִים שְׁנֵי סְפָרֵי תּוֹרָה. בְּסִפְרַת הַתּוֹרָה הַרִאשׁוֹן קוֹרְאִים אֶת פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ וּבִשְׁנֵי אֶת אַחַת מֵאַרְבַּע הַפְּרָשִׁיּוֹת. אִם בְּאוֹתָהּ שְׁבֻת חַל רֵאשׁ חֲדָשׁ (רֵאשׁ חֲדָשׁ אֲדָר אוֹ רֵאשׁ חֲדָשׁ נִיסָן יְכוּלִים לַחֲוֹל בְּשְׁבֻת פְּרֻשַׁת שְׁקָלִים אוֹ בְּשְׁבֻת פְּרֻשַׁת הַחֲדָשׁ), מוֹצִיאִים שְׁלֹשָׁה סְפָרֵי תּוֹרָה. בְּסִפְרַת הַתּוֹרָה הַרִאשׁוֹן קוֹרְאִים אֶת פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ, בְּסִפְרַת הַתּוֹרָה הַשְּׁנִי קוֹרְאִים אֶת הַקְּרִיאָה שֶׁל רֵאשׁ חֲדָשׁ (רֵאשׁ חֲדָשׁ בְּפָרָק כ"ג הַלְכָּה ט') וּבְסִפְרַת הַתּוֹרָה הַשְּׁלִישִׁי אֶת פְּרֻשַׁת שְׁקָלִים אוֹ אֶת פְּרֻשַׁת הַחֲדָשׁ³.

ד. אֶת "פְּרֻשַׁת שְׁקָלִים" (שְׁמוֹת ל, יא-טו), קוֹרְאִים בְּשְׁבֻת שְׁלֹפְנֵי רֵאשׁ-חֲדָשׁ אֲדָר אוֹ בְּרֵאשׁ-חֲדָשׁ אֲדָר עֲצֻמוֹ, אִם הוּא חַל בְּשְׁבֻת⁴. בְּחֲדָשׁ אֲדָר הָיָו מְכַרְיָזִים עַל הַשְּׁקָלִים וּמוֹדִיעִים לָעַם, שְׁעָלִיהֶם לְהַבִּיא אֶת מַחְצִית הַשְּׁקָל עֲבוּר קַרְבָּנוֹת הַצְּבוּר, שֶׁהִקְרִיבוּ בְּבֵית-הַמִּקְדָּשׁ.

לְאַחַר קְרִיאַת הַתּוֹרָה קוֹרְאִים אֶת הַפְּטָרָה "וַיִּזְכְּרוּת יְהוֹיָדָע וְגוֹ'" (מְלָכִים ב-פָּרָק יא) הִיא עוֹסְקַת בְּגִדְבַת הָעַם לְבָדֵק הַבֵּית שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

ה. אֶת "פְּרֻשַׁת זְכוּר" (דְּבָרִים כה, יז-טו), קוֹרְאִים בְּשְׁבֻת שְׁלֹפְנֵי פּוּרִים. תְּכַנְּהָ הוּא זְכִירַת מַעֲשֵׂה עֲמֶלֶק, הַמֶּן הָיָה מְזַרַע עֲמֶלֶק⁵.

הַפְּטָרָה פְּרֻשַׁת זְכוּר הִיא: "פְּקֻדָּתִי אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עֲמֶלֶק וְגוֹ'" (שְׁמוּאֵל א פָּרָק טו). מִצְּנָה מִן הַתּוֹרָה לְשַׁמֵּעַ אֶת פְּרֻשַׁת זְכוּר. הַקּוֹרָא בַּתּוֹרָה וְהַשּׁוֹמְעִים יְכַנְּנוּ בְּלִבָּם לְצִאת יְדֵי חוֹבַת מִצְּנָה זוֹ⁶. יִשְׁנֶן דְּעוֹת בְּסִפְרֵי הַפּוּסְקִים שֶׁגַּם נָשִׁים חֲבִבוֹת לְשַׁמֵּעַ אֶת פְּרֻשַׁת זְכוּר.

ו. "פְּרִשְׁת פְּרָה" (במדבר יט, א-כב) עוֹסְקֵת בְּטַהֲרָה מְטַמְּאֵת מֵת עַל יְדֵי אֶפֶר פְּרָה אֲדָמָה⁷. בְּזָמֶן בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ קִיָּמַת חוֹבָה לְהַטְהֵר לִפְנֵי הַרְגֵל, וְלָכוּ קוֹרְאִים פְּרִשָּׁה זו, הַעוֹסְקֵת בְּטַהֲרָה, כְּאִשֶּׁר מִתְקָרֵב חַג הַפֶּסַח.

בְּמִדְבַר סִינֵי שָׁרְפוּ אֶת הַפְּרָה הָאֲדָמָה סָמוּךְ לְחֹדֶשׁ נִסָּן, כְּדֵי לְהַזִּיק בְּאֶפֶר הַפְּרָה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד לְאַחַר הַקָּמַת הַמִּשְׁכָּן, כְּדֵי שְׂיִהְיוּ טְהוֹרִים וְיִוָּכְלוּ לְהַקְרִיב אֶת קֶרְבֵּן הַפֶּסַח. בְּקִרְיַאת פְּרִשָּׁה זו כְּלוּלָה כְּנֻתְנֵנוּ לְהַתְפַּלֵּל לַה' שְׂיִטְהֵר אוֹתָנוּ בְּמַהֲרָה וְנִזְכֶּה לְעַבְדוֹ אוֹתוֹ בְּבֵית-הַמִּקְדָּשׁ. יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁגַם חַיִּיב קִרְיַאת פְּרִשְׁת פְּרָה הוּא מִן הַתּוֹרָה⁸.

הַפְּטוּרַת פְּרִשְׁת פְּרָה הִיא: "וְזָרְקֵתִי עֲלֵיהֶם מִיַּם טְהוֹרִים וְגוֹי" (ויקראל פרק לו).
 ז. אֶת "פְּרִשְׁת הַחֹדֶשׁ" (שְׁמוֹת יב, א-כ), קוֹרְאִים בְּשֵׁבֶת הַסְּמוּכָה לְרֹאשׁ-חֹדֶשׁ נִסָּן. אִם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן חָל בְּשֵׁבֶת קוֹרְאִים אוֹתָהּ בְּרֹאשׁ-חֹדֶשׁ עֲצֻמוֹ⁹. בְּפְרִשָּׁה זו נֶאֱמַר שְׁחֹדֶשׁ נִסָּן הוּא הָרֹאשׁ לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה וּמְפָרְטִים בוֹ דֵּינֵי קֶרְבֵּן פֶּסַח. הַפְּטוּרַת פְּרִשְׁת הַחֹדֶשׁ הִיא: "בְּרֹאשׁוֹן בְּאַחַד לְחֹדֶשׁ וְגוֹי" (ויקראל פרק מה).

תַּעֲנִיית אֶסְתֵּר

ח. בֵּי"ג בְּאֶדָר, בַּיָּמִי מְרֻדְכֵי וְאַסְתֵּר, נִקְהְלוּ הַיְהוּדִים כְּדֵי לְהַלְחֵם בְּאוֹיְבֵיהֶם וּלְהַנְצִיל מִיָּדָם. בְּאוֹתוֹ יוֹם הָסָ צְמוּ וְהַתְפַּלְלוּ לַה' שְׂיִוָּשִׁיעֵם מִצָּרְתְּם. אָף אָנוּ מִתַּעֲנִיִּים בַּיּוֹם זֶה וְהַתַּעֲנִיית נִקְרָאת "תַּעֲנִיית אֶסְתֵּר". עַל יְדֵי הַתַּעֲנִיית אָנוּ מַחְדִּירִים לְלַבְּנוּ אֶת הַיְדִיעָה שֶׁה' רוֹאֶה וְשׁוֹמֵעַ כָּל אֲדָם בְּעַת צָרְתּוֹ, כְּאִשֶּׁר הוּא שָׁב אֵל ה' בְּכָל לְבוֹ, כְּמוֹ שְׁעֵשָׂה ה' בַּיָּמִי מְרֻדְכֵי וְאַסְתֵּר¹⁰.

ט. דֵּינֵי תַּעֲנִיית צְבוּר הַכּוֹלְלִים: אֶסוּר אֲכִילָה וּשְׂתִיָּה מְעֻלוֹת הַשַּׁחַר וְעַד לְצֵאת הַכּוֹכָבִים, אֲמִירַת סְלִיחוֹת, תְּפִלַּת "עֲנֵנוּ", קִרְיָאָה בַּתּוֹרָה וְעוֹד, מוּבָאִים לְעִיל בְּפִרְק כ"ה. רְאֵה שֶׁסָּ גַם אֶת דְּבָרֵי הַרְמַב"ם עַל מַהוּתָהּ הַרוּחָנִית שֶׁל תַּעֲנִיית צְבוּר, שִׁמְטוּרְתָהּ עֲשִׂית תְּשׁוּבָה וְהִטְבַּת הַמַּעֲשִׂים.

זָכַר לְמַחְצִית הַשָּׁקֶל

י. בְּזָמֶן שְׁבֵית-הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קֶסֶם, הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מְשִׁתְּתָפִים בַּקְּנִיית קֶרְבָּנוֹת הַצְּבוּר לְבֵית-הַמִּקְדָּשׁ. כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל הָיָה תּוֹרֵם אֶת מַחְצִית הַשָּׁקֶל. בְּחֹדֶשׁ אֶדָר הָיוּ מְכַרְיָזִים בְּאֲזַנֵי הָעָם לְהַבִּיא אֶת הַשָּׁקֶלִים.

כַּיּוֹם, תּוֹרְמִים כֶּסֶף זָכַר לְמַחְצִית הַשָּׁקֶל, וּלְאַחַר מִכּוֹן, מְחַלְקִים אוֹתוֹ לְעֵנִיִּים. בְּפְרִשְׁת "שָׁקֶלִים" (שְׁמוֹת ל, יא-טו) מְזַכֵּרַת בַּתּוֹרָה הַמְּלָה "תְּרוּמָה" שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים, וְלָכוּן נוֹהֲגִים לְתַרֵם שְׁלֹשׁ מְטָבְעוֹת (שְׁשֻׁמָן מַחְצִית). אֶת הַכֶּסֶף תּוֹרְמִים בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת בַּתַּעֲנִיית אֶסְתֵּר לְאַחַר תְּפִלַּת מְנַחָה אוֹ בְּלִיל פּוּרִים לִפְנֵי קִרְיַאת הַמְּגִלָּה¹¹.

נְהוּג שְׁאֵב תּוֹרֵם לְ"מַחְצִית הַשָּׁקֶל" עֲבוּר בְּנֵיו הַקְּטָנוֹים וְכָל מִי שֶׁהִתְחִיל לְתַרֵם עֲבוּר בְּנֵיו לֹא יִפְסִיק, אֲלָא יְתַרֵם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה¹².

פּוּרִים

יא. מקורו של השם "פּוּרִים" נובע מהמלה "פור" שהוא הגורל שהטיל המן, כדי לקבץ את החדש שבו הוא יבצע את גזרתו הרעה על היהודים. ה' בחסדו הגדול הציל את עמו והפך את הצרה לישועה גדולה.

"יד באדר נקבע ביום משתה ושמחה. ביום זה מודים אנו לה' על ישועתו (ראה להלן לגבי שושן פורים, ט"ו באדר).

נפרט את המצוות שאותן מקיימים בפורים:

מקרא מגלה

יב. במגלת אסתר מתארת פרשת גזרת המן על היהודים והדרך שבה הציל ה' את עמו. קריאת המגלה הנה הודנה לה' על חסדיו עם עמו ישראל. נתן לקמד ממגלה זו את דרכי הנהגת ה' והשגחתו הפרטית של ה' על ברואיו.

קוראים את מגלת אסתר שתי פעמים, פעם בלילה ופעם ביום¹³. הקריאה היא במגלה פשרה הכתובה על קלף¹⁴.

יג. גם נשים חיבות לשמע את קריאת המגלה. אף על פי שמצוות פורים הן מצוות שהזמן גרמן, נשים חיבות בהן מטעם ש"אף הן היו בכלל הנס". גזרת המן להשמיד, להרג ולאבד את כל היהודים פללה גם את הנשים¹⁵.

יד. חיבים לשמע את קריאת המגלה, בלי להחסיר אפלו מלה אחת. אם, בדיעבד, לא שמע כמה מלים מפי הקורא מהמגלה הפשרה, יקרא אותן מיד לעצמו מהספר שולפניו או בעל-פה¹⁶. הקורא למפרע לא יצא, לכן הקורא את המילים לעצמו, עליו לקרוא עד שנגיע למילה שקורא אותה הקורא מהמגילה הפשרה.

אין לדבר בשעת קריאת המגלה¹⁷.

טו. לפני הקריאה מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגלה", "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה" ואת ברכת "שהחיינו"¹⁸. בני עדות המזרח מברכים "שהחיינו" לפני קריאת המגלה, רק בלילה ולא ביום.

המברך יכון להוציא את כל השומעים ידי חובה והם יכוננו לצאת ידי חובה הן בברכות והן בקריאת המגלה. לאחר קריאת המגלה בלילה אומרים את "אשר הניא" ו"שושנת געקב", בני עדות המזרח נוהגים לומר מזמורים אחרים, כמוכא בסדורים.

בעת שמברכים את ברכת "שהחיינו" לפני קריאת המגלה, נכון לכון שברכה זו תחול גם על שאר המצוות שמקיימים בפורים: משלוח מנות, סעודת פורים וכו'¹⁹.

המברכים "שהחיינו" לפני המגלה ביום, יכוננו על כך ביום, כי זמנו של מצוות אלו הוא ביום. בני עדות המזרח יכוננו על כך בברכת "שהחיינו" בלילה.

כְּאֲשֶׁר קוֹרְאִים אֶת הַמַּגְלָה בְּמִנְיָן (בְּנוֹכְחוֹת עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים), מְבָרְכִים אַחֲרֶיהָ אֶת בְּרַכַּת "הַרְבֵּה אֶת רִיבְנוּ", כְּמוּבָא בְּסִדְוּרִים²⁰.

הַמְנַהֵג הוּא שְׂאִין קוֹרְאִים מִהַמְגְלָה כְּשֶׁהִיא כְּרוּכָה, אֶלָּא פּוֹשְׁטִים אוֹתָהּ וְכוּפְלִים אוֹתָהּ דָּף עַל דָּף כְּמוֹ אַגְרָת כִּי הִיא נִקְרָאת "אַגְרַת הַפּוּרִים". הַשּׁוֹמְעִים אֵינָם צָרִיכִים לְפָשֵׁט אוֹתָהּ כְּאַגְרַת²¹.

"עַל הַנְּסִים" וְקִרְיַת הַתּוֹרָה

טז. בַּתְּפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה בְּבִרְכַּת "מוֹדִים"²² וּבְבִרְכַּת-הַמְּזוּן בְּבִרְכַּת "נוֹדָה לְךָ"²³ מוֹסִיפִים אֶת נֶסֶח "עַל הַנְּסִים" וְכוּ' בִּימֵי מְרָדְכִי וְאַסְתֵּר וְכוּ'.

רְאֵה לְעִיל בְּפָרָק ל' הַלְכָה ה' טְבִלָּה שְׁבָה מְסֻדְרִים דִּינֵי מִי שֶׁשָּׂכַח לְהוֹסִיף "עַל הַנְּסִים" בַּתְּפִלָּה וְנִזְכָּר לְאַחֵר מִפֶּן. בְּפָרָק י"ב הַלְכָה ט' מוּבָאָת טְבִילַת הַדִּינִים שֶׁל מִי שֶׁשָּׂכַח לְהוֹסִיף "עַל הַנְּסִים" בְּבִרְכַּת-הַמְּזוּן.

אַחֲרֵי קִרְיַת הַמַּגְלָה בְּעָרֵב אוֹמְרִים "וְאַתָּה קְדוֹשׁ וְכוּ'". אִם פּוּרִים חָל בְּמוֹצָאֵי שְׁבַת אוֹמְרִים "וַיְהִי נֶעֱס" לְפָנֵי "וְאַתָּה קְדוֹשׁ"^{23*}.

בַּתְּפִלַּת שַׁחֲרִית, לְפָנֵי קִרְיַת מְגִלַּת אֶסְתֵּר, קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה אֶת פְּרִשְׁת "וַיָּבֹא עַמְלֶק" (שְׁמוֹת יו', ח-ט), כִּי הָמֵן הִיָּה מְזַרְעַ עַמְלֶק.

בְּפוּרִים וּבְשׁוֹשׁוֹן פּוּרִים אֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן וְאֵין אוֹמְרִים "לְמַנְצַח" (לְפָנֵי "וַיָּבֹא לְצִיּוֹן").

מִשְׁלּוֹחַ מְנוֹת וּמִתְנוֹת לְאַבְיוֹנִים

יז. מִצְוָה לְשַׁלַּח בְּפוּרִים מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ. מִצְוָה זוֹ מְרַבֶּה אֶת הַאֲחֻזָּה וְהִרְעוּת בֵּין הָאֲנָשִׁים. יֵשׁ לְשַׁלַּח לְפָחוֹת שְׁנַי סוּגֵי מֵאֶכֶל הָרְאוּיִים לְאֲכִילָה (לֵאלֹא צָרָךְ בְּבִשׁוּל נוֹסֵף וְכדו') לְאִישׁ אֶחָד. נִתֵּן לְשַׁלַּח גַּם מִשְׁקָאוֹת הָרְאוּיִים לְשִׁתֵּי²⁴.

רְאוּי שְׁמִשְׁלּוּחֵי הַמְּנוֹת יִשְׁלְחוּ עַל דִּי שְׁלִיחַ וְלֹא יִמְסְרוּ עַל דִּי הָאֲדָם הַשּׁוֹלַח בְּעֶצְמוֹ²⁵.

יח. מִצְוָה לְתֵת מִתְנוֹת לְאַבְיוֹנִים. נוֹתְנִים לְפָחוֹת שְׁתֵּי מִתְנוֹת לְשְׁנֵי אַבְיוֹנִים (מִתְנָה אַחַת לְכָל עֵינִי). אֶת מִצְוֹת מִתְנוֹת לְאַבְיוֹנִים אֶפְשָׁר לְקַיֵּם בְּכֶסֶף אוֹ בְּמֵאֲכָלִים²⁶.

בְּרַמְבַּ"ם (הַלְכוֹת מַגְלָה פָּרָק ב' הַלְכָה י"ז) מוּבָא :

"מוֹטָב לְאָדָם לְהַרְבוֹת בְּמִתְנוֹת אַבְיוֹנִים מִלְהַרְבוֹת בְּסֵעוּדָתוֹ וּבְמִשְׁלוֹחַ מְנוֹת לְרֵעֵיוֹ. שְׂאִין שֵׁם שְׂמֻחָה גְדוּלָה וּמִפְאָרָה אֶלָּא לְשִׂמַח לֵב עֲנִיִּים וִיתוּמִים וְאֶלְמוֹת וְגוֹיִם. שְׂהַמְשַׁמַּח לֵב הָאֶמְקָלִים הָאֵלוֹ דוּמָה לְשִׁכְנָהּ שְׂנֵאָמֵר: "לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׂפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב וְדַבְּרָאִים" יִשְׁעִיהוּ נו. טו."

י.ט. גַּם הַנָּשִׁים מְצוּת בְּמִשְׁלֹחַ מְנוֹת וּבְמִתְנוֹת לְאַבְיּוֹנִים. אִישׁ שׁוֹלַח מִשְׁלֹחַ מְנוֹת לְאִישׁ וְאִשָּׁה שׁוֹלַחַת מִשְׁלֹחַ מְנוֹת לְאִשָּׁה²⁷.

כ. זְמַן קִיּוּם מְצוֹת אֵלּוּ הוּא בְּשָׁעוֹת הַיּוֹם²⁸. בְּמָקוֹם שָׂאִין עֲנִיִּים יְכוֹל הָאָדָם לְעַכֵּב אֶת מְעוֹת הַפּוֹרִים וְלִתֵּת אוֹתָם אַחַר כֶּף, כַּאֲשֶׁר יִמְצָא עֲנִיִּים²⁹.

סְעוּדַת פּוֹרִים

כא. זְמַן הַפּוֹרִים נִקְבְּעוּ כִּימֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה. מְצוּהָ לְאָכַל בְּפּוֹרִים בְּשָׁעוֹת הַיּוֹם אֶת "סְעוּדַת הַפּוֹרִים"³⁰. נְהוּג לְעַרְךָ אֶת הַסְּעוּדָה לְאַחַר תְּפִלַּת מִנְחָה, אַךְ יִקְפִּיד שָׂרֵב הַסְּעוּדָה תִּהְיֶה בַּיּוֹם לִפְנֵי שְׁיִחְשִׁיף. גַּם כַּאֲשֶׁר הַסְּעוּדָה שֶׁהִתְחִילָה בַּיּוֹם נִמְשָׁכָה לְתוֹךְ הַלַּיְלָה, יֵאמָר "עַל הַנְּסִים" בְּבִרְכַת הַמַּזוֹן³¹.

בְּסְעוּדַת פּוֹרִים מְרַבִּים בְּשִׁמְחָה וּבְשִׂתִּיּוֹת, כִּפִּי שָׂאֲמָרוּ חֲכָמֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה: "חֵיב אֵינְשׁ לְבִסוּמֵי בְּפּוֹרֵיָא (חֵיב אָדָם לְהִתְבַּשֵּׂם עַל יְדֵי שְׂתִיתֵי יוֹ בְּפּוֹרִים) עַד דְּלֹא יִדַע בֵּין בְּרוּךְ מְרַדְכֵי לְאָרוּר הַמָּן"³².

בַּעַת הַסְּעוּדָה יִרְבֶּה בְּדַבְרֵי שִׁבַח וְהוֹדָיָה לַה' עַל חֲסֵדוֹ וְיִשְׁעוֹתָו בַּיּוֹם גְּזֵרַת הַמָּן. טוֹב לְעַסֵּק מְעַט בַּתּוֹרָה לִפְנֵי שְׁיִתְחִיל בְּסְעוּדָה. עַל הַפְּסוּק בְּמִגִּלַּת אֶסְתֵּר: "לִיְהוֹדִים הִיְתָה אוֹרָה וְשִׁמְחָה וְשִׁשׁוֹן וְיִקְרָ", דוֹרְשִׁים חֲכָמֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה: "אוֹרָה - זוֹ תּוֹרָה"³³.

שׁוֹשׁוֹן פּוֹרִים

כב. בְּעָרִים שֶׁהָיוּ מְקוּפּוֹת חוֹמָה מִימֹת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן, כְּגוֹן יְרוּשָׁלַיִם, נִקְבַּע יוֹם הַפּוֹרִים לְט"ו בְּאֶדָר, כְּשֶׁם שֶׁהָיָה בְּשׁוֹשׁוֹן הַבִּיָּרָה. בְּשׁוֹשׁוֹן נָחוּ הַיְהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְקִבְּעוּ מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה, יוֹם מֵאַחַר יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּשָׂאָר הַמְּקוּמוֹת. כָּל מְצוֹת הַפּוֹרִים הַנּוֹהֲגוֹת בְּשָׂאָר הַמְּקוּמוֹת בִּי"ד בְּאֶדָר נוֹהֲגוֹת בְּיְרוּשָׁלַיִם בְּשׁוֹשׁוֹן פּוֹרִים, ט"ו בְּאֶדָר³⁴.

כג. אִם ט"ו בְּאֶדָר חַל בְּשַׁבָּת, מִתְחַלְקוֹת מְצוֹת הַפּוֹרִים בְּעָרִים הַמְּקוּפּוֹת חוֹמָה לְשִׁלְשָׁה יָמִים (י"ד, ט"ו וְט"ז בְּאֶדָר). וְהוּא נִקְרָא: "פּוֹרִים מְשֻׁלְשִׁי".

בְּפּוֹרִים מְשֻׁלְשִׁי מִתְחַלְקוֹת מְצוֹת הַפּוֹרִים כְּדִלְחָלָן: בַּיּוֹם שֵׁשִׁי (י"ד בְּאֶדָר) קוֹרְאִים אֶת מִגִּלַּת אֶסְתֵּר וְנוֹתְנִים מִתְנוֹת לְאַבְיּוֹנִים. בְּשַׁבָּת (ט"ו בְּאֶדָר) מוֹסִיפִים אֶת "עַל הַנְּסִים" וּמוֹצִיאִים שְׁנֵי סִפְרֵי תּוֹרָה. בְּסִפְרֵי תּוֹרָה הַרְאִשׁוֹן קוֹרְאִים אֶת פְּרִשְׁתֵי הַשְּׁבוּעַ וּבְסִפְרֵי תּוֹרָה הַשְּׁנִי קוֹרְאִים אֶת פְּרִשְׁתֵי "וַיָּבֵא עֲמֶלֶק". בַּיּוֹם רִאשׁוֹן (ט"ז בְּאֶדָר) עוֹשִׂים אֶת סְעוּדַת הַפּוֹרִים וְשׁוֹלְחִים מִשְׁלֹחַ מְנוֹת. הַהֲלָכוֹת הַמְּפֹרָטוֹת שֶׁל "פּוֹרִים מְשֻׁלְשִׁי" מוּבָאוֹת בְּסִפְרֵי הַהֲלָכָה³⁵.

כד. הַנוֹסֵעַ בְּפּוֹרִים מַעִיר פְּרָזִים (עִיר פְּרוּזָה הִיא עִיר שֶׁלֹּא הִיְתָה מְקֻפָּת חוֹמָה בַּיּוֹם יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן) לְיְרוּשָׁלַיִם אוֹ לְחֶפְזָה, יִשְׁאֵל רַב כִּיצַד לְנַהֵג בְּהַקְשֵׁר לְמְצוֹת הַפּוֹרִים, כִּי פְרָטֵי הַהֲלָכָה מְרַבִּים מְאֹד.

פְּרָטִים הַלְכָתִיִּים שׁוֹנִים קוֹבְעִים הָאֵם הָאֵדָם חֵיב בְּמִצְוֹת הַפּוֹרִים בִּי"ד בְּאֶדָר אוֹ בְּט"ו, כְּגוֹן: הֵיכֵן הוּא נִמְצָא בְּתַחֲלַת לַיִל י"ד (אוּ בְּתַחֲלַת לַיִל ט"ו), בְּאוֹתָהּ שְׁעָה שֶׁל תַּחֲלַת הַלַּיְלָה הֵיכֵן דַּעְתּוֹ לְהִיּוֹת עַד שְׂאִיר הַמְּזֻרָח, מְתֵי הוּא חוֹזֵר לְמִקְוָמוֹ וְעוֹד. עַל הָאֵדָם לְפָרֵט לִפְנֵי הָרֵב אֶת כָּל הַפְּרָטִים הַנוֹגְעִים לְדַבֵּר.

כה. ט"ו בְּאֶדָר בְּשָׂאֵר הָעָרִים: בְּעָרִים שְׂאִינָן מְקֻפּוֹת חוֹמָה מִימּוֹת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן (עָרֵי הַפְּרָזוֹת) אֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן וְכֵן אֵין אוֹמְרִים "לְמַנְצַח" לִפְנֵי "וּבָא לְצִיּוֹן" בְּט"ו בְּאֶדָר. נוֹהֲגִים לְהַרְבּוֹת בְּיוֹם זֶה מְעַט בְּמִשְׁתָּהּ וְשִׁמְחָה אֲדָּ אֵין אוֹמְרִים בּוֹ "עַל הַנְּסִיִּים" וְכוּ, שְׂאֵר מִצְוֹת הַפּוֹרִים אֵינָן נוֹהֲגוֹת בּוֹ.

פרק לב

חֲדָשׁ נִיסָן וְדִינֵי חֲמֵץ

- א.** בְּכָל חֲדָשׁ נִיסָן אֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן, כְּמוּבָא לְעִיל בְּפָרָק ז' הַלְכָה פ"ז¹.
ב. קָיָם מְנַהֵג קְדוּמֵי מִזְמַן הַגְּמָרָא, לְדַאֵג שְׁתַּהֲיִינָה מִצְוֹת לְעִנְיִים לְצַרְדָּ חַג הַפֶּסַח. מְנַהֵג זֶה נִקְרָא פִּיּוֹם "קְמַחָא דְּפֶסְחָא" וּבְאִמְצָעוֹתָּ דּוֹאֲגִים לְצַרְכֵי הָעִנְיִים לְחַג הַפֶּסַח. כָּל אֲדָם צְרִיף לְתַרְם בְּעִיר שְׁהוּא גַר בָּהּ, לְמַטְרָה ז'².

שַׁבַּת הַגְּדוֹל

- ג.** הַשַּׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי חַג הַפֶּסַח נִקְרָאת "שַׁבַּת הַגְּדוֹל", מִפְּנֵי הַנֶּס הַגְּדוֹל שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהּ. בְּשַׁבַּת שֶׁלִּפְנֵי הִיְצִיאָה מִמִּצְרַיִם לְקַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שָׂה לְקַרְבֵּן הַפֶּסַח, וְאָף עַל פִּי שְׁהָשָׂה הִיָּה הָאֵלִיל שֶׁל מִצְרַיִם, הַמִּצְרַיִם לֹא יָכְלוּ לְמַנְעֵם מִכָּד אוֹ לִפְלֹעַ בָּהֶם³.
 אַחַד הַטְּעָמִים הַנוֹסְפִים לְשֵׁם "שַׁבַּת הַגְּדוֹל" הוּא, שֶׁבְּשַׁבַּת זֶה קוֹרְאִים בְּהַפְּטָרָה אֶת דְּבָרֵי מִלְּאֲכִי, אַחֲרוֹן הַנְּבִיאִים: "הִנֵּה אֲנֹכִי שׁוֹלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאִים לִפְנֵי בּוֹא יוֹם ה' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא" (מִלְּאֲכִי פָּרָק ג').
ד. בְּשַׁבַּת הַגְּדוֹל דּוֹרֵשׁ הָרֵב בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת לִפְנֵי הַצְּבוּר בְּהַלְכָה וּבְאַגְדָּה בְּעִנְיֵי חַג הַפֶּסַח.

יֵשׁ הַנוֹהֲגִים לוֹמַר בְּמִנְחָה שֶׁל שַׁבַּת זֶה חֶלֶק מִהַתְּהַדָּה מִתַּחֲלַת "עֲבָדִים הֵיִינוּ" עַד "לְכַפֵּר עַל כָּל עוֹנוֹתֵינוּ", כִּי שַׁבַּת זֶה הִיְתָה תַּחֲלַת הַגְּאֻלָּה וְהַנְּסִיִּים בְּעַת יְצִיאַת מִצְרַיִם. יִשְׁנֹן עֲדוֹת שְׂאִינָן נוֹהֲגוֹת לוֹמַר אֶת הַתְּהַדָּה בְּשַׁבַּת הַגְּדוֹל.

אֲסוּר חֲמֵץ בְּפֶסַח

ה. נֶצְטוּיָנוּ בְּתוֹרָה שֶׁלֹּא לְאָכַל חֲמֵץ בְּמִשְׁךָ כָּל חַג הַפֶּסַח, שֶׁלֹּא לְהַנּוֹת מִמֶּנּוּ וּכְמוֹ כּוּ, אֲסוּר שֶׁהוּא יִמְצָא בְּרִשְׁתֵּינוּ. עַל כֵּן נֶאֱמַר בְּתוֹרָה: "לֹא יִרְאֶה לְךָ חֲמֵץ וְלֹא יִרְאֶה לְךָ שְׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ" (שְׁמוֹת יג, ז').

ו. קמח מחמשת מיני דגן (חטה, שעורה, שפון, שבלת-שועל וכסמיו) שבא במגע עם מים נעשה חמץ תוך שמונה-עשרה יקות, אם הוא לא נאפה בתוך זמן זה. קזמים גורמים המקצרים את תהליך החמוץ לפחות משמונה-עשרה יקות, כגון פאשר לשים את הבצק במקום חם.

ז. דברי המאכל העשויים מקמח, שלא היתה עליהם השגחה מיוחדת שלא תחמיצו, הנם חמץ, כי הם התמיצו בעת תהליך היצור שלהם. ראה לחלו בהלכות י"ט-כ"ד לגבי פשרות מוצרי המזון לפסח.

ז. האסור שלא לאכל חמץ בימי הפסח מחדיר ללבנו את הניס הגדול של יציאת מצרים. בשעה שהגיעה עת הגאלה מעבדות לחרות בט"ו בניסן, לא הספיק הבצק של בני ישראל להחמיץ והם אפו מצות. באכילת המצה ובזהירות מחמץ אנו מזכירים וממחישים את ניס הגאלה ממצרים ואת היד התזקה והזרוע הנטויה שבהן גאל ה' את עמו ישראל. אסור חמץ מראה לנו שבבת-אחת נצא העם מאפלה לאור גדול, אפלו הבצק לא הספיק להחמיץ.

דיני פסח הנם מרבים ביותר. בפרק זה נכתבו הדברים בקצור וראוי ללמד אותם בהרחבה.

כדי שלא נפשל באסורי חמץ בפסח, נעשות לפני חג הפסח מספר הכנות:

בדיקה ובעור

ח. בזמים שלפני חג הפסח עורכים נקיון יסודי בכל הבית ומוציאים או מרכזים את כל דברי החמץ שבבית: מאכלים, משקאות, כלי-אכל ועוד⁴.

ט. בתחלת ליל י"ד בניסן (לילה לפני ליל הסדר), מיד לאחר צאת הפוכבים בודקים את החמץ. אין להתחיל בעשיית מלאכה החל ממחצית השעה לפני צאת הפוכבים, וכן אין לאכל עד לאחר בדיקת החמץ. טעימת פת, בשעור שאינו גדול מ"בביצה" ואכילת פרות מתרת⁵.

אפן בדיקת חמץ

י. הבדיקה נעשית לאור נר יחידי ולא לאורה של אבוקה או של מספר נרות המחברים ביחד. לכתחלה, יבדק בנר העשוי משענה, אם אין לו נר שענה יבדק לאור נר אחר⁶.

יא. לפני הבדיקה מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על בעור חמץ". נסח הברכה על הבדיקה הוא "על בעור חמץ", כי מטרת הבדיקה ותכליתה הוא בעור החמץ מהבית⁷.

מיד לאחר הברכה בודקים היטב לאור הנר, את כל המקומות שברשותנו שעלול להמצא בהם חמץ. בודקים בכל הבית, במדפי הארונות, מעל ומתחת לארונות, בכיסי הבגדים (כולל כיסי בגדי הילדים), בכל הכלים שמכניסים בהם חמץ,

במרתפים ובעליות וכו'. בכל המקומות שבודקים בהם יש לעיין היטב ולבדק בכל החורים והסדקים⁸.

יב. אין לדבר כלל משעת הברכה ועד לתחלת בדיקת החמץ. כמו כן, טוב שלא להפסיק עד לסוף הבדיקה, בדבור שאינו לצרף הבדיקה, כדי שישים לב ויבדק היטב. אם, בדיעבד, דבר דבורים שאינם לצרף הבדיקה, בין הברכה לתחלת הבדיקה צריך לחזור ולברך, אך אם דבר לאחר שכבר התחיל לבדק, אינו חוזר⁹.

יג. יש הנוהגים להניח בבית, לפני הבדיקה, עשרה פתיתי לחם ולאוספם בשעת הבדיקה. אין להסתפק באסוף פתיתי הלחם בלבד, אלא יש לבדק היטב את כל הפת, כאמור לעיל. כדאי לעטוף לפני הבדיקה פתיתי לחם אלו, כדי שלא יתפזרו פרוחים בבית ויהיה קשה לאסוף אותם. יש המקפידים שגדל כל אחד מפתיתי הלחם שפניחים יהיה קטן מ"כזית"¹⁰.

יד. אם מוצאים חמץ, בשעת הבדיקה, מרכזים אותו במקום שמור. מרכזים גם את החמץ שמתפזרים לאוכלו לאחר הבדיקה. את החמץ שישאר, שורפים למחרת בבקר, כמובא להלן בהלכה כו¹¹.

הלכות נוספות

טו. אדם שיש לו משרד, חנות, דוכן, מחסן או מכונת וכדו', ויש חשש שבמקום השנה הכניסו לשם חמץ, חייב לבדק גם מקומות אלו. לאחר ברכת: "על בעור חמץ", (המובאת לעיל), יכול האדם לבדק כמה בתיים או בית וחנות וכדו'. ההלכה במקום למקום אינה נחשבת כהפסק, ולכן, אין מברכים שוב כאשר בודקים את הבית האחר¹².

טז. מי שיוצא לדרך וכדו' ולא יהיה בביתו בליל בדיקת חמץ, כלומר, בלילה שלפני י"ד בניסן, מנה שְלִיחַ ויאמר לו שהוא ממנה אותו לבדק את החמץ וגם לבטל אותו. השליח יברך בליל י"ד לפני בדיקת החמץ, בדיק את החמץ ובגשח הבטול יאמר: "כל חמץ וישאור שנמצא ברשותו של פלוני וכו'", מלבד בדיקתו ובטולו של השליח, יאמר גם בעל הבית בעצמו במקום המצוא את גשח בטול החמץ.

מי שיוצא מביתו בתוך שלשים יום לפני חג הפסח ואינו ממנה שליח שיבדק את חמצו בליל י"ד בניסן, עליו לבדק את החמץ בלילה האחרון שלפני צאתו לדרך. לאחר הבדיקה עליו לבטל את החמץ. על בדיקה זו שאינה נעשית בליל י"ד בניסן אין מברכים¹³.

מי שלא בדק את החמץ בליל י"ד בניסן חייב לבדק כאשר יזכר בכו', ביי"ד בניסן בשעות היום, בתוך ימי הפסח או לאחר הפסח. הבדיקה שלאחר הפסח היא כדי שלא יקשלו באסור "חמץ שעבר עליו הפסח" שהוא אסור בהנאה. על בדיקת חמץ לאחר הפסח, לא מברכים. מי שמוצא חמץ בתוך ימי הפסח בביתו או ברשותו, חייב

לְבַעַר אוֹתוֹ מִיָּד. אִם הוּא מוֹצֵא חֲמֵץ בְּיוֹם-טוֹב עֲצֻמוֹ עָלָיו לְכַסּוֹתוֹ בְּכָלִי, וּלְבַעַר אוֹתוֹ מִיָּד בְּצֵאת הַחֵג.

בטול חמץ

יז. לְאַחַר הַבְּדִיקָה מְבַטְלִים אֶת הַחֲמֵץ בְּלֵב וּמְחַלְטִים שָׂאִין אָנּוּ מִחֲשִׁיבִים אוֹתוֹ בְּכָל וַהֲרִי הוּא הַפְּסָר כַּעֲפַר הָאֲרָץ¹⁴.

אוֹמְרִים אֶת נֶסֶח הַבְּטוּל (כַּמּוּבָא בַּסְּדוּרִים וּבְתַחֲלַת הַהַגָּדָה שֶׁל פֶּסַח). הַבְּטוּל הוּא בְּשִׁפְהָ הָאֲרָמִית. מִי שָׂאִינוֹ מִבֵּין אֶת הַלְשׁוֹן הָאֲרָמִית, יֹאמֵר כָּד: "כָּל חֲמֵץ וּשְׂאֹר שֶׁנִּמְצָא בְּרִשׁוֹתַי, שְׂלֵא רְאִיתִיו וְשְׂלֵא בְּעֵרְתִּיו וּבְטַל כַּעֲפַר הָאֲרָץ"¹⁵. רְאֵה לְחֶלְקוֹ בְּהַלְכָה כ"ח לְגַבֵּי בְטוּל הַחֲמֵץ בִּי"ד בְּנִיסוֹן בְּבִקְרָא.

מכירה לגוי

יח. אֶת הַחֲמֵץ שֶׁשָּׁקְשָׁה לְבַעַרוֹ וְכוּ מוֹצְרֵי מְזוֹן שְׂלֵא הִזְתָּה בְּעַת יְצוּרָם הַשְּׁגָחָה עַל בְּרִשׁוֹתָם לַחַג הַפֶּסַח, מוֹכְרִים לְגוֹי בְּאִמְצָעוֹת רַב¹⁶. עַל יְדֵי חֲתִימָה עַל שְׂטֵר הַרְשָׁאָה וְעֲשִׂית קִנְיָנוּ, נֶעֱשֶׂה הָרֵב שְׁלִיחַ לְמַכּוֹר אֶת הַחֲמֵץ שְׁלָנוּ. הַמְכִירָה לְגוֹי מַעֲבִירָה מִבְּחִינָה קַנְיָנִית (מְמוּנִית) לְרִשׁוֹת הַגּוֹי אֶת הַחֲמֵץ וְעַל-פִּי דִין תּוֹרָה נֶחֱשֵׁב שֶׁהַחֲמֵץ אִינוֹ שֶׁל הַיְהוּדִי. אֶת הַחֲמֵץ הַמְכּוּר יֵשׁ לְרַכּוֹז וְלִסְגֹר כָּל יְמֵי חַג-הַפֶּסַח.

אֶת הַחֲתִימָה וְהַקִּנְיָנוֹ נִתְּן לְבַצֵּעַ עִם הָרֵב גַּם בְּמָה יָמִים לַפְּנֵי חַג-הַפֶּסַח. בִּי"ד בְּנִיסוֹן בְּיוֹם לְאַחַר הַשְּׁעָה הַחֲמִישִׁית הַזְּמִנִּית (מְאוֹתוֹ זְמַן וְאֵילָף הַחֲמֵץ אֲסוּר בְּהִנְאָה, כַּמּוּבָא לְחֶלְקוֹ), אִין אִפְשָׁרוֹת לְמַכּוֹר לְגוֹי אֶת הַחֲמֵץ וְהַמְכִירָה אִינָה חֻלָּה.

מוצרי מזון וכלים פְּשִׁיִּים לַפֶּסַח

מוצרי מזון

יט. לַחֵם, עוּגוֹת, בִּיסְקוּיִטִים, וּפְלִים, גְּבִיעֵי גְלִידָה הַעֲשׂוּיִים מִקְּמַח, אֲטֵרִיּוֹת, שְׂקָדֵי מָרֵק, בִּירָה וְעוֹד הֵנָּם חֲמֵץ גָּמוּר, כִּי הֵם נֶעֱשִׂים מִדָּגוּן שֶׁעָבַר תְּהִלִּיד וְהַחֲמִיץ. בְּמוֹצְרִים רַבִּים מְאֹד, אִף אֵלוֹ שֶׁאֵינָם חֲמֵץ גָּמוּר, מַעֲרַב חֲמֵץ. יֵשׁ לַחֲשֹׁשׁ לְכָד, גַּם בְּאִשְׁרֵי לֹא מִצָּנוֹן עַל אֲרִיזוֹת הַמְּזוֹן שֶׁהוּא מְכִיל דְּגָנִים אוֹ תַמְצִיּוֹת וְחֲמָרִים שׁוֹנִים הַנֶּעֱשִׂים מִדָּגוּן (חֲטָה, שְׁעוּרָה וְעוֹד).

כ. בְּעַת קִנְיָת אוֹ אֲכִילַת מוֹצְרֵי מְזוֹן אִין לְהַסְתַּפֵּק בְּתוֹיּוֹת אוֹ בְּחוֹתְמַת סְתָמִית: "כִּשֶׁר לַפֶּסַח". יֵשׁ לְבָרַר בְּאִפְּן יְסוּדִי, אִם קִיְמַת תְּעוּדָת בְּרִשׁוֹת מִסְמְכַת וּבְרַת תִּקְוָה לְאוֹתָהּ שָׁנָה, לְמוֹצֵר שְׁעוּמְדִים לְקוֹנוֹתוֹ אוֹ לְאֲכָלוֹ. הַדְּבָרִים מְתִיחָסִים לְכָל מוֹצְרֵי הַמְּזוֹן הַמְּצוּיִים. יִשְׁנִם מוֹצְרִים שֶׁהַמְּבַט הַשְּׂטָחִי אִינוֹ מְנַלָּה בְּהֵם בְּעִיּוֹת בְּרִשׁוֹת, וּלְמַעֲשֵׂה, הֵם מְכִילִים מְרַפְּיִים מִחֲמֵץ אוֹ שְׂיָצְרוּ אוֹתָם בְּכָלִים, בְּמַכּוֹנוֹת אוֹ בְּתוֹרִים שֶׁבְּהֵם מִצְרִים גַּם מוֹצְרֵי חֲמֵץ.

כא. גם באִפְיַת המצות, עֲלוּלוֹת לְהוֹצֵר בְּעִוֹת כְּשֵׁרוֹת רְבוֹת. לְכוּ, רְאוּי מֵאֵד לְאָכֵל אֵד וְרַק מִצוֹת (וְכוּ קִמַּח מִצוֹת) שֶׁנֶּאֱמָרוּ בְּבִתֵי חֲרָשֶׁת שֶׁבָּהֶם קִיָּמַת זְהִירוֹת רַבָּה מִחֶשֶׁשׁ חֲמֵץ. יֵשׁ לְבָרֵר אֶצֶל הַבְּקִיָּאִים בְּדָבָר, אֱלוּ בְּבִתֵי חֲרָשֶׁת נִזְהָרִים מֵאֵד בְּשִׁמִּירַת דִּינֵי הַכְּשָׁרוֹת בְּאִפְיַת מִצוֹת.

אִין לְאָכֵל בְּפֶסַח "מִצוֹת כְּפוּלוֹת" כְּלוֹמֵר, מִצוֹת שֶׁקְּצוּתֵיהֶן הִתְקַפְּלוּ לִפְנֵי הָאִפְיָה וְנֶאֱמָרוּ בְּאֵפֶן זֶה. בְּמִצוֹת כְּפוּלוֹת קִיָּם חֶשֶׁשׁ חֲמֵץ¹⁷. מִן הָרְאוּי לְבַדֵּק לִפְנֵי חֵג הַפֶּסַח אֶת חֲבִילוֹת הַמִּצוֹת, אִם אִין בִּינֵיהֶן מִצוֹת כְּפוּלוֹת.

יֵשׁ הָאוֹכְלִים בְּפֶסַח מִצוֹת-נֵד. בְּמִצוֹת אֱלוּ נַעֲשׂוֹת הַלִּישָׁה וּשְׂאָר עֲבוֹדוֹת הַכְּנַת הַמִּצָּה בְּיָד.

כב. בְּנֵי הָעֵדָה הָאֲשֶׁכְּנֻזִית נוֹהֲגִים שֶׁלֹּא לְאָכֵל בְּפֶסַח אֲרֹו וְקִטְנִיּוֹת כְּגוֹן: בְּטָנִים, גְּרַעֲיָנִים, שְׁמֹן סוּיָה וְעוֹד. לְגַבֵי אוֹתָם הַנוֹהֲגִים בְּכָד, מְנַהֵג זֶה הוּא חוֹבָה¹⁸.

גַּם חֶלֶק מִבְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזֻרָח נִזְהָרִים בְּפֶסַח מֵאֲכִילַת אֲרֹו וְכֵדוֹי. עַל כֵּל אֶחָד לְבָרֵר אֶת מְנַהֵג אֲבוֹתָיו וְעֲדוֹתוֹ וְלַנְהַג בְּהִתְאֵם לְכָד. אֱלוּ הָאוֹכְלִים קִטְנִיּוֹת בְּפֶסַח חֲבִיבִים לְבָרֵר אוֹתָם, לְנִקּוּתָם וּלְבִדְקָם **הֵיטב**, מִחֶשֶׁשׁ חֲמֵץ הַמַּעֲרָב בָּהֶם.

בְּגְרַעֲיָנִים וּבְבְטָנִים מְלוּחִים קִיָּם חֶשֶׁשׁ חֲמֵץ גְּמוּר, כִּי רַבִּים נוֹהֲגִים לְהַדְּבִיק אֶת הַמִּלַּח לְגְרַעֲיָנִים בְּאִמְצָעוֹת קִמַּח.

כִּלֵי פֶסַח

כג. אֲסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּפֶסַח בְּכִלֵי אֶכָל (כְּגוֹן: צִלְחוֹת, סִירִים, סְכוּיִים, כּוֹסוֹת, מִפּוֹת שֶׁלְחָן וְעוֹד) שֶׁהִשְׁתַּמְּשׁוּ בָּהֶם בְּמִשְׁדֵּי הַשְּׁנָה לְמֵאֲכִילֵי חֲמֵץ. דְּפָנוֹת הַכִּלִּים בְּלָעוּ חֲמֵץ וְהוּא עָלוּל לְהַפְלִיט וְלְהַבְלֵעַ בְּאֶכָל הַכֶּשֶׁר לְפֶסַח.

רְצוּי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּימֵי חֵג בְּכִלִּים כְּשֵׁרִים הַמְּלַעֲדִים אֵד וְרַק לְחַג-הַפֶּסַח. אִם אִין אִפְשָׁרוֹת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ אֵד וְרַק בְּכִלִּים מִיְחֲדִים לְפֶסַח, מִכְּשִׁירִים אֶת הַכִּלִּים שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם בְּמִשְׁדֵּי הַשְּׁנָה. מִטְרַת הַחֶשֶׁרָה הִיא לְגֵרָם שֶׁכֵּל הַבְּלוּעַ בְּדְפָנוֹת הַכִּלִּים יִפְלֹט לְחוּץ וְהֵם יִהְיוּ כְּכִלִּים חֲדָשִׁים שֶׁבְּדְפָנוֹתֵיהֶם לֹא בְּלוּעַ מֵאוֹמָה.

כד. דִּינֵי הַכְּשָׁרֵת-כִּלִּים רַבִּים הֵם מֵאֵד, דְּרַכֵי הַחֶשֶׁרָה (הַגְּעֵלָה וְלִבּוֹן) מִשְׁתַּנּוֹת בְּהִתְאֵם לְסוּגֵי הַכִּלִּים וְלֵאֲפֹן שֶׁהִשְׁתַּמְּשׁוּ בָּהֶם לְמֵאֲכִילֵי חֲמֵץ (טַגּוּן, צִלְיָה, בְּשׂוּל, לְמֵאֲכִלִּים חֲמִים אוֹ קָרִים וְעוֹד). מְצוּיִים גַּם כִּלִּים שֶׁלֹּא נִתְּנוּ לְהַכְּשִׁירָם¹⁹.

נִפְרַט בַּקְּצָרָה מִסְפָּר עֲנִינִים:

כה. כִּלִּים שֶׁמְבַשְּׁלִים בָּהֶם אוֹ שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם לְמֵאֲכִלִּים חֲמִים, כְּגוֹן: סִירֵי בְּשׂוּל, סְכוּיִים וְכֵדוֹי צְרִיף לְהַגְעִילָם בְּמִים רוֹתְחִים. לִפְנֵי הַהַגְעֵלָה מְנַקִּים הֵיטב אֶת הַכִּלִּים. יֵשׁ לְבַדֵּק שֶׁלֹּא יִשְׂאָרוּ שְׂבָרֵי כְּלוּף אוֹ חֲלוּדָה בְּחִירְצֵי הַכִּלִּים. לִפְנֵי הַהַגְעֵלָה לֹא מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּכִלִּים בְּמִשְׁדֵּי 24 שָׁעוֹת. בְּעָרִים וּבִישׁוּבוֹים רַבִּים מִתְקַיָּמַת הַגְּעֵלַת כִּלִּים מְרַבְּזִית לִפְנֵי פֶסַח וְשֶׁם מְגַעִילִים אֶת הַכִּלִּים הַשּׁוֹנִים.

כֵּלִים שֶׁמִשְׁתַּמְשִׁים בָּהֶם עַל הָאֵשׁ לֹא מִיָּם, כַּגּוֹן כְּלֵי צְלִיָּה, אַפְיָה וְכַדוֹי צְרִיף לְלַבָּנִים בְּאֵשׁ כְּדֵי לְהַכְשִׁירָם.

כְּלֵי חֶרֶס שֶׁהִשְׁתַּמְשׂוּ בָּהֶם לְמֵאֲכָלֵי חֲמֵץ חֲמִים אֵי אֶפְשָׁר לְהַכְשִׁירָם לְפֶסַח. אִם הִשְׁתַּמְשׂוּ בָּהֶם בְּאֶפֶן אַחֵר יֵשׁ לְשָׂאֵל רַב מֵהֵי הַהֲלָכָה.

לְקֵרָאֵת חַג הַפֶּסַח צְרִיף לְהַכְשִׁיר גַּם שְׁנַיִם תּוֹתָבוֹת. נִזְהָרִים שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל אוֹ לְשַׁתּוֹת בָּהוֹן חֲמֵץ חֵם בְּמִשְׁךָ 24 שְׁעוֹת וְאַחֵר כְּדֵי מְנַקִּים אוֹתָן הֵיטֵב בְּמִים חֲמִים. יֵשׁ הַמְעָרִים עֲלֵיהֶן מִיָּם חֲמִים מְכֻלֵי רְאִשׁוֹן, אוֹלָם עֲלֵיהֶם לְהִזְהַר מְאֹד שֶׁהִשְׁנִינִים לֹא תִנְזַקְנָה מֵעֲרוֹי זֶה.

כו. מִשְׁטָחֵי הַשֵּׁשׁ וְהַכִּיּוֹרִים בְּמִטְבָּח, הַכִּיּוֹרִים שֶׁל הַגֹּז, תַּנּוּרֵי הָאֶפְיָה, מְדִיחֵי הַכֵּלִים, הַמְקַסְרִים וְעוֹד שְׁעוֹנִים הַכְּשָׁרָה לְפֶסַח. לְגַבֵּי כֹל מְקַרָּה קְיָמִים פְּרָטֵי הַלְכָה שֵׁשׁ לְהַקְפִּיד עֲלֵיהֶם. רַבִּים נוֹהָגִים לֹא לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּפֶסַח בְּתַנּוּרֵי אַפְיָה, שֶׁהִשְׁתַּמְשׂוּ בָּהֶם בַּיְמוֹת הַשְּׁנָה לְאַפְיַת חֲמֵץ, כִּי קִשָּׁה מְאֹד לְהַכְשִׁירָם כְּרָאוּי.

אֵת הַהַכְּשָׁרָה יֵשׁ לְבַצֵּעַ בְּהַדְרָכָתוֹ שֶׁל אָדָם הַבָּקִי בְּדִינֵים אֱלוֹ בְּאֶפֶן מַעֲשִׂי. יֵשׁ לְהִזְהַר וּלְהַנְעִיל אֵת הַכֵּלִים בַּיְמִים שֶׁלִּפְנֵי הַפֶּסַח וְלֹא יֵאָחַר מִתְחַלַּת הַשְּׁעָה הַחֲמִישִׁית הַזְּמַנִּית בַּיִּיד בְּנִיטוֹן, כִּי לְאַחַר זְמַן זֶה יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל פְּרָטֵי הַלְכָה מְרַבִּים וּמְרַכְבִּים בְּיוֹתֵר.

דִּינֵי יִיד בְּנִיטוֹן

כז. בְּבִקּוֹר שֶׁלִּפְנֵי לַיִל הַסֹּדֵר (יִיד בְּנִיטוֹן) מִתֵּר לֶאֱכֹל חֲמֵץ אֶדְ וּרְק עַד סוֹף הַשְּׁעָה הַרְבִּיעִית מִתְחַלַּת הַיּוֹם²⁰. שְׁעוֹת אֱלוֹ הֵן שְׁעוֹת זְמַנִּיּוֹת. בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל זְמַן זֶה הוּא בְּעֶרְךָ קְרוֹב לַשְּׁעָה 9 בְּבִקּוֹר לְפִי שְׁעוֹן הַחֹרֶף. מְדִי שְׁנָה מְפָרְסָמִים הַרְבֵּנִים אֵת הַשְּׁעָה הַמְדִּיקַת וַיֵּשׁ לְעַקֵּב אַחֲרֵי הוֹדְעוֹת אֱלוֹ.

שְׂרֵפַת חֲמֵץ וּבִטוֹל חֲמֵץ

כח. שׂוֹרְפִים אֵת הַחֲמֵץ שֶׁנִּשְׂאָר בְּרִשׁוֹתָנוֹ וְלְאַחַר שֶׁנִּשְׂרַף הַחֲמֵץ אוֹמְרִים אֵת נֶסֶח בִּטוֹל הַחֲמֵץ בְּאַרְמִית (כַּמּוּבָא בְּסוּדוּרִים) אוֹ בְּעֶבְרִית:

”כָּל חֲמֵץ וּשְׂאֹר שֶׁנִּמְצָא בְּרִשׁוֹתַי שְׂרָאִיתוֹ וְשָׂלָא רְאִיתוֹ, שֶׁבְּעֶרְתּוֹ וְשָׂלָא בְּעֶרְתּוֹ, וְבִטַּל וַיְהִיָּה כְּעַפְרָא הָאֶרֶץ” (בְּנִסָּח בִּטוֹל הַחֲמֵץ בְּלִילָה מְבִטְלִים רַק אֵת הַחֲמֵץ שֶׁלֹּא מְצָאוּהוּ, וְאֵלוֹ בְּנִסָּח הַבִּטוֹל בְּיוֹם מְבִטְלִים אֵת כָּל הַחֲמֵץ, הַיְדוּעַ וְשְׂאִינוֹ יְדוּעַ). יֵשׁ לְכַוֵּן בְּלֵב לְמַלְכִים הַנְּאֻמְרוֹת וּלְבִטַּל אֵת הַחֲמֵץ בְּלֵב שְׂלֵם²¹.

כט. לְאַחַר סוֹף הַשְּׁעָה הַחֲמִישִׁית הַחֲמֵץ אֲסוּר בְּהִנָּאָה (מֵאוֹתָהּ שְׁעָה וְאֵילָף אֲסוּר לְתַת אוֹתוֹ לְבַעֲלֵי חַיִּים שֶׁבְּרִשׁוֹתָנוֹ, לְמַכְרוֹ לַיהוּדֵי אוֹ לְגוֹי וְעוֹד). יֵשׁ לְשַׂרְף וּלְבַטַּל אֵת הַחֲמֵץ לְפָנֵי סוֹף שְׁעָה זֶה כִּי לְאַחַר שֶׁהַחֲמֵץ נֶאֱסַר בְּהִנָּאָה, הַבִּטוֹל אֵינוֹ מוֹעִיל.

סוף זמן בטויל חמץ מפרסם על ידי הרבנים מדי שנה. בארץ-ישראל זמן זה חל בערך ב-10.15 בבקר לפי שעון התרף.

ערב פסח שחל בשבת

ל. אם היום שלפני פסח (י"ד בניסן) חל בשבת, קיימים דינים מיוחדים בהקשר לזמן בדיקת חמץ, אפן בעור החמץ, אכילת שלש סעודות בשבת ועוד. מצויים ספרים שבהם מובאים באפן מפרט דיני ערב פסח שחל בשבת. נציג כאן בקצרה את הדינים העקרויים וראוי לבררם באפן מפרט ומעשי.

בודקים חמץ בליל י"ג בניסן, כלומר, בלילה שלפני יום ששי. מברכים לפני הבדיקה את ברפת "על בעור חמץ" ולאחר הבדיקה מבטלים את החמץ כבכל שנה, כמובא לעיל. ביום ששי בבקר שורפים את החמץ (ראה לעיל) ומשאירים במקום שמור את החמץ שאותו יאכלו ביום ששי ובסעודות השבת. בשעת האכילה נזהרים שלא לתפזר חמץ בבית.

בשבת בבקר מתפללים בשעה מקדמת כדי להספיק לסעד את סעודות השבת לפני סוף זמן אסור אכילת חמץ.

קיימים מנהגים שונים בהקשר לסעודות שבת בבקר. יש האוכלים בתחלה במקום נפרד את הפת של הלחם משנה ולאחר מכן אוכלים במקום אחר (באותו חדר) מאכלים כשרים לפסח ששלו בכלי פסח ואחר כך העבירום לכלים חד פעמיים. ויש האוכלים את הסעודה בכלי חמץ (אין לבשל מאכלים הנדבקים לכלים כי אסור יהיה להדיחם בשבת).

כדי לקיים את מצות סעודה שלישית בפת (שהרי לאחר זמן אסור חמץ אסור לאכל פת, לא חמץ ולא מצה), יש המחלקים סעודה זו לשני חלקים. לאחר אכילת חלק מהסעודה, הם מברכים ברפת המזון, שוהים כחצי שעה ולאחר מכן נוטלים שוב ידים ואוכלים את חלקה השני של הסעודה. יש להזהר לסיים את הסעודה השנייה לפני זמן אסור אכילת חמץ.

לאחר הסעודה יש להזהר מאד שלא ישארו פרוגי חמץ. מנקים בחוץ את כלי החמץ ומעבירים אותם למקום שאותו מכרו במכירת החמץ, מטאטאים את הרצפה ועוד. את החמץ שנשאר יש לפזר ולהשליך לבויב.

לאחר השעה הרביעית (ראה לעיל את זמן בטויל חמץ), מבטלים את החמץ, כמו בכל ערב פסח שחל ביום חל.

מתפללים תפלת מנוחה של שבת בשעה מקדמת ולאחר מכן אוכלים (שוב) סעודה שלישית של תבשילי פסח, ירקות, פירות וכדו'. כמובא לעיל, במשך כל היום בערב פסח אסור לאכל מצה²².

עֲשֵׂית מְלֹאכָה בִּי"ד בְּנִיסָן

לא. בִּי"ד בְּנִיסָן לְאַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם, אֵין לַעֲשׂוֹת מְלֹאכָה גְמוּרָה כְּתִפְרִית בְּגָדִים וְכֹדוֹ. גַּם הַכְּבוֹס אֶסוּר. תִּקְוֹן בְּגָדִים שֶׁנִּקְרְעוּ בְּמִקְצָת מִתֵּר לְצַרְךָ הַחַג. מִסְתַּפְּרִים וְגוֹזְזִים אֶת הַצְּפָרְנִים לִפְנֵי חֲצוֹת הַיּוֹם. בְּדִיעֵבֶד, אִם שָׁכַחוּ לְגוֹזֵז צְפָרְנִים לִפְנֵי חֲצוֹת הַיּוֹם, מִתֵּר לְגוֹזֵז אוֹתוֹן לְאַחַר מִכּוֹ²³.

לב. בְּתַפְלַת שַׁחֲרִית אֵין אוֹמְרִים "מְזֻמּוֹר לְתוֹדָה" בִּי"ד בְּנִיסָן וּבַחַל הַמוֹעֵד פֶּסַח²⁴. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזֻרַח אוֹמְרִים "מְזֻמּוֹר לְתוֹדָה" גַּם בְּיָמִים אֵלוֹ.

תַּעֲנִית בְּכוֹרוֹת

לג. בְּעָרֵב פֶּסַח (י"ד בְּנִיסָן) בַּיּוֹם חֲלָה תַּעֲנִית בְּכוֹרוֹת. תַּעֲנִית זֶה הִיא לְזָכֵר הַנֶּסֶס שֶׁנַּעֲשָׂה בְּזַמַּן מַפֶּת-בְּכוֹרוֹת שֶׁבָּה נִהְרָגוּ בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם וּלְבְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אָרַע דָּבָר. הַתַּעֲנִית חֲלָה גַּם עַל מִי שֶׁהוּא בְּכוֹר לְאָמוֹ (פְּלוֹמֵר, שֶׁהוּא הֵבֵן הָרִאשׁוֹן שֶׁאָמוֹ יִלְדָה) אֶף עַל פִּי שְׂאִינוֹ בְּכוֹר לְאָבִיו²⁵. נְהוּג שֶׁאֵב שֵׁישׁ לוֹ בֶּן בְּכוֹר שֶׁטָרַם הַגִּיעַ לְמִצְוֹת (י"ג שָׁנִים) צָם עֲבוּר בְּנוֹ.

מִתֵּר לְבְּכוֹרוֹת לֶאֱכֹל בַּיּוֹם זֶה בְּסַעֲוֹדַת מִצְוָה. הַבְּכוֹרוֹת נוֹחֲגִים לְהַשְׁתַּחֲוֹת בְּסַעֲוֹדַת מִצְוָה הַנִּעְרַכֶּת בַּיּוֹם זֶה בַּבֶּקֶר בְּסִיוִם מִסְכַּת מֵהַשָּׁס"ס (בְּבִתֵּי-כִנְסוֹת רַבִּים נִעְרָךְ לְאַחַר תַּפְלַת שַׁחֲרִית סִיוִם מִסְכַּת). לְאַחַר הָאֲכִילָה בְּסַעֲוֹדַת הַמִּצְוָה, מִתֵּר לְבְּכוֹרוֹת לֶאֱכֹל וְשׁוּב אֵין הֵם צָמִים בְּמִשְׁךְ הַיּוֹם.

הַהֲכָנוֹת לַחַג

לד. מִצְוָה לְהַסְתַּפֵּר לְכַבוֹד הַחַג (רְאֵה לְעִיל בְּהַלְכָה כ"ג שֶׁמִּסְתַּפְּרִים וְגוֹזְזִים צְפָרְנִים לִפְנֵי חֲצוֹת הַיּוֹם). מִתְרַחֲצִים, לוֹבְשִׁים בְּגָדֵי חַג וְעוֹשִׂים אֶת שְׂאֵר הַהֲכָנוֹת הַדְּרוּשׁוֹת. רְאֵה לְעִיל בַּפֶּרֶק ט"ז הַלְכוֹת א'-ח' וּבַפֶּרֶק כ"ב אֶת פְּרֻטֵי הַהֲכָנוֹת לְשִׁבַת וּלְחַג²⁶.

אֵין אוֹכְלִים מִצָּה בְּעָרֵב פֶּסַח (י"ד בְּנִיסָן) בְּמִשְׁךְ כָּל הַיּוֹם, כְּדֵי שֶׁמִּצְוֹת אֲכִילַת מִצָּה בְּלִיל הַסֹּדֵר, תִּהְיֶה חֲבִיבָה עֲלֵינוּ²⁷. יֵשׁ הַנוֹחֲגִים שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מִצָּה הַחַל מִרֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן וְיֵשׁ שְׂאִינִם אוֹכְלִים מִצָּה שְׁלֹשִׁים יוֹם לִפְנֵי פֶּסַח.

לה. בְּעָרֵב חַג הַפֶּסַח לֹא יֹאכַל אָדָם מֵאֲכָלִים מִחֻמְשַׁת מִינֵי דָגָן, מִתַּחֲלַת הַשָּׁעָה הַרְבִּיעִית אַחֲרֵי חֲצוֹת הַיּוֹם (פְּלוֹמֵר, אַחֲרֵי שֶׁעָבְרוּ תִשְׁעַ שְׁעוֹת זְמַנִּיּוֹת מִתַּחֲלַת הַיּוֹם), כְּדֵי שֶׁיִּקְיָם אֶת מִצְוֹת אֲכִילַת כִּזִּית מִצָּה בְּתֵאבּוֹן. מִתֵּר לֶאֱכֹל מֵעַט פְּרוֹת וִירֻקוֹת וְכֹדוֹ וּבְלִבֵּד שֶׁלֹּא יִהְיֶה שֹׁבֵעַ מֵאֲכִילָה זֶה בְּלִיל הַסֹּדֵר²⁸.

לו. אַחֲרֵי תַּפְלַת הַמִּנְחָה נֶכוֹן לַעֲסֹק בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה בְּדִינֵי קֶרְבֵן פֶּסַח. מִצְוֵי "סֹדֵר הַקֶּרֶבֶת קֶרְבֵן פֶּסַח" הַכּוֹלֵל אֶת עֲנִינֵי הַלִּמּוּד שֶׁל קֶרְבֵן פֶּסַח. בֵּינוֹ שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ אֵינוֹ

קִים וְאִין בְּאַפְשָׁרוּתֵנוּ לְהִקְרִיב קִרְבָּנוֹת, הַעֲשׂוֹק בְּדִינֵי הַקִּרְבָּנוֹת נִחָשֵׁב לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּאֵלוֹ הַקִּרְבָּנוֹת אֹתָם.²⁹

הַהֲכָנוֹת לְלֵיל הַסֵּדֶר

לֹא בְּעָרֵב הַחֵג עוֹרְכִים אֶת שְׁלַחַן הַסֵּדֶר וְאֶת הַקְּעָרָה הַמְּנַחֶת לִפְנֵי עוֹרֵף הַסֵּדֶר וּמְכִינִים אֶת הַכִּסְאוֹת שְׁעָלֵיהֶם יִסְבוּ מִשְׁתַּתְּפֵי הַסֵּדֶר. עַל הַשְּׁלַחַן שְׁמִים כְּלִים נְאִים, בְּכַף אֲנִי נוֹהֲגִים בְּדֶרֶךְ חַרוּת זָכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם.³⁰

הַכְּנוֹת אֵלוֹ נַעֲרָכוֹת מִבְּעוֹד יוֹם, כְּדֵי שְׁכַאֲשֵׁר יָבֹאוּ הָאֲנָשִׁים בְּעָרֵב מִבֵּית-הַכְּנֶסֶת יִהְיֶה הַכֵּל עָרוּךְ וּמוֹכָן לַסֵּדֶר. הַכְּנוֹת שְׁאֲסוּר לַעֲשׂוֹתָן בְּיוֹם-טוֹב חִיבוֹת לַהַעֲשׂוֹת לִפְנֵי כְּנִיסַת הַחֵג.

לח. נִפְרַט פְּרָטִים שׁוֹנִים שְׁיֵשׁ לְהַכִּינֵם מְרֵאשׁ לְלֵיל הַסֵּדֶר :

* מְכִינִים יַיִן לְקִיּוּם מִצּוֹת שְׁתִּית אַרְבַּע כּוֹסוֹת. מִצּוּחַ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּיַיִן אָדָם.³¹

* מְכִינִים כֶּרֶס אוֹ יָרֵק אַחַר לְצַרֵף אֲכִילַת "כֶּרֶס"³².

* מְכִינִים מְרוֹר לְמִצּוֹת אֲכִילַת מְרוֹר.

אִם מִשְׁתַּמְשִׁים לְצַרֵף אֲכִילַת מְרוֹר בְּחֶסֶה, יֵשׁ לְבָדֵק לִפְנֵי הַחֵג אֶת עַלֵי הַחֶסֶה, שְׁלֹא יִמָּצְאוּ בָּהֶם תּוֹלְעִים אוֹ זְבוּבוֹנִים הָאֲסוּרִים בְּאֲכִילָה. הַבְּדִיקָה צְרִיכָה לְהִיוֹת יְסוּדִית מְאֹד. יֵשׁ לְבָדֵק כָּל עֵלָה וְעֵלָה מוֹל הַשְּׂמֶשׁ אוֹ פְּאוּר חֶזֶק. לְעֵתִים קְרוֹבוֹת צָבַע הַחֲרָקִים הֵנוּ יָרֵק וְהוּא זֶהָה לְצַבְעוֹ שֶׁל הַעֵלָה, לָכוֹ, הַהֲבַחָנָה בָּהֶם קוֹשֶׁה מְאֹד.³³ כִּיּוֹם מִצּוֹיָה חֶסֶה שְׁגָדְלוֹ אוֹתָהּ בַּתְּנָאִים מִיַּחְדָּים לְלֹא תּוֹלְעִים. יֵשׁ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּחֶסֶה (וּבִירְקוֹת מְרַבֵּי עֵלִים אַחֲרֵים) שְׁיֵשׁ עֲלֵיהָ הַכֶּשֶׁר מִסְמָךְ.

אִם מִשְׁתַּמְשִׁים בְּחֶזֶק יֵשׁ לְפֹרֵר אוֹתָהּ, כְּדֵי שֶׁהִיא תִּהְיֶה רְאוּיָה לְאֲכִילָה. כְּדֵי שֶׁתְּחַזְרֵת לֹא תִפְגַּע אֶת חֲרִיפוֹתָהּ, מְפֹרְרִים אוֹתָהּ סְמוּךְ לַסֵּדֶר. אִם פָּסַח חֵל בְּשִׁבְתָּ, שְׁאֲסוּר לְפֹרֵר בָּהּ חֶזֶק, מְפֹרְרִים אוֹתָהּ לִפְנֵי כְּנִיסַת הַשְּׁבִת וּמְכִסִּים אוֹתָהּ.³⁴

* הַחֲרָסֶת הִיא זָכַר לְטִיט שֶׁבּוּ עָבְדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבוֹדַת פְּרָךְ בְּמִצְרַיִם.

מְכִינִים חֲרָסֶת מִפִּירוֹת שְׁעָם יִשְׂרָאֵל נִמְשַׁל בָּהֶם בְּפִסְטִיקִים, כְּגוֹן: תְּפֹחִים, תְּאֵנִים, אֲגוּזִים, רְמוֹנִים וּשְׁקָדִים. שְׁמִים גַּם תְּבַלְיִנִים כְּקִנְמוֹן וְזִנְגְבִיל וְשׁוּפְכִים לְתַעֲרַבַת מְעַט יַיִן אָדָם.³⁵

* מְכִינִים מִי מֶלַח כְּדֵי לְטַבֵּל בָּהֶם אֶת הַכֶּרֶס.³⁶

* זָכַר לְקִרְבָּן פָּסַח וְזָכַר לְקִרְבָּן חֲגִיגָה, שֶׁהֵיוּ מְקֹרְבִים בְּזִמְנוֹ שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִים, מְכִינִים שְׁנֵי תְּבַשְׂלִים. לְצַרֵף זֶה נוֹהֲגִים לְהַכִּין בֶּשֶׂר (זְרוּעַ) צְלוּי וּבִיצָה.³⁷ בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים (בְּנֵי הַעֲדָה הָאֲשֻׁכָּנִיּוֹת וְכוּן בְּקַהְלוֹת שׁוֹנוֹת שֶׁל בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזוּרָח) נוֹהֲגִים לֹא לֶאֱכֹל בֶּשֶׂר צְלוּי בְּלֵיל הַסֵּדֶר.³⁸ לָכוֹ, אִין אוֹכְלִים בְּלֵיל הַסֵּדֶר אֶת הַזְרוּעַ שֶׁבְּקַעְרָה.

סֵדֵר הַקְּעָרָה וְהַאֲפוֹן שָׁבוּ מְנִיחִים אֶת הַמַּאֲכָלִים הַשּׁוֹנִים מוּבָא בְּתַחֲלַת הַהֲגָדָה שֶׁל פֶּסַח³⁹.

פָּרֵק לַג

חֵג הַפֶּסַח

זְכוֹר לִיצִיאַת מִצְרַיִם

א. חג-הַפֶּסַח חַל בְּיָמִים ט"ו - כ"א בְּנִיסָן.

בְּט"ו בְּנִיסָן יָצְאוּ אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. יִצִּיאַת מִצְרַיִם הִיא יְסוּד גְּדוֹל בְּאֵמוּנַת יִשְׂרָאֵל וּבִבְחִירַת עַמּוּנוּ לְעַם סִגְלָה עַל יְדֵי ה'. לְאַחַר הַיִּצִּיאָה מַעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת עֲמַד הָעָם לְפָנֵי הַר סִינַי וְקִבַּל אֶת הַתּוֹרָה.

נֶצְטוּיֵנוּ לְקַיֵּם מִצְוֹת רַבּוֹת הַקְּשׁוּרוֹת לְחַג-הַפֶּסַח. מִצְוֹת אֵלוּ מְשֻׁרֵשׁוֹת בְּלִבֵּנוּ אֶת הָאֵמוּנָה בַּה' שֶׁהוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת וְאֶת שְׂאֵר הָעַרְכִּים הַמִּיחָדִּים הַקְּשׁוּרִים לְחַג.

ב. ט"ו בְּנִיסָן, הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח, הֵנוּ יוֹם-טוֹב. דִּינֵי הַדְּלָקַת הַנְּרוֹת, הַתְּפִלוֹת וְאִסּוּר הַמְּלֶאכָה הַחֲלִים בְּיּוֹם זֶה מוּבָאִים בְּהַלְכוֹת יוֹם-טוֹב בְּפָרֵק כ"ב¹.

לְאַחַר תְּפִלַּת עֲרֵבִית בְּלִיל ט"ו בְּנִיסָן, אוֹמְרִים "הַלֵּל שְׁלָם". סֵדֵר הַתְּפִלוֹת שֶׁל כָּל הַחֵג מִצּוּי בְּמַחְזוֹר לְחַג-הַפֶּסַח².

בְּחוּץ-לְאֶרֶץ גַּם ט"ז בְּנִיסָן הוּא יוֹם-טוֹב (יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלִיּוֹת). תּוֹשְׁבֵי חוּץ-לְאֶרֶץ חִיָּבִים בּוֹ בְּכָל הַדִּינִים כְּמוֹ בְּיּוֹם-טוֹב הָרִאשׁוֹן, רְאֵה לְעִיל בְּפָרֵק כ"ב הַהַלְכוֹת ב"ד³.

לֵיל הַסֵּדֵר

ג. הַלֵּילָה הָרִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח נִקְרָא: "לֵיל הַסֵּדֵר". בְּחוּץ-לְאֶרֶץ עוֹרְכִים סֵדֵר גַּם בְּלֵילָה הַשְּׁנִי. כָּל דִּינֵי לֵיל הַסֵּדֵר חֲלִים בְּחוּץ לְאֶרֶץ בְּשְׁנֵי הַלֵּילוֹת⁴.

גַּם הַנְּשִׂיִם מְקִיְמוֹת אֶת כָּל מִצְוֹת לֵיל הַסֵּדֵר, מְלַבֵּד מִצְוֹת הַהִסְבָּה, כְּמוּבָא לְהַלְכוֹ⁵. צְרִיף לְהַשְׁתַּדֵּל שֶׁהַנְּשִׂיִם תִּשְׁמַעְנָה אֶת אֲמִירַת הַהֲגָדָה בְּפִהָ. בְּיַחְדּוֹד יֵשׁ לְהַשְׁתַּדֵּל שֶׁהֵן תִּשְׁמַעְנָה אֶת הַקְּדוּשָׁה עַל הַיַּיִן, וְכֵן מִ"רַבֵּן גְּמְלִיאֵל אוֹמֵר כָּל מִי שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלוּ בְּפֶסַח וְכוּ"י עַד לְאַחַר שְׁשׁוֹתֵים אֶת הַכּוֹס הַשְּׁנִיָּה. כְּמוֹ כֵן, תִּשְׁמַעְנָה אֶת אֲמִירַת עֲשֶׂרֶת הַמַּפּוֹת⁶.

מִהֲלֹף לֵיל הַסֵּדֵר מוּבָא בְּהֲגָדָה שֶׁל פֶּסַח. נִבְאָר חֵלֶק מֵהַמִּצְוֹת שְׂאוֹתֵן מְקִיְמִים בְּלֵילָה זֶה:

ספור יציאת מצרים

ד. באמירת ההגדה של פסח מקימים את מצות "ספור יציאת מצרים". מצוה גדולה לספור על עבודת הפרך שעבדו אבותינו במצרים, על כך שה' גאל אותם בנסיים גדולים ועל היציאה מעבדות לחרות. מטרת הספור היא להודות לה' על החסדים שעשה עם אבותינו ועמנו ולהשריש בלבנו את האמונה בה', את השגחתו הפרטית בעולם ואת בחירת ה' בעם ישראל להיות לו לעם סגולה ולקדוש את שם ה' בעולם כולו. "כל המרבה לספור ביציאת מצרים - הרי זה משובח".

ה. בגיל הסדר מושם דגש רב על הסבר נושאים אלו לילדים, כדי להקנות להם את ערכי האמונה והמצוות הקשורים לחג-הפסח.

ו. מצוה לחלק לילדים אגוזים, כדי שהם יתעוררו וישימו לב לכל השנויים והמנהגים של ליל הסדר וישאלו שאלות. צריך להשתדל שהילדים לא יישנו לפחות עד לאחרי אמירת "עבדים היינו"⁷. הילדים אומרים קטע מיחד מההגדה ששמו "מה נשתנה", כלולות בו שאלות על המיחד שבגיל הסדר. על המבגרים לענות לילדים ולהסביר להם את תכני החג.

ארבע כוסות

ז. במהלך אמירת ההגדה בגיל הסדר שותים ארבע כוסות יין, כנגד ארבע לשונות גאלה שנכתבו בתורה בפרשת יציאת מצרים⁸.

על כל אחת מארבע הכוסות להכיל לפחות "רביעית" יין. שעור "רביעית" לפי החזון-איש הוא 150 סמ"ק ולפי הרב חיים נאה 86 סמ"ק.

אם הכוס מכילה "רביעית", ישתה לכתחלה את כל היין שבכוס (בכל אחת מארבע הכוסות). בדיעבד, אם שתה את רב הכוס בלבד, יצא ידי חובה. בכוס הרביעית (האחרונה) ישתה את כל היין שבכוס, כדי שיוכל לברך אחריה ברכה אחרונה ("על הגפן ועל פרי הגפן"). אם אין בידעתו לשתות הרבה יין, לא יקח כוס גדולה המכילה כמה "רביעיות", כי ישנו דעות שגם בכוס גדולה צריך לשתות את רב הכוס⁹.

כרפס

ח. לפני אכילת הכרפס נוטלים את הידים במים ואין מברכים את ברכת "על נטילת ידים". מטבילים פחות מ"כזית" כרפס (או ירק אחר) במי מלח (או בחמוץ), מברכים את ברכת "בזרא פרי האדמה" ואוכלים. בברכת "בזרא פרי האדמה" יכנו לפטור גם את המרור שיאכל אחר-כך¹⁰.

במלה "כרפס" יש רמז (בנוטריקון): ס' פרו, פלומר, ס' רבוא (600,000) אנשים עבדו עבודת פרו.

ט. לפני עורך הסדר מנחות שלש מצות. לאחר אכילת הכרפס (כמובא בהגדה) הוא בוצע את המצה האמצעית ומניח את החלק הגדול לאפיקומו (ראה להלן הלכה ט"ו).

מצות אכילת מצה

י. מצוה מהתורה על כל אחד ואחד לאכל בלילה הראשון של פסח "פזית" מצה¹¹.

שעור "פזית", לענין אכילת מצה, לפי החזון-איש הוא כ-50 סמ"ק ולפי שעור הרב חיים נאה הוא 25.6 סמ"ק, ראה ברשימת השעורים לעיל בסוף פרק ט"ו. מן הראוי לברר לפני החג מהו גודלה של המצה שצריך לאכל לשם מצות מצה, כדי שבשעת קיום המצוה יוכל לקיים אותה כראוי.

למצות אכילת מצה יש לאכל מצה שמונה¹². רבים אוכלים בליל הסדר מצות-גד לקיום מצות אכילת מצה. בעת אכילת המצה יכון לצאת ידי חובת המצוה.

יא. לפני אכילת המצה נוטלים גדים ומברכים מלבד ברכות "על נטילת גדים" ו"המוציא לחם מן הארץ" גם את ברכת: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה". יש לאכל "פזית" מצה בתוך פרק זמן של "אכילת פרס". שעור "אכילת פרס" לפי החזון-איש הוא 2-4 דקות. ראה בטבלת השעורים לעיל בסוף פרק ט"ו.

יב. לפני הברכה הוא לוקח בגדיו את שלש המצות המנחות לפניו באופן שהפרוסה (המצה החצויה) נמצאת בין שתי המצות השלמות, הוא מברך "המוציא" ויעל אכילת מצוה, לוקח פזית מהמצה השלמה העליונה וכזית מהפרוסה ואוכל את שניהם יחד¹³.

המברך מכון בברכותיו להוציא את המסבים ידי חובה. הם שומעים את הברכות, מתפונים לצאת ידי חובה ובסיום הברכות, עונים "אמן". הוא מחלק לכל אחד מהמסבים (או שלפני כל אחד מהמסבים מנחות שלש מצות), והם אוכלים את המצה בתוך זמן של "פזית אכילת פרס".

כאשר אוכלים מצה בשאר ימות חג הפסח, מלבד ליל הסדר, מברכים את ברכות "על נטילת גדים" ו"המוציא לחם מן הארץ" ואין מברכים לפני האכילה את ברכת "על אכילת מצה".

מרור

יג. זכר לעבודת הפרך, שבה מררו המצרים את חיי בני-ישראל במצרים, אוכלים "פזית" מרור. לקיום מצות מרור אוכלים חסה או חזרת. כאמור לעיל, יש לבדק היטב את עלי החסה, שלא ימצאו בהם תולעים או זבובונים.

את המרור מטבילים לפני האכילה בהרסת ואחר כך מנגעים אותו, כדי שההרסת לא תבטל את הטעם המר של המרור. מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור", ואוכלים את המרור¹⁴.

"בורך"

יד. אחר כך לוקחים "כזית" מהמצה התחתונה ו"כזית" מרור ואוכלים אותם יחד, זכר למקדש כהלל שהיה בורך פסח, מצה ומרור ואוכלו יחד. עגנו זה נקרא "כורך", כמובא בהגדה.

אין לשוחח מברכת "על אכילת מצה" ועד לאחר אכילת ה"כורך", כדי שהברכה על אכילת המצה והברכה על אכילת המרור תעלינה גם לכריכה זו¹⁵.

אפיקומן

טו. בסיום הסעודה אוכלים "כזית" מצה מחלק המצה הנצויה שהניחו ל"אפיקומן". מחלקים "כזית" מצה לכל המסבים. אם מצת ה"אפיקומן" אינה מספיקה לכל המסבים מוסיפים להם ממצות אחרות¹⁶.

אוכלים "אפיקומן" זכר לקרבן פסח שהקריבו בבית המקדש. קרבן הפסח היה נאכל בלילה זה, לאחר סיום אכילת שאר קרבנות החג ואף אנו אוכלים מצה זו לאחר הסעודה. צריך להשתדל לא להיות שבעים מדי מסעודת החג, כדי שיוכלו לקיים פראוי את מצות אכילת האפיקומן¹⁷. לכתחלה טוב לאכל מה"אפיקומן" כמות של שני "כזיתים" מצה, זכר לקרבן פסח וזכר למצה הנאכלת עם הקרבן¹⁸. יש לסיים את אכילת האפיקומן לפני חצות הלילה. חצות לילה הוא אמצע הזמן שבין השקיעה לזריחה והוא חל בארץ ישראל בערך בשעה 11.40 לפי שעון החורף (הזמן המדויק מופיע בלוחות זמני המצות).

טז. לאחר אכילת האפיקומן אין לאכל שום דבר¹⁹. לאחר שתית ארבע הכוסות, אין לשתות משקאות, מלבד מים ותה²⁰.

הלכות נוספות

יז. את מצות הסדר: שתית ארבע כוסות יין, אכילת המצה ועוד, מלבד אכילת המרור, מקימים הגברים בהסבה, כאשר הם נשענים על צד שמאל דרך חרות. לכתחלה, יושבים בהסבה גם בשעת הסעודה²¹.

יח. במהלך אמירת ההגדה בליל-הסדר מצויים מצות, מנהגים, הדורים ורעיונות רבים נוספים. לאור הפרטים המרבים ראוי לקבל הדרכה מפרטת מאדם בקי, כיצד עורכים סדר ומקימים את כל מצותיו.

בטור חלק ארח-חיים סימן תפ"א מובא: "חביב אדם לעסק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנשים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שנה". גם בהגדה של פסח נאמר: "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח".

לילה זה הוא ליל שמונים. לכן, בקריאת שמע על המטה נוהגים לקרוא רק את פְּרִשְׁת "שמע ישראל" ומברכים את ברכת "המפיל" ולא אומרים את שאר הפסוקים והתפלות שאומרים בכל לילה בנשח קריאת שמע על המטה²².

תּפִּילַת-טל

יט. בט"ו בניסן אומרים את "תפילת טל", בתפלת מוסף או לפנייה. החל מתפילה זו ואילך (עד שמני עצרת, כ"ב בתשרי), לא אומרים בתפלת שמונה-עשרה בברכת "מתיה המתים": "משיב הרוח ומוריד הגשם". בארץ ישראל ובמקומות נוספים אומרים: "מוריד הטל".

בברכת "ברך עלינו" (בימות החל) משתנה הנשח ושוב אין אומרים "ותן טל ומטר" אלא אומרים את נשח הקיץ ("ותן ברכה").

לפני תפלת מוסף, בט"ו בניסן, מכריזים "מוריד הטל". במקומות שאין מכריזים (ולא אמרו עדן "תפלת טל"), אומרים בתפלת לחש של ט"ו בניסן: "משיב הרוח ומוריד הגשם" ורק מהזרת הש"ץ ואילך פוסקים מלאומרו²³.

לעיל בפרק ז' הלכות נ"ו, נ"ז מובאות טבלאות שבהן מבאר כיצד ינהג מי שטעה ואמר בקיץ את נשח החורף: "משיב הרוח ומוריד הגשם" או "ותן טל ומטר".

חל-המועד

כ. המשנת הימים מט"ז ועד כ' בניסן, הם ימי חל-המועד²⁴, ימים אלו מקדשים לשמחה ולהתעלות רוחנית. ישנו מלאכות שאסור לעשותן בחל-המועד. את דיני חל-המועד ראה לעיל בהלכות חג-הסוכות בפרק כ"ט הלכות נ"ב-נ"ח. בחוץ-לארץ יש ארבעה ימי חל-המועד מ"ז ועד כ' בניסן.

החל מט"ז בניסן, (ובחוץ לארץ החל מ"ז בניסן) ועד סוף הפסח, משמיטים בעת אמירת ה"הלל" שני קטעים: "לא לנו וכו'" ו"אתחבתי כי ישמע וכו'", כמו בראש-חודש והוא נקרא "חצי הלל". בני עדות המזרח אינם מברכים על "חצי הלל", הם מברכים רק על "הלל שלם" (הנאמר ביתר החגים וביום הראשון של פסח).

כא. בשבת שחלה בחג-הפסח, נוהגים לקרוא בבית הפנסת את מגילת "שיר-השירים".

במגלה זו מתארת באמצעות משל, אהבת ה' לעמו ישראל. היציאה ממצרים שהיתה מלנה בנשים גדולים, מורה גם היא על אהבת ה' לעם ישראל.

כַּאֲשֶׁר קוֹרְאִים אֶת "שִׁיר הַשִּׁירִים" מְמַגֵּלָה כְּשֶׁרָה הַפְּתוּבָה עַל קֶלֶף, יֵשׁ נוֹהֲגִים שֶׁהַבֶּעַל-קוֹרָא מְבַרֵךְ אֶת בְּרַכַּת "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצָוָנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה" וְאֶת בְּרַכַּת "שֶׁהַחֲיִינוּ"²⁵. הַשּׁוֹמְעִים מִתְּפִינִים לְצֵאת יְדֵי חוּבָה בְּשִׂמְיעַת הַבְּרָכוֹת.

שְׁבִיעֵי שֶׁל פֶּסַח

כב. הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח, כ"א בְּנִיסָן, הוּא יוֹם-טוֹב (אֶת דִּינֵי יוֹם-טוֹב רָאָה בַּפֶּרֶק כ"ב).

בְּהַדְלָקַת הַנֵּרוֹת וּבִקְדוּשַׁת בְּלִיל שְׁבִיעֵי שֶׁל פֶּסַח אֵין מְבַרְכִים "שֶׁהַחֲיִנוּ", כִּי יוֹם זֶה הוּא הַמְּשֻׁכּוֹ שֶׁל חַג-הַפֶּסַח וְכִבֵּר בְּרָכוּ "שֶׁהַחֲיִנוּ" בְּתַחֲלַת הַחֵג.

כְּכ"א בְּנִיסָן עָבְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יַם-סוּף בַּיַּבְשָׁה, וְלָכוּ קוֹרְאִים בְּשְׁבִיעֵי שֶׁל פֶּסַח בְּתוֹרָה אֶת פְּרִשְׁת קְרִיעַת יַם-סוּף וְאֶת שִׁירַת הַיָּם (שְׁמוֹת, פָּרָקִים יד-טו).

לְפָנֵי תַּפְלַת מוֹסָף בְּשְׁבִיעֵי שֶׁל פֶּסַח אוֹמְרִים אֶת תַּפְלַת "יִזְכֵּר", לְעֵלוּי נְשָׁמוֹת קְרוּבִים שֶׁהָלְכוּ לְעוֹלָמָם. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזֻרָח אֵינָם אוֹמְרִים יִזְכֵּר (רָאָה לְעֵיל בַּפֶּרֶק כ"ח הַלְכָה י"ג).

בְּחוּץ-לְאֶרֶץ כ"ב בְּנִיסָן הוּא יוֹם-טוֹב שְׁנֵי שֶׁל גְּלוּיּוֹת וְחָלִים עָלָיו כֹּל דִּינֵי יוֹם-טוֹב. בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל יוֹם זֶה נִקְרָא אֶסְרוֹ-חַג שֶׁל פֶּסַח²⁶.

חֲמֵץ שֶׁעָבַר עָלָיו הַפֶּסַח

כג. חֲמֵץ שֶׁעָבַר עָלָיו הַפֶּסַח (כְּלוּמֵר, חֲמֵץ שֶׁבָּזְמַן חַג הַפֶּסַח הָיָה שֶׁל יְהוּדִי), אֶסוּר בְּאַכִּילָה וּבַהֲנָאָה לְעוֹלָם. רָאָה לְעֵיל אֶת דִּינֵי מַכִּירַת חֲמֵץ לְגוּי לְפָנֵי הַפֶּסַח. בְּעַת קְנִיַת מוֹצְרֵי חֲמֵץ לְאַחַר הַפֶּסַח, יֵשׁ לְבַרֵר אִם הֵם אֵינָם אֶסוּרִים בְּאַסוּר זֶה²⁷.

פָּרָק לַד

סְפִירַת הָעֶמֶר

מִצּוֹת הַסְּפִירָה

א. "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמְחַרַּת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֶמֶר הַתְּנוּפָה, שִׁבְעַת שַׁבָּתוֹת תִּמְמִימוֹת תִּהְיֶינָה, עַד מִמְחַרַּת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִית וְתִסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם" (ויקרא כג, טו-טז).

מִצְוָה לְסַפֵּר אֶת הַיָּמִים הַחֵל מִט"ז בְּנִיסָן וְעַד לְחַג הַשְּׁבוּעוֹת¹. מִצְוָה זוֹ נִקְרָאת: "סְפִירַת הָעֶמֶר", עַל שֵׁם מְנַחַת הָעֶמֶר שֶׁהִקְרִיבוּ בְּבֵית-הַמִּקְדָּשׁ בְּט"ז בְּנִיסָן.

בְּסִפֵּר הַחֲנוּךְ (מִצְוָה ש"ו) מוּבָא, שֶׁמִּתַּן תּוֹרָה הוּא הַסְּבָה הַעֲקָרִית שֶׁבַעבוֹרָה נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמַּצְרַיִם, כְּדִי שֶׁהֵם יִקְבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה וְיִקְיְמוּ מִצְוֹתֶיהָ. לָכוֹ, מוֹנִיָם מִצִּיאַת

מִצְרִים וְעַד לַחַג הַשְּׁבוּעוֹת, יוֹם מִתְּנוּ תוֹרָה. הַמִּנְיָן עַד לְיוֹם מִתְּנוּ תוֹרָה מוֹרָה עַד כְּמָה נִכְסֵף הוּא אוֹתוֹ זְמוֹן וְעַד כְּמָה מִצְפִּים לוֹ.

דִּינֵי קִיּוֹם הַמִּצְוָה

ב. מְקִיָּמִים אֶת הַמִּצְוָה בְּכָל עָרֵב לְאַחַר תְּפִלַּת עֶרְבִית, הַחֵל מִמוֹצָאֵי יוֹם-טוֹב רֵאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח (לֵיל ט"ו בְּנִיסָן) וְעַד לְעָרֵב חֲגֵי-הַשְּׁבוּעוֹת². אִין לְסַפֵּר מִבְּעוֹד יוֹם, אֲלֵא בְּזִמְנוֹ שֶׁהוּא וְדַאי לֵילָה. כְּשֶׁמִּגִּיעַ זְמוֹן סְפִירַת הָעֹמֶר אִין לְאָכַל עַד שֶׁיִּקְיָמוּ אֶת מִצְוֹת הַסְּפִירָה³.

תְּחִלָּה מְבָרְכִים: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ **עַל סְפִירַת הָעֹמֶר**" וְאַחַר כֵּן מוֹנִיִּים אֶת מִסְפַּר הַיָּמִים וְהַשְּׁבוּעוֹת שֶׁחִלְפוּ מֵאֵז תְּחִלַּת הַסְּפִירָה (הַנִּסְחָה מִצְוֵי בְּסִדּוּרִים. בְּסִדּוּרִים מוֹפִיעוֹת גַּם תְּפִלוֹת הַקְּשׁוּרוֹת לְעִנְיָנוּ סְפִירַת הָעֹמֶר). אֶת הַבְּרָכָה וְהַסְּפִירָה אוֹמְרִים בְּעִמְדָה⁴.

ג. לְכַתְּחִלָּה מְבָרְכִים וְסוֹפְרִים בְּתַחֲלַת הַלֵּילָה. מִי שֶׁשָּׂא סֵפֶר בְּתַחֲלַת הַלֵּילָה, סוֹפֵר בְּמִשְׁךְ הַלֵּילָה בְּבְרָכָה, דְּהֵינּוּ שֶׁהוּא מְבָרֵךְ אֶת בְּרַכַּת סְפִירַת-הָעֹמֶר וְאַחַר כֵּן סוֹפֵר⁵. מִי שֶׁשָּׂכַח לְסַפֵּר בְּלֵילָה, סוֹפֵר בְּשַׁעוֹת הַיּוֹם בְּלֵי בְרָכָה וּבִשְׂאָר הַיָּמִים הוּא מְמַשֵּׁיךְ לְסַפֵּר בְּבְרָכָה.

מִי שֶׁשָּׂכַח וְלֹא סֵפֶר יוֹם אֶחָד כָּלֵל, מְמַשֵּׁיךְ בִּשְׂאָר הַיָּמִים לְסַפֵּר בְּלֵי בְרָכָה. וְכוּ, אִם טַעָה בְּאֶחָד הַיָּמִים וְסֵפֶר סְפִירָה אַחֲרָת (בְּאִפְסוּ שֶׁלֹּא יָצָא יְדֵי חוֹבַת הַסְּפִירָה בְּאוֹתוֹ יוֹם), מְמַשֵּׁיךְ בִּשְׂאָר הַיָּמִים לְסַפֵּר בְּלֵי בְרָכָה. בְּמִקְרִים אֵלּוּ שְׁסוּפֵר בְּלֵי בְרָכָה, טוֹב שֶׁיִּשְׁמַע אֶת הַבְּרָכָה מִפִּי אָדָם אַחַר שֶׁיִּתְכַּוֵּן לְהוֹצִיאָו יְדֵי חוֹבָה וְגַם הוּא יִתְכַּוֵּן לְצִאת יְדֵי חוֹבָה, יַעֲנֶה "אָמֵן" אַחַר הַבְּרָכָה וְיִסְפֵּר בְּעִצְמוֹ.

אִם הוּא רַק מְסַפֵּק שֶׁמָּא דְלֵג יוֹם אֶחָד וְלֹא סֵפֶר, מְמַשֵּׁיךְ בִּשְׂאָר הַיָּמִים לְסַפֵּר בְּבְרָכָה⁶.
ד. אִם אָדָם שׂוֹאֵל אֶת חֲבֵרוֹ "כְּמָה הַיּוֹם לְעֹמֶר?" (הַחֵל מִשְׁקִיעַת הַחֲמָה וְעַד לְאַחַר שֶׁהָאָדָם שֶׁשׂוֹאֵלִים אוֹתוֹ קִיָּם בְּאוֹתוֹ עָרֵב אֶת מִצְוֹת הַסְּפִירָה), יֹאמֵר לוֹ: "אֶתְמוּל הָיָה כֵּן וְכָךְ". אִם יֹאמֵר לוֹ "הַיּוֹם כֵּן וְכָךְ" שׁוֹב לֹא יוֹכֵל לְסַפֵּר בְּאוֹתוֹ יוֹם בְּבְרָכָה, כִּי יִתְכַּוֵּן שֶׁבְּדַבְּרָיו אֵלּוּ כָּבֵר יָצָא יְדֵי חוֹבַת סְפִירַת-הָעֹמֶר בְּאוֹתוֹ יוֹם⁷. בְּדַבֵּר זֶה, עֲלוּלִים לְהַפְשֵׁל בְּיַחְדוּת בְּלִיג בְּעֹמֶר, כְּאֲשֶׁר מְזַכְּרִים אַחֲרֵי שְׁקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ: הַיּוֹם לִיג בְּעֹמֶר וְכוּדוֹ.

הַהֲנָהגוֹת בְּיַמֵּי הַסְּפִירָה

ה. בְּיַמֵּי סְפִירַת הָעֹמֶר מִתּוֹ עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה אֲלָף תְּלַמְדֵי רַבִּי עֲקִיבָא. לְזָכַר אוֹתָם יָמִים קָשִׁים, שֶׁבִּהְיָם הִתְמַעֵט לְמוֹד הַתּוֹרָה בְּעוֹלָם כְּלוּ, חָלִים בְּיַמֵּי הַסְּפִירָה כְּמָה דִּינֵי אֲבָלוֹת.

בימים אלו אין מסתפרים, אין מתגלחים ואין נושאים נשים, אך מתר לעשות סעודת ארוסין⁸.

אין לערף רקודים ומחולות בימי הספירה⁹.

אם מזדמן בימי הספירה דבר שמברכים עליו את ברפת "שהחנינו", כגון פרי חדש וכדו', מברכים "שהחנינו"¹⁰.

הימים שבהם נוהגים דיני אבלות

1. ישנם מנהגים שונים באלו ימים נוהגים את דיני האבלות (אסורי תספורת, גלוח, נשואין וכו'). יש הנוהגים בדיני האבלות מתחלת ימי הספירה עד ל"ג בעומר ביום (בליל ל"ג בעומר עדן לא מסתפרים וכו').

בני עדות המזרח, הנוהגים במנהג זה, ממשיכים את דיני האבלות יום נוסף והם אינם מסתפרים עד לל"ד בעומר ביום.

יש הנוהגים את דיני האבלות מראש חדש איר (כולל לי בניסן וא' באיר) ועד לשלשת ימי הגבלה (ג' בסיון בפקר) ויש הנוהגים מאחרי ראש חדש איר ועד לחג השבועות. כל אחד ינהג כמנהג מקומו¹¹.

אם ראש חדש איר חל בשבת, מתירים להסתפר ביום ששי לכבוד השבת שחל בה ראש החדש¹².

ל"ג בעומר (י"ח באיר) הוא יום ההולא של רבי שמעון בר יוחאי, מחבר הזהר הקדוש. ביום זה אין אומרים תחנון (ראה בפרק ז' הלכה פ"ז). נהוג לשמח בל"ג בעומר, באותו יום פסקו לתלמידי רבי עקיבא למות¹³.

בזהר הקדוש בפרשת האזינו מובא שביום פטירתו של רבי שמעון בר יוחאי הוא גלה סודות טמירים מהתורה לתלמידיו ונתמלא העולם באור גדול של שמחה אין קץ. השמש לא שקעה באותו יום עד שגלה רבי שמעון בר יוחאי לתלמידיו את כל מה שננתנה לו רשות לגלות ולאחר מכן עלתה נשמתו למרום.

בל"ג בעומר, יום פטירתו של רבי שמעון בר יוחאי, נוהגים לשמח בכל שנה כשיש שהיתה שמחה גדולה ביום פטירתו. במשך הדורות נהוג בעם ישראל להרבות בנרות בבית המדרש, להדליק מדורות תחת כפת השמים, ללמד את תורתו של רשב"י, לזמר זמירות שנתחברו לכבודו ועוד.

חג השבועות

ז. חג-השבועות חל בו' בסיון (לגבי חו"ל ראה להלן בסעיף י"ג).

מחג הפסח עד לחג-השבועות סופרים את שבעה השבועות של ימי ספירת-העומר, ומכאן נובע השם: "חג-השבועות".

בְּחַג-הַשְּׁבוּעוֹת חֲלִים כֹּל דִּינֵי יוֹם-טוֹב הַכּוֹלְלִים אֲסוּר עֲשִׂית מְלֶאכֶה, תְּפִלוֹת מִיַּחְדוֹת וְעוֹד (רֵאָה לְעִיל בְּפָרֶק כ"ב).

חַג-הַשְּׁבוּעוֹת הוּא חַג מִתּוֹן-תּוֹרָה. שְׁבַע שְׁבוּעוֹת לְאַחַר שִׁצְאוֹ אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם הֵם עָמְדוּ לְמַרְגְּלוֹת הַר סִינַי וְקִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה. הָעַם כֻּלּוֹ כִּגְוֹן לָרֹז שְׁמֵלֶאכִי הַשָּׁרֵת מִשְׁתַּמְּשִׁים בּוֹ וְהַכְרִיז כְּאִישׁ אֶחָד: "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע".

הַחֵל מִמַּעַמְד הַר-סִינַי נִמְסַרְת הַתּוֹרָה מְדוֹר לְדוֹר וְעַל פִּיהָ אָנוּ חַיִּים.

ח. בְּלִיל חַג הַשְּׁבוּעוֹת, שֶׁהוּא חַג מִתּוֹן תּוֹרָה, נוֹהֲגִים רַבִּים לְהַשְׁאֵר עֵרִים כֹּל הַלַּיְלָה וְלַעֲסֹק בַּתּוֹרָה. יֵשׁ סֵפֶר שֶׁבּוֹ מְסֻדָּר סֻדָּר מִיַּחַד לְלִמּוּד תּוֹרָה בְּלַיְלָה זֶה. וְרַבִּים נוֹהֲגִים לְלַמֵּד בּוֹ.

כְּאִשֶּׁר אָדָם הָיָה עַר כֹּל הַלַּיְלָה, קִיָּם סִפֵּק הַלְכָתִי כִּיצַד וְנִהַג בְּבִקּוֹר בְּהַקְשֵׁר לְבָרְכוֹת "עַל נְטִילַת יָדַיִם", "אֶלְקֵי נְשָׁמָה", "הַמַּעֲבִיר שָׁנָה" וּבְרִכוֹת הַתּוֹרָה, כְּמוֹבָא לְעִיל בְּפָרֶק ג' הַלְכָה י'.

נְהוּג לְקַשֵּׁט אֶת הַבֵּית וְאֶת בֵּית הַכְּנֶסֶת בְּעֲשָׂבִים וּבְנִרְקָ, זְכוֹר לְשִׁמְחַת מִתּוֹן-תּוֹרָה¹⁴.

הַתְּפִלוֹת בְּחַג

ט. סֻדָּרָן שֶׁל תְּפִלוֹת הַחַג, הַכּוֹלֵל "הַלֵּל שְׁלֵם", קְרִיאָה בַּתּוֹרָה, "זְכוֹר" (בְּנֵי עֲדוֹת הַמִּזְרָח אֵינָם אוֹמְרִים "זְכוֹר"), תְּפִלַּת מוֹסָף וְעוֹד, מְצוּי בְּמַחְזוֹר לְחַג הַשְּׁבוּעוֹת¹⁵. בַּתְּפִלוֹת הַעֲמִידָה (מְלֻבֵּד מוֹסָף) וּבְבִרְכַת הַמָּזוֹן מוֹסִיפִים אֶת "יַעֲלֶה וְיָבֵא". בְּפָרֶק י"ב הַלְכָה ט' מְצוּיָה טְבִלַת דִּינָיִם לְגַבֵּי מִי שֶׁשָּׁכַח לְהוֹסִיף אֶת "יַעֲלֶה וְיָבֵא" בְּבִרְכַת-הַמָּזוֹן.

י. בְּחַג הַשְּׁבוּעוֹת קוֹרְאִים אֶת מְגִלַּת רוּת. אֶחָד הַטַּעֲמִים לְקְרִיאַת מְגִלָּה זוֹ הוּא שְׁדוּד הַמְּלֻךְ, שֶׁהָיָה נִיּוֹן שֶׁל רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה (כְּפֶתוּב בְּסוּף מְגִלַּת רוּת), נוֹלַד בְּחַג הַשְּׁבוּעוֹת.

כְּאִשֶּׁר קוֹרְאִים אֶת "רוּת" מְמַגְּלָה כְּשֶׁרָה כְּתוּבָה עַל קֶלֶף, יֵשׁ נוֹהֲגִים שֶׁהַבַּעַל-קוֹרָא מְבַרֵךְ אֶת בְּרַכַּת "אֲשֶׁר קִדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה" וְאֶת בְּרַכַּת "שֶׁהַחֲיָנוּ"¹⁶.

בְּמַגְלַת רוּת מְתַאֲרַת דְּבִקּוּתָהּ שֶׁל רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה, כִּיצַד זְנִיחָה אֶת עַמָּהּ וְאֶת מוֹלְדָתָהּ וְהִתְקַרְבָּה לְעַם יִשְׂרָאֵל, עַד שֶׁנִּשְׁאַחַה לְגְדוֹל הַדּוֹר, הוּא הַשׁוֹפֵט בְּעוֹז מִבֵּית לְחָם.

יא. בְּחַג הַשְּׁבוּעוֹת מוֹצִיאִים מֵאֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵי סִפְרֵי תּוֹרָה, בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הָרֵאשׁוֹן קוֹרְאִים אֶת פְּרָשַׁת מִתּוֹן תּוֹרָה וְעֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת (בְּפְרָשַׁת "יִתְרוֹ") וּבְסֵפֶר הַתּוֹרָה הַשֵּׁנִי קוֹרְאִים אֶת עֲנִינָיו שֶׁל חַג הַשְּׁבוּעוֹת "וּבָיִים הַבְּפוּרִים וְכוּ'" (בְּפְרָשַׁת "פִּינְחָס"). לְאַחַר שֶׁהִכְהִין עוֹלָה לְבִימָה לְפָנֵי קְרִיאַת הַתּוֹרָה, קוֹרְאִים אֶת הַ"אֲקָדְמוֹת" שֶׁהוּא פִּיּוּט

בְּאַרְמִית הָעוֹסֵק בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּבְשִׁבְחַת הַתּוֹרָה (הַפְּיוּט מוּבָא בְּחֵלֶק מִהַמְּחַזְזוֹרִים). יִשְׁנֶן עֲדוֹת שְׂאִינֵן קוֹרְאוֹת פְּיוּט זֶה.

מֵאֲכָלִי חֶלֶב

יב. נִהוּג לֶאֱכֹל בְּחַג הַשְּׁבוּעוֹת מֵאֲכָלִי חֶלֶב. יֵשׁ הַנוֹהֲגִים לֶאֱכֹל בְּסֵעוּדָה זוֹ גַם דְּבִשׁ, לְקַיֵּם: "דְּבִשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ"¹⁷. פְּסוּק זֶה הֵנוּ מְשַׁל לְדַבְרֵי הַתּוֹרָה. לָכֵן, אוֹכְלֵים מֵאֲכָלִים אֵלּוּ בְּחַג מִתּוֹרַת-תּוֹרָה.

יֵשׁ לְהַפְסִיק, כְּדִיו, בֵּין אֲכִילַת מֵאֲכָלִי הַחֶלֶב לְבֵין אֲכִילַת מֵאֲכָלִי הַבָּשָׂר בְּסֵעוּדוֹת הַחַג, כְּמוּבָא לְהֵלן בְּפָרָק לִיּוֹ הַלְכוֹת כ"ו-כ"ח.

יג. בְּחוּץ לְאַרְצָא, ז' בְּסִינּוֹן הוּא יוֹם טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלוּיוֹת וְחֵלִים בּוֹ דִּינֵי יוֹם-טוֹב (רְאֵה בְּפָרָק כ"ב הַלְכוֹת ב'–ד'). אֵת קְרִיאַת מְגִלַּת רוּת וְאֵת תְּפִלַּת "יְזַכְּרֵנוּ" אוֹמְרִים בְּחוּץ לְאַרְצָא בְּז' בְּסִינּוֹן¹⁸. בְּאַרְצָא יִשְׂרָאֵל ז' בְּסִינּוֹן נִקְרָא: אֶסְרוּ חַג שֶׁל שְׁבוּעוֹת.

פָּרָק לֵה

י"ז בְּתִמּוֹז וְט' בָּאָב

י"ז בְּתִמּוֹז

א. בִּי"ז בְּתִמּוֹז אֲרַעוּ צְרוֹת רַבּוֹת לְעַם יִשְׂרָאֵל: נִשְׁבְּרוּ הַלּוּחוֹת (לְאַחַר מַעֲמַד הַר-סִינַי), בְּטַל קָרְבַּן הַתְּמִיד לְפָנֵי חֲרָבֵן בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ, הַבְּקָעָה חוֹמַת יְרוּשָׁלַיִם עַל-יְדֵי הָאוֹיְבִים, נִשְׁרָפָה הַתּוֹרָה וְהַעֲמֵד צָלַם בְּהִיכַל בְּבֵית-הַמִּקְדָּשׁ¹.

זָכְרָם שֶׁל מְאָרְעוֹת מְצַעְרִים אֵלּוּ, שְׁמוֹר בְּלֵב עַם יִשְׂרָאֵל וְיוֹם זֶה מְשַׁמֵּשׁ לְעִרִיכַת חֲשָׁבוֹן נַפְשׁ, לְחַזְרָה בְּתִשׁוּבָה וְלְהַטְבַּת הַמַּעֲשִׂים, כְּדִי שֶׁלֹּא תַחְזַרְנָה הַצָּרוֹת לְפָקֵד אֵת עַמּוֹנוֹ. לְעִיל בְּפָרָק כ"ה הַלְכָה ב' מוּבָאִים דְּבָרֵי תְרַמְב"ם שְׂיָמִי הַתַּעֲנִיּוֹת הַנֶּם וְיָמִים הַמִּקְדָּשִׁים לְמִצְוֹת הַתְּשׁוּבָה (עַן שֵׁם).

ב. בִּי"ז בְּתִמּוֹז חֵלִים כָּל דִּינֵי תַעֲנִית צְבוּר (אֲסוּר אֲכִילָה וּשְׁתֵּינָה, אֲמִירַת סְלִיחוֹת, קְרִיאַת בְּתוֹרָה, הוֹסַפַּת "עֲנַנּוּ" בְּתַפִּלַּת שְׁמוֹנֶה-עָשָׂרָה וְעוֹד). אֵת דִּינֵי תַעֲנִית צְבוּר רְאֵה לְעִיל בְּפָרָק כ"ה.

יָמֵי בֵּין הַמְּצָרִים

שְׁלֹשַׁת הַשְּׁבוּעוֹת

ג. שְׁלֹשַׁת הַשְּׁבוּעוֹת שְׁבִין י"ז בְּתִמּוֹז לְתַשְׁעָה בָּאָב, נִקְרָאִים "יָמֵי בֵּין הַמְּצָרִים", עַל שֵׁם הַפְּסוּק בְּמְגִלַּת אֵיכָה הַמִּתְאָר אֵת חֲרָבֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ: "כָּל רִדְפֵיהָ הַשִּׁיגוּהָ

בין המצרים" (איכה א, ג). בשלש השבטות של ימי בין המצרים מפטירים בנביא, לאחר קריאת התורה, שלש הפטרות העוסקות בפרענות ובענשים שיבואו על חטאי העם. שלש הפטרות אלו נקראות "ג' דפרענותא"².

בימי בין המצרים חלים דיני אבלות על חרבו בית המקדש. בסעיפים הבאים נביא דינים אלו לפי הנהוג בעדות השונות:

דיני האבלות מ"ז בתמוז (שלש השבועות)

ד. אין נושאים נשים מ"ז בתמוז ועד לאחר תשעה באב. בחלק מהקהלות של בני עדות המזרח לא נושאים נשים רק החל מראש-חדש אב ועד לאחר תשעה באב³. מתר להתארס בכל ימי בין המצרים, אך אין לעשות סעודה בשעת הארוסין מראש חדש אב ואילך. אכילת מיני מרקחת (כגון עוגות, ממתקים וכדו'), אינה נחשבת פסעודת ארוסין ומתר לאכלם.

ה. החל מ"ז בתמוז אין מברכים "שהחיינו" על פרי חדש או על בגד חדש. זמים אלו הם זמן פרענות ואין אומרים בהם "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". אם הזדמן לו פרי חדש, נמתין ולא יאכל אותו עד שבת, ויברך עליו "שהחיינו" בשבת⁴. על מצוה עוברת כבירת-מילה או פדיון הבן, מברכים "שהחיינו" גם ביום חל. כמו כן, אם הזדמן לו פרי חדש שאי אפשר לשמרו עד שבת ופרי מסוג זה לא ימצא לאחר תשעה באב, מתר לברך עליו "שהחיינו" ולאכלו ביום חל⁵.

בני עדות המזרח הנוהגים לפי האר"י ז"ל, אינם מברכים "שהחיינו" בימי בין המצרים, גם בשבתות.

ו. אין מסתפרים ואין מתגלחים בשלש השבועות. בני עדות המזרח אסורים להסתפר ולהתגלח רק מתחלת השבוע שתשעה באב חל בו⁶.

תשעת הימים

ז. מראש חדש אב ואילך ממעטים בשמחה ומתרבים מנהגי האבלות על חרבו בית-המקדש⁸.

אין לתפר או לקנות מראש-חדש אב ואילך בגדים חדשים, ונאכלו אם ילבש אותם רק לאחר תשעה באב⁹.

ח. אין לכבס או לגהץ בגדים או למסר אותם למכבסה החל מראש חדש אב, גם כאשר פונתו ללבשם לאחר ט' באב¹⁰.

נוהגים לכבס רק בגדי ילדים קטנים, שמתלכלכים תדיר¹¹.

אין ללבש בגדים שפבסו אותם לפני ראש חדש, אלא אם כן לבשם מעט לפני ראש חדש אב. לכבוד השבת שחלה בתשעת הימים מתר ללבש בגדים מכבסים.

בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזוֹרָח אֵינָם מְכַבְּסִים וְאֵינָם לּוֹבְשִׁים בְּגָדִים מְכַבְּסִים, רַק מִתְחַלֵּת הַשְּׁבוּעַ שְׁחַל בּו ט' בָּאָב וְאֵילָד.

ט. הַחֵל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ אָב אֵין רוֹחֲצִים אֶת הַגּוּף. רְחִיצָה מְטַעֲמִים רְפוּאִיִּים מִתְּרַת. מִי שְׁסוֹבֵל מִזְעָה, מִתִּירִים לוֹ לְהִתְרַחֵץ בְּמֵים, כִּי אֵין הוּא מִתְרַחֵץ לְתַעֲנוּג¹². רְחִיצַת הַפָּנִים, הַיָּדִים וְהַרְגְּלִים בְּמֵים מִתְּרַת¹³.

מִי שְׁרָגִיל לְטַבֵּל בַּמְקוּוֹה בְּכָל עֶרֶב שַׁבָּת, וְאֵינוֹ מְבַטֵּל אֶת הַטְּבִילָה אֶפְלוּ כְּאֶשֶׁר הוּא טְרוּד, מֵתָר לוֹ לְטַבֵּל בְּמֵים לֹא חֲמִים, בְּעֶרֶב שַׁבָּת חֲזוּן.

בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזוֹרָח אֵינָם רוֹחֲצִים אֶת הַגּוּף רַק הַחֵל מִתְחַלֵּת הַשְּׁבוּעַ שֶׁתִּשְׁעָה בָּאָב חָל בּו.

יִשְׁנֹן דְּעוֹת שׁוֹנוֹת בְּפוֹסְקִים אִם מֵתָר לְגֹזֵז צְפָרְנִים בְּשְׁבוּעַ שֶׁתִּשְׁעָה בָּאָב חָל בּו. אוֹלָם אִם תִּשְׁעָה בָּאָב חָל בְּשַׁבָּת, מֵתָר לְגֹזֵז צְפָרְנִים בְּיוֹם שְׁשֵׁי לְכַבּוּד שַׁבָּת¹⁴.

י. נוֹהֲגִים לֹא לֶאֱכֹל בְּשָׂר אוֹ תַבְשִׁיל שֶׁהִתְבַּשַׁל בּו בְּשָׂר וְלֹא לְשִׁתּוֹת יַיִן בְּתִשְׁעַת הַיָּמִים. לְחוֹלָה מֵתָר לֶאֱכֹל בְּשָׂר¹⁴. בְּסַעוּדַת מִצְוָה כְּגוֹן סַעוּדַת בְּרִית-מִילָה אוֹ פְּדִיוֹן-הַבֶּן מֵתָר לֶאֱכֹל בְּשָׂר.

בְּהַבְדָּלָה בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת בְּתִשְׁעַת הַיָּמִים מְבַדִּילִים עַל יַיִן. אִם מְצוּי יָלַד קָטוֹן שֶׁהֲגִיעַ לְגִיל חֲנוּף לְבָרְכָה וְטָרַם הֲגִיעַ לְגִיל חֲנוּף שֶׁל אַבְלוּת עַל יְרוּשָׁלַיִם, נוֹתְנִים לוֹ לְשִׁתּוֹת אֶת רֵב הַכּוֹס. אִם לֹא מְצוּי יָלַד, יִשְׁתָּה הַמְבַדִּיל בְּעֶצְמוֹ אֶת הַיַּיִן¹⁵.

שַׁבָּת חֲזוּן

יא. הַשַּׁבָּת הַסְּמוּכָה לְתִשְׁעָה בָּאָב נִקְרָאת "שַׁבָּת חֲזוּן", עַל שֵׁם הַהִפְטָרָה שְׁקוֹרָאִים בָּהּ: "חֲזוּן וְשַׁעֲיָהוּ בֵּן אֲמוּץ וְכוּ'" (שַׁעֲיָהוּ פֶּרֶק א'). בְּנְבוּאָה זוֹ מְבַעֵת תּוֹכְחָה קָשָׁה עַל חֲטָאֵי עַם יִשְׂרָאֵל.

מֵתָר בְּשַׁבָּת זוֹ לְלַבֵּשׁ בְּגָדֵי שַׁבָּת, לֶאֱכֹל בְּשָׂר וְלְשִׁתּוֹת יַיִן¹⁶.

עֶרֶב תִּשְׁעָה בָּאָב

יב. בְּעֶרֶב תִּשְׁעָה בָּאָב (ח' בָּאָב) בִּ"סַעוּדָה הַמְּפֹסְקוֹת" (הַסַּעוּדָה הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁלְּפָנֵי הַצּוּם), אֵין אוֹכְלִים יוֹתֵר מִתַּבְשִׁיל אֶחָד. מֵאֲכָלִים לֹא מְבַשְׁלִים כִּינְרוֹת, גְּבִינָה וְכַדוֹ' מִתִּירִים בְּאֲכִילָה.

יֵשׁ הָאוֹכְלִים בְּסַעוּדָה זוֹ בִּיצָה טְבוּלָה בְּאֶפְרַר וְיוֹשְׁבִים עַל מְקוֹם נְמוּף, כְּאֲבָלִים עַל שְׂרַפַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ¹⁷.

בְּסַעוּדָה הַמְּפֹסְקוֹת לֹא יִשְׁבוּ שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לֶאֱכֹל בְּיַחַד, אֲלֹא יֵשֵׁב כָּל אֶחָד לְבַדּוֹ וַיְבַרֵךְ לְעַצְמוֹ. אֵין מְזַמְנִים בְּבִרְכַת-הַמְזוּן שֶׁלְאַחַר סַעוּדָה זוֹ^{17*}.

יֵשׁ לְהַפְסִיק לְאָכַל לִפְנֵי שְׂקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ, מִפְּנֵי שְׂמֵאוֹתֶיהָ שָׁעָה וְאֵילָף תַּיִבִּים לְצוּם.
כְּמוֹ כּוּ, צָרִיף לְחַלֵּץ אֶת הַנְּעֻלִים לִפְנֵי הַשְּׂקִיעָה, כִּי אֵין נֹעְלִים נְעֻלֵי עוֹר בְּתַשְׁעָה בָּבֶב.
יג. יֵשׁ הַנוֹהֲגִים לְלַמֵּד בְּעָרֵב תַּשְׁעָה בָּבֶב לְאַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם, רַק דְּבָרֵי תוֹרָה
הַמְּתָרִים בְּתַשְׁעָה בָּבֶב, כְּמוֹבֵא לְהֵלֵךְ בְּהַלְכָה כ"ו¹⁸.

יד. אִם תַּשְׁעָה בָּבֶב חָל בַּיּוֹם רֵאשׁוֹן, נוֹהֲגִים בְּשַׁבָּת (ח' בָּבֶב) כְּבִשְׁבַת רְגִילָה,
אוּלָם מִפְּסִיקִים לְאָכַל וּלְשִׁתּוֹת לִפְנֵי שְׂקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ. אִם חוֹלְצִים נְעֻלִים
בְּבֵית-הַקְּנֶסֶת, שְׁלִיחַ הַצְּבוּר אוֹמֵר "בְּרוּךְ הַמְּבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל" וְחוֹלֵץ אֶת נְעֻלָיו
לִפְנֵי "בְּרָכוּ" שֶׁל תַּחֲלַת תַּפְּלַת עֶרְבִית. הַצְּבוּר חוֹלֵץ אוֹתוֹ לְאַחַר "בְּרָכוּ". אֲסוּר לְגַעַת
בְּנְעֻלִים בְּעַת הַתַּפְּלָה.

תַּשְׁעָה בָּבֶב

טו. בְּתַשְׁעָה בָּבֶב אֲרַעו צְרוֹת חֲמוּרוֹת לְעַם יִשְׂרָאֵל, וְכֵף כְּתוּב בְּקַצּוֹר שְׁלַחַן עֲרוּף:
: (סִימָן כ"א סִיעִיף ה')

"בו ביום נגזר על אבותינו שבמקדש שלא יבנו לארץ ישראל. כי אז חזרו המקדשים. וכבו
ישׂראל בקריה של חנם ונקבעה בקריה לדורות. ובו ביום היה החרבן הגדול שנחרב בו בית
המקדש הראשון וגם השני. ונלקחה העיר ביתר שהיתה עיר גדולה והיו בה אלפים ורבעות
מישׂראל. ובו ביום חרש טורנוסרופוס את ההיכל ואת סביביו. ונתקיים הפסוק: "ציון שדה
תחרש" ויךמיה כו. ח. מ'כה ג. יב".

לְמֵאֲרַעוֹת אֵלּוּ קִימַת הַשְּׁלֶכָה רַבָּה עַל כָּל הַדּוֹרוֹת. בְּחַרְבָנוּ שֶׁל בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ אֲבִדְנוּ
שָׁפַע רוּחֵנוּ רַב בְּיוֹתֵר. דִּינֵי הָאֲבָל שָׁאֵנוּ מְקַיְמִים בְּתַשְׁעָה בָּבֶב, מְלוּיִם בְּצַפְיָה לְבַנְיָנוּ
הַמְּתַדָּשׁ שֶׁל בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ וּלְבוֹא הַגְּאֵלָה הַשְּׁלֵמָה בְּמַהֲרָה בְּיַמֵּינוּ.

טז. הַלְכוּתֵינוּ שֶׁל תַּשְׁעָה בָּבֶב מִיַּחֲדוֹת וְחֲמוּרוֹת יוֹתֵר מִדִּינֵי שְׂאֵר הַצּוּמוֹת (צוּם
גְּדֻלָּה, עֲשָׂרָה בְּטַבַּת, שְׁבַעַת עֶשֶׂר בְּתַמּוּז וְכוּ'). אִם תַּשְׁעָה בָּבֶב חָל בְּשַׁבָּת, הוּא נִדְּחָה
לְיוֹם רֵאשׁוֹן¹⁹.

חֲמֵשֶׁה עֲנוּיִים

יז. בְּתַשְׁעָה בָּבֶב מִתְעַנִּים הַחַל מִשְׂקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ בְּלִיל תַּשְׁעָה בָּבֶב וְעַד לְצֵאת
הַכּוֹכָבִים לְמַחְרַת²⁰. מִתְעַנִּים בְּכָל חֲמִשָּׁת הָעֲנוּיִים כְּמוֹ בַּיּוֹם הַכְּפוּרִים²¹.

יח. אֲסוּר לְאָכַל אוֹ לְשִׁתּוֹת, אֲפִלּוּ כָל-שָׂהוּא. חוּלָה הַזְּקוּק לְאָכִילָה אוֹ לְשִׁתְיָה,
יִשְׁאֵל רַב כִּיצַד לְנַהֵג בְּתַשְׁעָה בָּבֶב²².

אֵין לְצַחֲצַח שְׁנַיִם אוֹ לְשִׁטּוֹף אֶת הַפֶּה בְּתַשְׁעָה בָּבֶב.

אֲדָם שֶׁרְגִיל בְּעִשׂוֹן וְחֶסְרוֹן הָעִשׂוֹן מִפְּרִיעַ לוֹ, מֵתָר לוֹ לְעֵשׂוֹן לְאַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם,
בְּצַנְיָה וְלֹא בְּפִרְהֶסְיָה²³.

יט. אָסוּר לְהִתְרַחֵץ בְּמִים וְכדוֹ'. כַּאֲשֶׁר נוֹטְלִים יָדַיִם בְּשַׁעַת הַקִּיּוּמָה (נְטִילַת יָדַיִם שֶׁל שְׁחֵרִית) אוֹ לְאַחַר שֶׁהָאָדָם נִפְנֶה לְצַרְכָּיו וְנִקְּה עֲצָמוֹ, נוֹטְלִים אֶת הַיָּדַיִם עַד לְקִשְׁרֵי הָאֲצָבָעוֹת בְּלֶבֶד (כְּלוּמֵר, נוֹטְלִים רַק עַל הָאֲצָבָעוֹת).²⁴

כ. הַסִּיכָה אֲסוּרָה בְּתִשְׁעָה בָּאָב, סִיכָה הִיא סִבּוּן אוֹ מְרִיחַת אֶפְלוֹ אֶחָד מֵאַבְרֵי הַגּוּף בְּסִבּוּן, בְּשִׁמּוֹן אוֹ בְּתַמְרוּקִים וְכדוֹ'.

כא. גַּם נְעִילַת הַסַּנְדַּל אֲסוּרָה, אִין הוֹלְכִים בְּנַעֲלִים אוֹ בְּסַנְדָּלִים הַעֲשׂוּיִים מֵעוֹר.

כב. בְּתִשְׁעָה בָּאָב אֲסוּרִים גַּם נְחָסֵי אִישׁוֹת וְאֲסוּר לְבַעַל וּלְאַשְׁתּוֹ אֶפְלוֹ לְגַעַת זֶה בְּזוֹ.

הַלְכוֹת נוֹסְפוֹת

כג. הַחֵל מְלִיל תִּשְׁעָה בָּאָב וְעַד לַחֲצוֹת הַיּוֹם אִין יוֹשְׁבִים עַל כִּסֵּא אוֹ עַל סִפְסָל וְכדוֹ', אֶלָּא עַל מְקוֹם נְמוּד.²⁵ בְּעַת הַשָּׁנָה יִנְהַג בְּאֶפְסוֹן שׁוֹנֶה מֵאֲשֶׁר בְּכָל הַיָּמִים, כְּגוֹן מִי שֶׁרָגִיל לִישׁוֹן עַל שְׁנֵי כְּרִים, וַיִּישׁוֹן עַל כַּר אֶחָד וְכדוֹ'.²⁶

כד. נוֹהֲגִים לֹא לַעֲשׂוֹת מְלֵאכוֹת בְּתִשְׁעָה בָּאָב עַד חֲצוֹת הַיּוֹם, כְּדִי לֹא לְהַסִּיחַ אֶת הַדַּעַת מֵהָאֲבֵלוֹת עַל חֶרֶבֶן יְרוּשָׁלַיִם. מְלֵאכוֹת כַּהֲדַלְקַת אוֹר, קִשְׁיָה וְכדוֹ' שְׂאִינָן אוֹרְכוֹת זְמַן וְאִינָן גּוֹרְמוֹת לְהַסְחַת דַּעַת מֵהָאֲבֵלוֹת, מִתָּר לַעֲשׂוֹתָן.²⁷

כה. אִין אָדָם מְבַרֵךְ אֶת חֲבֵרוֹ בְּשָׁלוֹם בְּתִשְׁעָה בָּאָב. מִי שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ אֶת הַהֲלָכָה וּמְבַרֵךְ בְּשָׁלוֹם, עוֹנִים לוֹ בְּשִׁפְהָ רַפָּה וּבְכַבֵּד רֹאשׁ.²⁸

לְמוּד תּוֹרָה בְּתִשְׁעָה בָּאָב

כו. לְמוּד הַתּוֹרָה מְשַׁמֵּחַ אֶת הַלֵּב, כְּפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "פְּקוּדֵי ה' יִשְׂרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב" (תְּהִלִּים ט, טו). בְּתִשְׁעָה בָּאָב אֲסוּרָה הַשְּׂמִיחָה. לָכֵן, לוֹמְדִים תּוֹרָה רַק בְּנוֹשְׂאִים הַקְּשׁוּרִים לְחֶרֶבֶן וְלְאֲבֵלוֹת: דִּינֵי תִשְׁעָה בָּאָב, סִפְרֵי אִיּוֹב, מְגִלַת אֵיכָה, פְּרָקֵי הַחֶרֶבֶן בְּיַרְמְיָה (בְּשַׁעַת הַלְמוּד יְדַלֵּג עַל פְּסוּקֵי הַנְּחֻמָּה), פְּרָק שְׁלִישִׁי מִמִּסְכַּת "מוֹעֵד קָטוֹן" (הַעוֹסֵק בְּדִינֵי אֲבֵלוֹת) וְהַדְּפִים נ"ה (עמ' ב) - נ"ח (עמ' א) בְּמִסְכַּת גִּטִין הַעוֹסְקִים בְּחֶרֶבֶן וּבְגֵלוֹת.²⁹

גַּם בְּמִקוּמוֹת שְׂמִתָּר לְלָמֵד לְלָמֵד אֶת פְּשׁוּטוֹת הַדְּבָרִים וְלֹא בְּדָרְךְ פְּלִפּוּל עִם קִשְׁיוֹת וְתוֹרוֹצִים.

הַתְּפִלוֹת בְּתִשְׁעָה בָּאָב

לִיל תִּשְׁעָה בָּאָב

כז. בְּלִיל תִּשְׁעָה בָּאָב מִתְּפִלָּלִים אֶת תְּפִלַּת עֲרֵבִית בְּנִחַת וּבְדָרְךְ בְּכִי כַּאֲבֵלִים. לְאַחַר תְּפִלַּת עֲרֵבִית, קוֹרְאִים אֶת מְגִלַת אֵיכָה שֶׁנִּכְתְּבָה עַל יְדֵי יַרְמְיָה הַנְּבִיא. בְּמִגְלָה

זו מְבַכָּה וְרַמְזוּהוּ אֶת חֲרַבּוֹ בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ³⁰. כְּאֲשֶׁר קוֹרְאִים אֶת אֵיכָה בְּצַבּוֹר מִמְּגִלָּה כְּשֶׁרָה הַכְּתוּבָה עַל קֶלֶף, מְבַרְכִים לִפְנֵי הַקְּרִיאָה אֶת בְּרַכַּת "עַל מִקְרָא מְגִלָּה"³¹.

כח. לְאַחַר קְרִיאַת הַמְּגִלָּה אוֹמְרִים קִנּוּת. הַקִּנּוּת הוּא סִדּוּר תְּפִלוֹת וּפְיוּטִים, שֶׁבֵּהֶם מְבַכִּים אֶת חֲרַבּוֹ בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ וְאֶת הַצְּרוֹת וְהַגְּלוּת.

הַתְּפִלוֹת וְהַקִּנּוּת מְצוּיֹת בְּסִפְרֵי מִיחָד שְׁשֵׁמוֹ: "קִנּוּת לַתְּשֻׁעָה בְּאָב". גַּם יַחֲדָה, שְׂאִינוֹ מִתְפַּלֵּל עִם הַצַּבּוֹר, קוֹרֵא אֶת מְגִלַּת אֵיכָה וְאֶת הַקִּנּוּת.

בְּלֵיל תְּשֻׁעָה בְּאָב מְדַלְּקִים מְעַט נְרוֹת (אוֹ שְׁמַמְעֵטִים בְּהַדְּלָקַת הָאוֹר), וְקוֹרְאִים לְאוֹרָם אֶת מְגִלַּת אֵיכָה וְהַקִּנּוּת³². בְּתְשֻׁעָה בְּאָב מְסִירִים אֶת הַפְּרָכֶת מֵאוֹרֹן-הַקֶּדֶשׁ. יִשְׁנֶן קַהְלוֹת שְׂאִינָן נוֹהֲגוֹת לְהַסִּיר אֶת הַפְּרָכֶת³³.

תְּפִלַּת שְׁחָרִית

כט. בְּתְפִלַּת שְׁחָרִית אֵין מִתְעַטְפִּים בְּטִלִּית גְּדוּלָּה וְאֵין מְנִיחִים תְּפִלּוֹ (יִשְׁנֶן קַהְלוֹת שֶׁבֵּהֶן נוֹהֲגִים לְהַתְעַטֵּף בְּטִלִּית בְּתְפִלַּת שְׁחָרִית). שְׁלִיחַ הַצַּבּוֹר אוֹמֵר "עֲנֵנוּ" בְּחִזְרוֹת הַש"ץ בֵּין בְּרַכַּת "גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל" לְבְּרַכַּת "רְפָאנוּ". קוֹרְאִים בְּתוֹרָה בְּכַרְשֵׁת וְאֶתְחַנֵּן "כִּי תוֹלִיד בְּנִים" (וְדָבָרִים פָּרָק ד'). לְאַחַר הַקְּרִיאָה מְפִטְרִים בְּנִגּוּן שֶׁל מְגִלַּת אֵיכָה אֶת הַפְּטָרָה "אֲסוּף אֲסִיפִם וְכוּ" (נְרַמְיָה פָּרָק ח'). לְאַחַר הַתְּפִלָּה מְאַרְכִּיבִים עַד סְמוּךְ לַחֲצוֹת הַיּוֹם בְּאֻמְרֵת הַקִּנּוּת, כְּמוֹבֵא בְּסִדּוּר הַקִּנּוּת, וְלְאַחַר מִכּוּן קוֹרְאִים אֶת מְגִלַּת אֵיכָה, בְּלֵי בְּרַכָּה.

בְּתְשֻׁעָה בְּאָב אֵין אוֹמְרִים תְּחַנוּן. בְּ"וּבֵא לְצִיּוֹן" מְדַלְּגִים עַל הַפְּסוּק "וְאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי וְגו'".

תְּפִלַּת מְנַחָה

ל. בְּתְפִלַּת מְנַחָה מִתְעַטְפִּים בְּטִלִּית, מְנִיחִים תְּפִלּוֹ וְאוֹמְרִים אֶת קְטָעֵי הַתְּפִלָּה שֶׁלֹּא אָמְרוּ בְּתְפִלַּת שְׁחָרִית. אוֹמְרִים "אֲשֶׁרִי", הַש"ץ אוֹמֵר חֲצִי קָדִישׁ וְלְאַחַר מִכּוּן, קוֹרְאִים בְּתוֹרָה אֶת קְרִיאַת הַתּוֹרָה כְּמוֹ בְּתְעִינֵית צַבּוֹר בְּמְנַחָה, כְּמוֹבֵא לְעֵיל בְּפָרָק כ"ה הַלְכָה ח'.

לא. בְּתְפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה בְּמְנַחָה מוֹסִיפִים אֶת "נַחֵם ה' אֱלֹקֵינוּ אֶת אֲבְלֵי צִיּוֹן וְכוּ" בְּבְרַכַּת "בוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם" וְאֶת "עֲנֵנוּ ה' עֲנֵנוּ בַיּוֹם תְּעִינֵיתֵנוּ וְכוּ" בְּבְרַכַּת "שְׁמַע קוֹלֵנוּ".

אִם שָׂכַח לוֹמֵר "נַחֵם" בְּבְרַכַּת "בוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם", יֹאמֵר אוֹתָהּ בְּבְרַכַּת "רְצָה" לִפְנֵי "וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ", אֲדָּ לֹא יֹאמֵר בְּסוּיֹם "נַחֵם" אֶת הַבְּרַכָּה "בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְנַחֵם צִיּוֹן וְבוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם", אֲלֵא וּמְשִׁיב: "וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ וְכוּ". בְּדִיעַבְד, אִם לֹא אָמַר כָּלֵל אֶת "נַחֵם", אֵינוֹ חוֹזֵר³⁴.

לְעֵיל בְּפָרָק כ"ה הַלְכָה ח' מוּבָאֵת טְבִלַּת-דֵּינִים שֶׁבָּהּ מְפָרֵט כִּיצַד וְנִהְגָּ מִי שְׂשָׂכַח לְהוֹסִיף "עֲנֵנוּ" בְּתְפִלָּה. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזַרְחֵי אוֹמְרִים "עֲנֵנוּ" גַּם בְּתְפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה בְּשְׁחָרִית.

הַלְכוֹת נִסְפוֹת

לב. שָׂרְפַת בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהַחֵלָה בָּטָּ, בָּאָב, נִמְשָׁכָה גַם בֵּי בָאָב. לָכֵן, גַּם בַּעֲשִׂירֵי בָאָב עַד חֲצוֹת הַיּוֹם נוֹהֲגִים בְּחֶלֶק מִדִּינֵי הָאֲבָלוֹת: אִין רוֹחֲצִים אֶת הַגּוּף רְחִיצָה שֶׁל תַּעֲנוּג, כְּמוּבָא לְעִיל, וְכֵמוּ כֵן, אִין מְכַבְּסִים וּמִסְתַּפְּרִים וְאִין אוֹכְלִים בָּשָׂר אוֹ שׁוֹתִים יַיִן³⁵.
כַּאֲשֶׁר תִּשְׁעָה בָּאָב חַל בְּיוֹם ה' מִתֵּר לְהִתְרַחֵץ לְכַבּוֹד שֶׁבֶת בְּיוֹם ו' (ו' בָּאָב) גַּם לִפְנֵי חֲצוֹת הַיּוֹם. וְכֵן, אִם תִּשְׁעָה בָּאָב חַל בְּשֶׁבֶת וְנִדְחָה לְיוֹם א' מִתֵּרִים בְּבִקְרוֹ שֶׁל יוֹם ב' בְּבָשָׂר וּבַיַּיִן.

לג. כַּאֲשֶׁר תִּשְׁעָה בָּאָב חַל בְּיוֹם א' (אוֹ שֶׁחַל בְּשֶׁבֶת וְנִדְחָה לְיוֹם א'), בְּלִיל תִּשְׁעָה בָּאָב שֶׁחַל בְּמוֹצָאֵי שֶׁבֶת, כַּאֲשֶׁר הָאָדָם רוֹאֶה נֵר דּוֹלֵק, יִבְרָךְ אֶת בְּרַכַּת "בוֹרָא מְאוּרֵי הָאֵשׁ". בְּתַפְלַת שְׂמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה בְּעַרְבֵית יוֹסִיף אֶת נֶסַח "אַתָּה חוֹנֵנְתָּנוּ" כְּמוֹ בְּכָל מוֹצָאֵי שֶׁבֶת. מִי שֶׁלֹּא אָמַר בְּתַפְלָה "אַתָּה חוֹנֵנְתָּנוּ" אוֹ שֶׁהוּא רוֹצֵה לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה לִפְנֵי הַתַּפְלָה יֹאמַר: "בְּרוּךְ הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל"ל בְּלֵי הַזְּכָרַת שֵׁם ה'. בְּמוֹצָאֵי תִשְׁעָה בָּאָב (כְּלוּמַר, בְּלִילָה שְׁלֹאֲחֵר יוֹם א') יֹאמַר אֶת בְּרַכַּת הַהִבְדָּלָה עַל כּוֹס שֶׁל יַיִן, אֲדָּ לֹא יִבְרָךְ עַל הַנֵּר וְעַל הַבְּשָׂמִים³⁶.

חֲדָשׁ אֵלוּל

לד. חֲדָשׁ אֵלוּל הוּא חֲדָשׁ הַרְחֻמִּים וְהַסְּלִיחוֹת. יְמֵי חֲדָשׁ אֵלוּל הֵנָּם יְמֵי רְצוֹן הַמִּיחָדִּים לַעֲשִׂיַת הַתְּשׁוּבָה. לְאַחֵר חֲטָא הַעֲגַל עֲלָה מִשָּׁה רַבְּנוּ לְהַר סִינֵי בְּאַחֲרוֹנָה בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ אֵלוּל וְנִשְׁתַּהַּה שָׁם עַד יוֹם הַכַּפּוּרִים. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִהְגּוּ בְּכָל אוֹתָם הַיָּמִים בְּצוּם וּבִתְעִינִית עַד שֶׁבְּיוֹם הַכַּפּוּרִים סָלַח לָהֶם ה'. יָמִים אֵלּוּ שֶׁתְּחַלְתֶּם בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ אֵלוּל נִקְבְּעוּ לְדוֹרוֹת כִּימֵי רְצוֹן וְרַחֲמִים. יָמִים אֵלּוּ מְשֻׁמְשִׁים כִּהֲכֵנָה לַעֲשִׂוֹת יְמֵי תְשׁוּבָה, שֶׁהֵנָּם יְמֵי דִין וּמִשְׁפָּט. מְרַבִּים בָּהֶם בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים, בְּמִתֵּן צְדָקָה וּבִעֲרִיכַת חֲשָׁבוֹן הַנֶּפֶשׁ.

לה. רְמִזִּים שׁוֹנִים מְצוּיִים בְּאוֹתֵיּוֹת הַמִּלָּה "אֵלוּל". בְּשֵׁם הָאָרֶ"י ז"ל מוּבָא שֶׁאֵלוּל רְמוּז בְּפִסּוּק: "וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהֶאֱלָקִים אֲנִי לִידוֹ וְשִׁמְתִּי לָךְ מִקּוֹם אֲשֶׁר יְנוּס שְׂמֹה" (שְׁמוֹת כ"א, ה). פִּסּוּק זֶה עוֹסֵק בְּכַרְשַׁת עֲרֵי מִקְלָט שֶׁאֲלִיָּהוּ נִמְלָטִים הַהוֹרְגִים בְּשׁוֹגֵג. בְּפִסּוּק מְצוּי רְמִז שֶׁאֵלוּל הוּא עֵת רְצוֹן וְשָׁה' מְקַבֵּל אֶת תְּשׁוּבַתְּם שֶׁל הַשְּׂבִיִּים וְכֵן רְמוּז בּוֹ שֶׁגַם עַל הַחֲטָאִים שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּשִׁנְגָה יֵשׁ לְחֹזֵר בְּתְשׁוּבָה. גַּם בְּפִסּוּקִים נוסְפִים מְצוּיִים רֵאשִׁי תְבוֹת "אֵלוּל": "וַיִּמַּל ה' אֶת לִבְבָּךְ וְאֶת לִבֵּב זַרְעֲךָ" תְּדַבְּרִים ל, ו, "אֲנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי לִי" (שִׁיר-הַשִּׁירִים ו, ה), "אִישׁ לַרְעוּהוּ וּמִתְנוֹת לְאֲבוֹנוֹיִם" (נִסְתֵּר ט, כ"ב), בְּשִׁלְשֶׁת פִּסּוּקִים אֵלּוּ מְצוּי רְמִז שֶׁיֵּשׁ לְהַרְבּוֹת בְּחֲדָשׁ אֵלוּל בְּתְשׁוּבָה, בְּתַפְלָה וּבְצַדִּיקָה.

סְלִיחוֹת

לו. בְּחֲדָשׁ אֵלוּל אוֹמְרִים "סְלִיחוֹת" שֶׁתִּכְנֵן בְּקִשְׁת סְלִיחָה מֵה' עַל עֲוֹנוֹתֵינוּ וְחַטָּאֵינוּ. נֶסַח הַסְּלִיחוֹת לְיָמִים הַשׁוֹנִים מְצוּי בְּסִפְר מִיַּחַד שֶׁשְׁמוֹ: "סְלִיחוֹת"³⁷. לִפְנֵי

הַסְּלִיחוֹת יֵשׁ לוֹמַר לְפָחוֹת אֶת בְּרַכַּת "עַל נְטִילַת יָדַיִם" וְאֶת בְּרַכּוֹת הַתּוֹרָה³⁸. אֶת יְתֵר בְּרַכּוֹת הַשַּׁחַר אִם לֹא הִסְפִּיקוּ לְבָרֵךְ אוֹתָן לְפָנֵי הַסְּלִיחוֹת, מִשְׁלִימִים לְאַחַר הַסְּלִיחוֹת.

אוֹמְרִים סְלִיחוֹת הַחַל מִמוֹצָאֵי שַׁבַּת שֶׁלְפָנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה, כַּאֲשֶׁר רֹאשׁ הַשָּׁנָה חָל בַּיּוֹם ה' אוֹ בַּשַּׁבָּת. אִם רֹאשׁ הַשָּׁנָה חָל בַּיָּמִים ב' אוֹ ג' וְאִין מִמוֹצָאֵי שַׁבַּת עַד רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְפָחוֹת אַרְבָּעָה יָמִים, מִתְחִלִּים לוֹמַר סְלִיחוֹת בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת, שְׁבוּעַ קִדְּם לְכוֹ (יוֹם א' שֶׁל רֹאשׁ-הַשָּׁנָה אֵינוֹ חָל לְעוֹלָם בַּיָּמִים א', ד' אוֹ ו').

בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזֻרָח מְשַׁפְּימִים לְקוּם מְדֵי בְּקָר לְאַמִּירַת סְלִיחוֹת מִיַּד לְאַחַר רֹאשׁ חֹדֶשׁ אֱלוֹל.

מִי שְׂאוֹמֵר אֶת הַסְּלִיחוֹת בִּיחִידוֹת לְלֹא מִנְּוֹן, לֹא יֹאמֵר י"ג מִדּוֹת (ה' ה' אֶל-רְחוּם וְחֲנוּן וְכו') וְכוּ, לֹא יֹאמֵר אֶת הַסְּלִיחוֹת שֶׁבַשְׁפָּה הָאֲרַמִּית ("מַחִי וּמְסִי וְכו'").

"לְדוֹד ה' אוֹרֵי וַיִּשְׁעִי"

לז. בְּמִשְׁךְ כָּל הַחֹדֶשׁ, מוֹסִיפִים לְאַחַר הַתְּפִלָּה בְּבִקְרָה וּבְעֶרְבָה אֶת מְזֻמּוֹר כ"ז מִתְּהִלִּים: "לְדוֹד ה' אוֹרֵי וַיִּשְׁעִי". מִמְּשִׁיכִים לְאָמְרוֹ עַד הוֹשַׁעְנָא רַבָּה (כ"א בְּתִשְׁרִי, וּבְחוּ"ל עַד כ"ב בְּתִשְׁרִי). הַמְּזֻמּוֹר עוֹסֵק בְּאַמוּנָה וּבְבִטְחוֹן בִּישׁוּעַת ה' וּרְמוּזִים בּוֹ רֹאשׁ-הַשָּׁנָה, יוֹם-הַכַּפּוּרִים וְסִכּוֹת, כַּמוֹבָא בְּמִדְרַשׁ שׁוֹחַר טוֹב: "ה' אוֹרֵי" בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, "וַיִּשְׁעִי" בַּיּוֹם הַכַּפּוּרִים, "כִּי יִצְפְּנִי בְּסִכָּה" רְמוֹז לְסִכּוֹת.

תְּקִיעַת שׁוֹפָר

לח. בְּמִשְׁךְ חֹדֶשׁ אֱלוֹל, לְאַחַר תְּפִלַּת שַׁחֲרִית, תּוֹקְעִים בְּשׁוֹפָר. בְּכַחוֹ שֶׁל קוֹל הַשׁוֹפָר לְהַחֲרִיד אֶת לֵב הַשּׁוֹמְעִים וּלְעוֹרְרָם לְחִזְרָה בְּתִשׁוּבָה, כְּפִי שְׁנֵאָמַר בְּדַבְּרֵי הַנְּבִיא: "הִיִּתְקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעַם לֹא יִחְרְדוּ?" (עֲמוֹס ג', ו³⁹). בְּשַׁבַּת אֵין תּוֹקְעִים בְּשׁוֹפָר. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזֻרָח נוֹהֲגִים לְתַקֵּעַ בְּשׁוֹפָר בְּשַׁעַת אֲמִירַת הַסְּלִיחוֹת.

הַדְּיִינִים וְהַהֲנֵהגוֹת שֶׁל עֶרְבֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה (כ"ט בְּאֱלוֹל) מוֹבָאִים לְעִיל בְּפָרֶק כ"ד הַלְּכוֹת א'-ג', לְפָנֵי הַלְּכוֹת רֹאשׁ-הַשָּׁנָה.

